

PRIRUČNIK

VJEŠTINE ZASTUPANJA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Priručnik za studente

Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru
Pravni fakultet

Priručnik za studente

**Pravna klinika: “Vještine zastupanja u
krivičnom postupku”**

Priručnik za studente

Sadržaj:

Uvodne napomene.....	3
Modul 1: Uvod i implicitne predrasude.....	5
Implicitne predrasude: Priručnik za sudove.....	6
Modul 2: Temelji pravde i načela etike.....	18
Akteri krivičnog postupka u fazi glavnog pretresa.....	18
Važnost etike u pravosuđu.....	20
Prikaz pravosudnog sistema u BiH.....	26
Modul 3: Javni govor.....	28
Powerpoint prezentacija „Javni govor“.....	28
Modul 4: Organizacija, sadržaj i izlaganje (prezentacije TED tipa).....	33
Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja.....	33
Odabrani članovi iz Zakona o krivičnom postupku.....	37
Modul 5: Priprema za glavni pretres.....	46
Upitnik: Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja.....	47
Obrazac: obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija.....	48
Model obrasca krivične optužnice.....	49
Lista prigovora.....	51
Modul 6: Čitanje optužnice i podnošenje prijedloga i prigovora (na glavnom pretresu).....	54
Vođenje i razumijevanje direktnog i unakrsnog ispitivanja.....	54
Savjeti za efikasnu praksu sastavljanja i iznošenja prijedloga u sudskom postupku.....	56
„Priprema“ i pouka svjedoka/vještaka i postupanje s dokazima.....	57
Modul 7: Prijedlozi i vrste ispitivanja.....	61
Podnošenje prijedloga.....	61
Vježba direktnog i unakrsnog ispitivanja.....	62
Modul 8: Mini simulacija suđenja – Tužilaštvo protiv V.Z. Vuka.....	64
Predmet „Tužilaštvo protiv V. Z. Vuka“.....	64
Modul 9: Radnje dokazivanja.....	66
Lista dokaza.....	67
Kontrolna lista za ispitivanje vještaka na suđenju.....	68
Obrazac za intervjuiranje svjedoka.....	70
Studentski primjerak vježbe, Modul 9, cilj učenja br.2.....	72
Studentski primjerak vježbe, Modul 9, cilj učenja br.3.....	74
Modul 10: Posjeta sudu.....	76
Modul 11: Uvod u predmet simuliranog suđenja.....	77
Modul 12: Priprema za simulaciju suđenja: organizacija.....	78
Modul 13: Priprema za simulaciju suđenja: optužnica i prethodni prigovori.....	78
Modul 14: Simulacija suđenja – proba (vježbanje).....	78
Ispit: Završna simulacija suđenja.....	78
Bibliografija:.....	79
Aneks 1: Lista referentnih materijala/dokumenata– prema Modulu nastave.....	80

Uvodne napomene

Ovaj priručnik je namijenjen za studente koji učestvuju u Pravnoj klinici posvećenoj učenju vještina zastupanja u krivičnom postupku. Nastavni plan i program ove klinike je posebno osmišljen u okviru SLP projekta. Kliničko obrazovanje za studente prava (SLP projekat) u Bosni i Hercegovini je dvogodišnji program podržan od INL - Biroa (ureda) za borbu protiv međunarodne trgovine drogom i provođenje zakona Ministarstva inostranih (vanjskih) poslova Sjedinjenih Američkih Država, kojeg implementira Nacionalni centar za državne sudove (NCSC). Program je namijenjen za jačanje i unapređenje učenja zasnovanog na praksi kao i praktičnih vještina studenata prava na partnerskim pravnim fakultetima. Kroz praktične vježbe, studenti uče o ulogama i odgovornostima sudija, tužilaca i advokata u krivičnim predmetima, ali i stiču uvid u dužnosti svjedoka i vještaka. Pohađajući kliniku, studenti će naučiti kako da analiziraju i rješavaju probleme kao stranke u krivičnom postupku i spoznaće kompleksnost zastupanja stranaka na glavnem pretresu.

Priručnik za studente – sadrži nastavni plan i program kliničkog kursa „Vještine zastupanja u krivičnom postupku“, uključujući:

- o Opis 14 modula nastave
- o Uslove kursa
- o Ciljeve učenja
- o Referentne materijale (dokumente) za svaki od modula
- o Sedmične domaće zadatke za studente.

Konkretnije, priručnik za studente sadrži dokumente, članke i referentne (praktične) materijale, kao i powerpoint prezentacije koji čine sastavni dio pojedinačnih modula nastave i cijelokupne Pravne klinike „Vještine zastupanja u krivičnom postupku“. Referentni materijali koji su vezani za konkretni modul nastave su taksativno nabrojani u sklopu svakog pojedinačnog modula. Ipak, pojedinačni referentni materijal ili dokument je sadržinski predstavljen isključivo u određenom modulu nastave u kojem se taj dokument/materijal po prvi put navodi. Ovo je bitno napomenuti obzirom da su brojni dokumenti vezani i koriste se u sklopu višestrukih modula nastave.

Aneks 1 sadrži cijelokupnu listu referentnih materijala/dokumenata koji se koriste u sklopu klinike – uz navođenje pojedinačnih modula nastave u kojima se specifičan dokument (praktični materijal) koristi.

Važna napomena: Spisi krivičnih predmeta, koji će se koristiti za potrebu pripreme i izvođenja završne simulacije suđenja u krivičnom postupku, biće dostupni studentima u posebnoj (štampanoj i/ili elektronskoj) formi, odvojeno od teksta ovog Priručnika.

Pregled Modula Pravne klinike (kursa nastave):

Modul 1 Uvod i implicitne predrasude: očekivanja i zahtjevi kursa. Izazovi za pravično i nepristrasno pravosuđe/suđenje.

- Studenti će spoznati okvir i zahtjeve kursa, započeti će učenje o javnom govoru i razumijeće značaj koji implicitne predrasude mogu imati na nepristrasno pravosuđe.

Modul 2 Temelji pravde i načela etike: Jednako dijeljenje pravde, vladavina prava i načela etike u pravosuđu (poštovanje etičkih obaveza nosilaca pravosudnih funkcija i advokata).

- Studenti će naučiti o izazovima za pravično suđenje i načelima etike u pravosuđu.

Modul 3 Javni govor: Osnove uvjerljivog i efektivnog izlaganja

- Studenti će naučiti da je za efektivno izlaganje u javnosti neophodna organizacija, angažovanost i jasna, uvjerljiva prezentacija.

Modul 4 Organizacija, sadržaj i izlaganje: Prezentacije TED tipa

- Studenti će primijeniti lekcije naučene o izlaganju u javnosti i održati govor pred grupom te dobiti konstruktivne povratne informacije od nastavnog osoblja i kolega

Modul 5 Pripreme za glavni pretres: Tok postupka, elementi krivičnog djela i zadovoljenje tereta dokazivanja

- Studenti će proučavati napredovanje toka suđenja od početka do kraja i shvatiti uloge i dužnosti suda i pravnih zastupnika

Modul 6 Prigovori i optužnice: Korištenje prigovora i valjanost optužnica

- Studenti će saznati kada i kako se treba isticati prigovor ili odgovoriti na prigovore, i naučit će kako pravilno sastaviti optužnicu.

Modul 7 Ispitivanja i prijedlozi: Igranje uloga u vježbi direktnog i unakrsnog ispitivanja

- Studenti će vježbati direktno i unakrsno ispitivanje svjedoka i vježbati kako da prezentiraju, brane i suprotstavljaju se prijedlozima.

Modul 8 Mini simulacija suđenja – Predmet „Tužilaštvo protiv Velikog Zlog Vuka“: Suđenje u poznatom krivičnom predmetu

- Studenti će triput provesti probno suđenje – u ulozi tužioca, branioca i svjedoka s ciljem da zauzmu stajalište iz svake pozicije.

Modul 9 Radnje dokazivanja: Postupanje sa svjedocima i vještacima

- Studenti će naučiti kao da ispravno postupaju s dokaznim predmetima i da rade sa svjedocima laicima i vještacima.

Modul 10 Posjeta sudu: Posmatranje krivičnog suđenja, sastanak sa sudijom

- Studenti će imati priliku da prate rad suda i nosilaca sudske funkcije, te da s njima razgovaraju u jednom neformalnom ambijentu.

Modul 11 Uvod u predmet simuliranog suđenja: Pregledajte predmetni spis i odaberite uloge

- Studenti će pripremiti petominutno završno izlaganje za tužioce ili branioce korištenjem predmetnog spisa odabranog za potrebe simulacije suđenja. Formirani će biti timovi tužilaca i branilaca (odbrane) i početi će planirati strategiju predmeta.

Modul 12 Priprema simulacije suđenja: Strateško planiranje tužilaštva i odbrane

- Studenti će organizirati raspravne materijale u jednu predmetnu fasciklu, timovi nastavljaju s planiranjem i vježbanjem.

Modul 13 Priprema simulacije suđenja s tužiocem i odbranom: Mentorstvo praktičara

- Tužilaštvo će dostaviti optužnicu, a odbrana će uložiti prethodne prigovore. Timovi nastavljaju planirati i vježbati uz neposrednu pomoć iskusnog praktičara iz oblasti krivičnog postupka.

Modul 14 Probna simulacija suđenja i izlaganje: Vježbanje od početka do kraja

- Studenti će imati priliku da vježbaju cijeli tok suđenja.

Ispit: Završna simulacija suđenja pred sudijom praktičarem u sudnici.

Uslovi kursa:

Studenti moraju stići ispuniti radne obaveze i pohađati sve module/časove, osim ako ne dobiju opravdanje od profesora. Studenti će imati i zadatke izvan nastave, uključujući čitanje, pisanje, istraživanje, praćenje rada sudova, planiranje, pripremu i vježbanje simulacije suđenja. Pojedine vježbe će od studenata iziskivati da sarađuju i rade produktivno na grupnim projektima.

Nastava se temelji na ranijim lekcijama, vježbama i zadacima koji su dostupni isključivo tokom nastave. Studenti koji kasne sa ispunjavanjem obaveza mogu onemogućiti napredovanje drugih studenata i grupe kao cjeline. Kašnjenje ili neuspjeh u pohađanju nastave mogu dovesti do izbacivanja studenata sa nastave. Nastava nije primjerena za studente koji uče na daljinu.

Modul 1: Uvod i implicitne predrasude

I Ciljevi učenja:

1. Studenti će razumjeti metodologiju, svrhu i zahtjeve kursa, te kako da ga uspješno završe.
2. Studenti će se međusobno upoznati i početi učiti kako da efektivno prezentiraju informacije u javnosti.
3. Studenti će učiti o implicitnim predrasudama i njihovom uticaju na pravosudni sistem i praktičare u pravosuđu (sudije, tužioce, advokate). Također će učiti kako da prepoznaju i kontroliraju vlastite implicitne sklonosti ka predrasudama.

II Referentni materijal:

1. „Implicitne predrasude: Priručnik za sudove“, Jerry Kang, NCSC, 2009
2. Test implicitnih asocijacija (IAT) [pristupiti putem web stranice:
<https://implicit.harvard.edu/implicit-serbia/takeatest.html>]

Modul 1, Referentni materijal #1

Implicitne predrasude: Priručnik za sudove, (Jerry Kang, NCSC, 2009)

Race & Ethnic Fairness in the Courts

Implicitne predrasude

Priručnik za sudove

Jerry Kang

Pripremljeno za potrebe Nacionalne kampanje kako bi se osigurala rasna i etnička pravednost na državnim sudovima u Americi

Avgust 2009.

O PRIRUČNIKU

Priručnik je izrađen za potrebe Nacionalne kampanje kako bi se osigurala rasna i etnička pravednost na državnim sudovima u Americi. U okviru Kampanje se nastoji mobilizirati značajna ekspertiza, iskustvo i opredijeljenost sudija i službenika državnih sudova, kako bi se osigurala i percipirana i stvarna rasna i etnička pravičnost na državnim sudovima u cijeloj zemlji. Kampanju finansiraju Open Society Institute, State Justice Institute i Nacionalni centar za državne sudove. Stavovi ili mišljenja iznesena u Priručniku isključivo pripadaju autoru i ne predstavljaju službene stavove agencija koje ga finansiraju. Za više informacija o Kampanji, posjetite www.ncsconline.org/ref.

O AUTORU I RECENZENTIMA

Jerry Kang je profesor prava na Pravnom fakultetu UCLA. Napisao je mnogo radova i održao veliki broj predavanja o ulozi implicitnih predrasuda u pravu. Za više informacija o profesoru Kangu, posjetite jerrykang.net. Priručniku je svojim recenzijama i komentarima doprinijelo nekoliko osoba koje rade na Nacionalnoj kampanji, između ostalih: Dr. Pamela Casey, Dr. Fred Cheesman, sudija Ken M. Kawaichi, sudija Robert Lowenbach, Dr. Shawn Marsh, sutkinja Patricia M. Martin, gđa Kimberly Papillon, sudija Louis Trosch, i sudija Roger K. Warren.

Sadržaj

Implicitne predrasude: Priručnik	1
Sheme i implicitne spoznaje.....	1
Implicitne društvene spoznaje	1
Pitanja o predrasudama.....	2
Instrumenti za mjerjenje implicitnih predrasuda.....	2
Pervazivne implicitne predrasude	3
Stvarne posljedice.....	4
Prilagodljivost	4
Šira slika.....	5
Glosar.....	7
Bibliografija.....	10

Implicitne predrasude: Priručnik

Sheme i implicitne spoznaje (ili “mentalne prečice”)

Stanite na trenutak i razmislite o onome što vam svakodnevno bombarduje čula. Razmislite o svemu što vidite, i onome što miruje i što se kreće, sa svim bojama, detaljima i dubinom. Razmislite o onome što čujete u pozadini, možda nekoj pjesmi na radiju, dok dešifrujete stihove i muzičke note. Razmislite o dodiru, mirisu, pa čak i ukusu. I dok se sve to dešava, vi možda šetate ili vozite niz ulicu, izbjegavajući pješake i automobile, sa žvakaćom gumom u ustima, varite doručak i pregledate elektronsku poštu na smartfonu. Kako vaš mozak sve to radi istovremeno?

On to radi tako što procesира stvari kroz sheme, koje su u stvari šabloni znanja koji nam pomažu da konkretne primjere svrstamo u šire kategorije. Npr., kad vidimo neki predmet sa ravnim sjedištem, naslonom i nogama, prepoznajemo ga kao “stolicu.” Bilo da je od samta ili drveta, na točkove ili sa običnim drvenim nogama, znamo šta se radi sa predmetom koji se uklapa u kategoriju “stolice.” Bez trošenja previše mentalne energije, jednostavno sjednemo na nju. Naravno, ako iz nekog razloga moramo pažljivo proučavati stolicu--zato što nam se sviđa stil ili mislimo da bi se mogla urušiti-- to možemo i učinit ćemo to. Ali najčešće jednostavno sjednemo na nju.

Mi imamo sheme ne samo za predmete, nego i za procese, npr. kako da naručimo hranu u restoranu. Bez previše objašnjenja, znamo šta to znači kada nam nasmiješena osoba pruži lamelirani papir sa detaljnim opisima hrane i cijena. Čak i kada sletimo na aerodrom u nekoj stranoj državi, znamo kako da slijedimo haotičnu zbrku strelica i ikonica sa prtljagom kako bismo došli do sredstava kopnenog prevoza.

Ove sheme su korisne zato što nam omogućavaju da funkcioniramo bez trošenja vrijednih mentalnih resursa. U stvari, ako nešto ne krene naopako, ove misli se odvijaju automatski, bez svjesnog ili namjernog usmjeravanja. U tom smislu, većina spoznaja su implicitne.

Implicitne društvene spoznaje (ili “misli o ljudima za koje niste znali da ih imate”)

Interesantno je da se sheme primjenjuju ne samo na predmete (npr., “stolice”) ili ponašanja (npr., “naručivanje hrane”), nego i na ljudska bića (npr., “starije osobe”). Mi prirodno svrstavamo ljude u različite društvene kategorije koje su podijeljene prema očiglednim i hronično dostupnim osobinama, kao što su dob, rod, rasa i uloga. I kao što možemo imati implicitne spoznaje koje nam pomažu da hodamo i vozimo, isto tako imamo i implicitne društvene spoznaje koje usmjeravaju naše razmišljanje o društvenim kategorijama. Odakle dolaze te sheme? One dolaze od naših iskustava sa drugim ljudima, od kojih su neka direktna (tj. stvarni susreti), ali je većina indirektna (tj. o njima smo čuli iz priča, knjiga, filmova, medija i kulture).

Ako nastavimo otpakivati ove sheme, vidimo da neke od osnovnih spoznaja uključuju stereotipe, a to su jednostavno osobine koje povezujemo sa određenom kategorijom. Na primjer, ako smatramo da je određena kategorija ljudskih bića krhkakao što su starije osobe-- nećemo biti na oprezu. Ako mislimo da neku kategoriju čine stranci - npr. Azijci-- iznenadit će nas njihov tečan engleski jezik. Ove spoznaje uključuju i stavove, a to su općenito ocjenjivački osjećaji koji su ili pozitivni ili negativni. Na primjer, ako prepoznamo nekoga ko je diplomirao na našem voljenom univerzitetu (alma mater), bit ćemo opušteniji. Pojam “implicitne predrasude” uključuje i implicitne stereotipe i implicitne stavove.

Iako naše sažete sheme ljudi mogu biti korisne u nekim situacijama, one mogu izazvati i diskriminirajuće ponašanje ako ne budemo pažljivi. Imajući u vidu ključni značaj pravednosti i jednokog tretmana u sudskom sistemu, advokati, sudije, porotnici i ostalo osoblje moraju se naročito fokusirati na prepoznavanje takvih mogućnosti. Da li, npr., agresivnost povezujemo sa crncima, na način da smatramo da su oni vjerovatno započeli svađu, a ne reagovali u samoodbrani? Ili smo već usvojili lekcije Martina Luthera Kinga Jr.-a i kroz život plovimo kao savršeni “daltonisti” (ili slijepi za rod, etničko porijeklo, klasu itd.)?

Pitanja o predrasudama (ili "ovdje je nekako mračno")

Jedan od načina da saznate nešto o implicitnim predrasudama je da jednostavno pitate ljudi. Međutim, nakon borbi za građanska prava, postalo je mnogo manje korisno postavljati eksplicitna pitanja o osjetljivim temama. Nalijećemo na "spreman i moćan" problem.

Prvo, ljudi možda neće biti spremni da anketarima i istraživačima kažu šta stvarno misle. Možda će ih ohladiti zrak pun političke korektnosti.

Drugo, i još važnije, ljudi možda i ne znaju šta im je u glavi. Mnoštvo radova u oblasti kognitivne psihologije pokazalo je da smo jako loši u samokritici. Na primjer, manje promjene u okolini mijenjaju naše prosudbe i ponašanje, a da toga nismo ni svjesni. Ako prostorija miriše na lizol, ljudi će urednije jesti. Ljudi koji drže u ruci šoljicu tople kafe (za razliku od hladne) pripisuju toplije (a ne hladnije) osobine ličnosti strancu koji je opisan u kratkoj priči.

2

Eksperimenti se nastavljaju. Sjetimo se da, prema definiciji, implicitne predrasude nosimo podsvjesno i bez svjesnog usmjeravanja. Kako onda znamo da li smo pristrani ili pravedni?

Instrumenti za mjerjenje implicitnih predrasuda (ili "nemoj mi govoriti koliko si težak, samo stani na vagu")

Kao odgovor na to, socijalni i kognitivni psiholozi su zajedno sa neuronaučnicima pokušali razviti instrumente kojima se mjere stereotipi i stavovi, bez oslanjanja na potencijalno nepouzdane samoocjene. Neki instrumenti su lingvistički, gdje se od ljudi traži da rečenicama opišu određenu scenu iz novinskog članka. Čini se da, ako neko pokazuje stereotipno ponašanje, mi jednostavno opišemo šta se desilo. Ako ponašanje nije tipično, osjećamo potrebu da objasnimo šta se desilo. (Von Hippel 1997; Sekaquaptewa 2003).

Drugi instrumenti su psihološki i njima se mjeri koliko se znojimo, kako nam se mijenja krvni pritisak, ili čak koji dijelovi mozga se osvijetle na funkcionalnoj magnetnoj rezonanci. (Phelps 2000).

Neke tehnike posuđuju elemente od trgovaca. Na primjer, u objedinjenoj analizi se od ljudi traži da daju opću ocjenu malo drugačijih paketa proizvoda (npr., uporedite laptop od 17 inča sa 2GB memorije i 3 USB priključka sa laptopom od 15 inča sa 3 GB memorije i 2 USB priključka). Nudi se nekoliko mogućih izbora, te se na taj način može izmjeriti koliko je svaka karakteristika važna nekoj osobi, iako ona nije imala pojma o pitanju "Koliko biste platili dodatni USB priključak?" Nedavno su socijalni i kognitivni psiholozi prilagodili ovu metodologiju tako što su napravili "pakete" koji uključuju demografske karakteristike. Na primjer, kako biste rangirali radno mjesto pomoćnika direktora sa platom od 160.000 dolara godišnje u Majamiju koji radi za gđu Smith, u poređenju sa radnim mjestom potpredsjednika koji ima godišnju platu od 150.000 dolara u Čikagu i radi za g. Jonesa? (Caruso 2009).

Naučnici su bili beskrajno kreativni, ali najšire prihvaćeni instrumenti do sada koriste vrijeme potrebno za reakciju -- a njihova varijanta je korištena više od stoljeća u proučavanju psiholoških pojava. Ovi instrumenti počivaju na osnovnoj ideji da bi se bilo koja dva koncepta koja su u našem umu blisko povezana trebala lakše svrstati zajedno. Ako čujete riječ "mjesec", a onda vas ja zamolim da pomislite na deterdžent za veš, možda će vam "Tide" (plima) brže pasti na pamet. Ako je riječ "CRVENA" napisana crvenom bojom, brže ćemo izgovoriti njenu boju nego kada je riječ "ZELENA" napisana crvenom bojom.

Iako postoji mnoštvo načina za mjerjenje vremena potrebnog za reakciju, najtemeljitije testiran je Test implicitnih asocijacija (IAT). To je neka vrsta video igrice koju igrate, obično na računaru, gdje od vas traže da razvrstate kategorije slika i riječi. Na primjer, u testu o stavovima o crnoj i bijeloj rasi, na računaru razvrstavate slike bijelaca i crnaca, te Dobre i Loše riječi. Ispostavilo se da većina nas brže reagira kada su lica bijelaca i Dobre riječi svrstane zajedno (a lica crnaca i Loše riječi svrstane u drugu grupu), nego u situaciji kada su lica bijelaca i Loše riječi svrstani zajedno (a lica crnaca i Dobre riječi u drugu grupu). Ta razlika u prosječnoj brzini reagovanja predstavlja mjerilo implicitnih predrasuda. [Ako je ovaj opis teško pratiti, sami isprobajte IAT na web stranici Project Implicit.]

Pervazivne implicitne predrasude (ili "nije to slučajno")

Možda se čini smiješnim mjeriti predrasude igrajući igricu razvrstavanja (tj. IAT). Ali decenija istraživanja uz korištenje IAT testa pokazala je pervazivne razlike u brzini reakcije u svakoj od država u kojoj je test proveden, u skladu sa općim društvenim hijerarhijama: Nijemaca prema Turcima (u Njemačkoj), Japanaca prema Koreancima (kod Japanaca), bijelaca prema crncima, muškaraca prema ženama (kod stereotipa o "karijeri" i "porodici"), onih svijetle kože prema onima tamne kože, mladih prema starijima, heteroseksualaca prema gej osobama, itd. Ove razlike u vremenu koje se smatraju mjerilom implicitnih predrasuda, sistematične su i pervazivne. One su statistički značajne i nisu rezultat nasumičnih varijacija vjerovatnoće u mjerjenjima.

Ovi pervazivni rezultati ne znače da svako ima isti broj bodova kada se radi o predrasudama. Postoje velike razlike od osobe do osobe. Osim toga, društvena kategorija kojoj pripadate može utjecati na vrste predrasuda koje ćete vjerovatno imati. Na primjer, iako većina bijelaca (i Azijci, Latinoamerikanci i američki Indijanci) iskazuju implicitan stav u korist bijelaca u odnosu na crnce, Afroamerikanci u prosjeku ne pokazuju takve preference. (To naravno znači da oko polovine Afroamerikanaca preferira bijelce, ali da druga polovina preferira crnce.)

Zanimljivo je da su implicitne predrasude odvojene od eksplizitnih. Drugim riječima, povezane su ali se ponekad značajno razlikuju od eksplizitnih predrasuda - onih stereotipa i stavova koje otvoreno navodimo o sebi u anketama. Najbolje tumačenje je da implicitne i eksplizitne predrasude predstavljaju povezane, ali različite mentalne konstrukte. Nijedna vrsta se ne treba posmatrati kao jedino "tačno" ili "autentično" mjerilo nivoa predrasuda. Oba mjerila nam govore nešto važno.

Stvarne posljedice (ili "zašto bi nas bilo briga?")

Sva ova naučne mjerila su intelektualno zanimljiva, ali pravnike najviše zanimaju stvarne posljedice. Da li ova mjerila implicitnih predrasuda predviđaju ponašanja ili odluke pojedinca? Da li su milisekunde zaista bitne? (Chugh 2004). Ako npr. dobromanjerni ljudi posvećeni "pravednosti" nisu pod uticajem implicitnih predrasuda, koga onda briga za rezultate glupe video igrice? Sve je više dokaza koji potvrđuju da implicitne predrasude, prema mjerjenjima IAT-a, predviđaju stvarna ponašanja koja mogu imati istinski uticaj na stvarni život. Prof. John Jost (NYU, psihologija) i kolege su nedavno napravili pregled literature (u štampi) o deset studija koje rukovodioci ne bi trebali ignorirati. Ovo su neki od nalaza različitih laboratorija:

- implicitne predrasude predviđaju broj poziva na drugi razgovor za posao (Rooth 2007, na osnovu implicitnog stereotipa u Švedskoj da su Arapi lijeni); implicitne predrasude predviđaju čudan govor tijela (McConnell & Leibold 2001), koji bi mogao uticati na to da li osobe smatraju da ih tretiraju pravedno ili pristojno;
- implicitne predrasude predviđaju na koji način ćemo tumačiti naklonost na osnovu izraza lica (Hugenberg & Bodenhausen 2003);
- implicitne predrasude predviđaju negativnije ocjene nejasnih radnji
- Afroamerikanaca (Rudman & Lee 2002),
- što bi moglo uticati na donošenje odluka u teškim predmetima;
- implicitne predrasude predviđaju negativnije ocjene za poduzetne (tj. samouvjerene agresivne, ambiciozne) žene u nekim postupcima zapošljavanja (Rudman & Glick 2001);
- implicitne predrasude predviđaju nivo predrasuda strijelca -- koliko je lakše pucati na Afroamerikance nego na bijelce u simuliranoj video igri (Glaser & Knowles 2008);
- implicitne predrasude predviđaju ponašanje glasača u Italiji (Arcari 2008);
- implicitne predrasude predviđaju teško opijanje (Ostafin & Palfai 2006), suicidalne ideje (Nock & Banaji 2007) i seksualnu privlačnost prema djeci (Gray 2005).

U svakoj novoj naučnoj oblasti, ostaju pitanja i kritike -- ponekad oštре. (Arkes & Tetlock 2004; Mitchell & Tetlock 2006). A osnovanu skepsu treba ohrabrivati kao obilježje dobre, rigorozne nauke. Ali većina naučnika koji proučavaju implicitne predrasude smatra da su nagomilani dokazi uvjerljivi. Na primjer, nedavna meta-analiza 122 izvještaja iz istraživanja, uključujući ukupno 14.900 tema, pokazala je da u osjetljivim domenama stereotipiziranja i predrasuda, rezultati IAT testa implicitnih predrasuda boljepredviđajuponašanjene nego eksplisitne predrasude koje sami priznajemo. (Greenwald et al. 2009).

A opet, iako se veliki dio novijih istraživanja fokusira na IAT, drugi instrumenti i eksperimentalne metode potkrijepile su postojanje implicitnih predrasuda stvarnim posljedicama. Na primjer, nekoliko studija je pokazalo da optuženi u krivičnim postupcima koji imaju više Afrocentrične crte lica u određenim kontekstima dobijaju težu kaznu (Banks et al. 2006; Blair 2004).

Prilagodljivost (ili "ima li ijedna dobra vijest?")

Nalazi o stvarnim posljedicama uz nemirujući su za sve nas koji iskreno vjerujemo da ne dopuštao predrasudama koje prevladavaju u našoj kulturi da inficiraju naše individualno donošenje odluka. Čak ni malo. Srećom, postoje dokazi koji pokazuju da su implicitne predrasude prilagodljive i da se mogu promijeniti.

Važna je motiviranost pojedinca da bude pravedan. Ali prvo moramo vjerovati da postoji potencijalni problem prije nego što ga pokušamo ispraviti.

Čini se da je okruženje važno. Čini se da socijalni kontakti između društvenih grupa imaju pozitivan efekat ne samo na eksplisitne, nego i na implicitne stavove.

Treće, čini se da izloženost netipičnim uzorima u okruženju koji funkcioniraju kao "agensi koji uklanjaju predrasude" doista smanjuje nivo naših predrasuda.

o U jednoj studiji, mentalna vježba zamišljanja

profesionalne poslovne žene (naspram odmora na Karibima) smanjila je implicitne stereotipe o ženama. (Blair et al. 2001).

o Izlaganje "pozitivnim" uzorima, kao što su Tiger Woods i Martin Luther King u upitniku o historiji smanjilo je nivo implicitnih predrasuda prema crncima. (Dasgupta & Greenwald 2001).

o Kontakti sa profesoricama i dekanesama smanjili su nivo implicitnih predrasuda studentica prema ženama. (Dasgupta & Asgari 2004).

Četvrto, različite proceduralne izmjene mogu poremetiti vezu između implicitnih predrasuda i diskriminacionog ponašanja.

o U jednostavnom primjeru, orkestri su počeli koristiti zastor tokom audicija za nove muzičare; nakon toga su žene bile znatno uspješnije. (Goldin & Rouse 2000).

o U drugom primjeru, smanjen je nivo rodne diskriminacije u postupku odabira načelnika policije tako što su se unaprijed obavezali na primjenu kriterija na osnovu zasluga (da li je važnija snalažljivost u knjigama ili na ulici?). (Uhlmann & Cohen 2005).

Da bi se provjerilo da li postoje predrasude u bilo kojoj situaciji, često moramo priznati da rasa, rod, seksualna orientacija i druge društvene kategorije možda utiču na donošenje odluka. To priznanje je suprotno različitim oblicima "sljepila" (npr., daltonizam).

Kad govorimo o ovim nalazima koji upućuju na prilagodljivost, ne želimo biti slijepo optimistični. Na primjer, puki društveni kontakt nije univerzalni lijek (panacea), budući da su psiholozi nglasili da su određeni uslovi važni za smanjenje nivoa predrasuda (npr., interakcija pod jednakim uslovima; ponovljena, smislena saradnja). Također, kratkotrajno izlaganje netičnim uzorima može biti potisnuto ponovljenim izlaganjem tipičnim stereotipima iz medija (Kang 2005).

Čak i ako smo skeptični, poenta je da rezignirano odmahivanje rukama nema opravdanja. To nauka svakako ne traži od nas. Iako je zadatak težak, možemo ostvariti istinska unapređenja u nastojanjima da postignemo pravdu i pravednost.

Šira slika (ili "šta znači biti vjerni nadzornik pravosudnog sistema")

Važno je pratiti širu sliku. Fokus na implicitnim predrasudama ne bavi se postojanjem i uticajem eksplisitnih predrasuda -- stereotipa i stavova koje ljudi prepoznaju i prihvataju. Također, inercija iz prošlosti se nije raspršila. Čak i kada bi se nekim magičnim štapićem izbrisale sve eksplisitne i implicitne predrasude, današnji život bi i dalje nosio terete nepravedne prošlosti. Dakle, kao pažljivi nadzornici pravosudnog sistema, mi trebamo nastojati da ozbiljno shvatimo sve oblike predrasuda, uključujući implicitne.

Ipak, Amerikanci gledaju na sudski sistem kao na jednu instituciju koja je bez predrasuda, nepristrana, fer i pravedna. U tipičnoj sudnici se miđeša veliki broj ljudi, često neznanaca iz različitog društvenog miljea,

U intenzivnom, stresnom, emocionalnom, a ponekad i neprijateljskom okruženju. U takvim okruženjima, neizbjegno će se javiti složena masa implicitnih i eksplisitnih predrasuda.

Primarna odgovornost sudije i drugog sudskog osoblja je da upravljaju ovom složenom društvenom situacijom punom predrasuda u cilju provođenja pravde i pravednosti -- i to tako da svima bude očigledn

Glosar

Napomena: Mnoge od ovih definicija preuzete su iz rada autora Jerry Kang & Kristin Lane, *A Future History of Law and Implicit Social Cognition* (neobjavljeni rukopis iz 2009.) transparentnog objašnjenja "promišljenih, ekonomskih, političkih ili vjerskih razloga za zadržavanje manje tačnog i zastarjelog stava." *Kristin Lane, Jerry Kang, & Mahzarin Banaji, Implicit Social Cognition and the Law, 3 ANNU. REV. LAW SOC. SCI. 19.1-19.25 (2007)*

Stav

Stav je "asocijacija između datog predmeta i date evaluativne kategorije." *R.H. Fazio, et al., Attitude accessibility, attitude-behavior consistency, and the strength of the object-evaluation association, 18 J. EXPERIMENTAL SOCIAL PSYCHOLOGY 339, 341 (1982)*. Evaluativne kategorije su pozitivne ili negativne, a stavovi kao takvi odraz su onoga što volimo i ne volimo, čemu smo skloni ili nismo, onoga čemu prilazimo i što izbjegavamo. Vidi i stereotip.

Bihevioralni realizam

Pravac među u pravnim naučnicima koji poziva na ugrađivanje tačnijih i realnijih modela ljudskog odlučivanja i ponašanja u zakone i politike. To podrazumijeva proces od tri koraka:

Prvo, identificirati pomake u umu i bihevioralne nauke koje pružaju tačniji model ljudske spoznaje i ponašanja. Drugo, uporediti taj novi model sa latentnim teorijama o ljudskom ponašanju i odlučivanju koje su ugrađene u zakon. Ove latentne teorije obično su odraz "zdravog razuma" prema naivnim psihološkim teorijama.

Treće, kada je novi model u neskladu sa latentnim teorijama, zamolite zakonodavce i pravne institucije da uzmu u obzir tu nepodudarnost.

Takvo uzimanje u obzir zahtijeva ili izmjene zakona kako bi se uskladili sa tačnjim modelima razmišljanja i ponašanja, ili pružanje

Disocijacija

Disocijacija je jaz između eksplisitnih i implicitnih predrasuda. Implicitne predrasude su obično veće od eksplisitnih, mjereno standardnim jedinicama. Često naše eksplisitne predrasude mogu biti skoro nepostojeće, iako su naše implicitne predrasude veće.

Čini se da postoji neka umjerena povezanost između eksplisitnih i implicitnih predrasuda. *Vidi: Wilhelm Hofmann, A Meta-Analysis on the Correlation Between the Implicit Association Test and Explicit Self-Report Measures, 31 PERSONALITY & SOC. PSYCH. BULL. 1369 (2005) (izvještavanje o srednjoj korelaciji populacije $r=0.24$ nakon analize 126 korelacija).* Većina naučnika odbacuje ideju da su implicitne predrasude jedino "istinsko" ili "autentično" mjerilo; i eksplisitne i implicitne predrasude doprinose potpunom razumijevanju predrasuda.

Eksplisitno

Eksplisitno znači da smo svjesni neke svoje misli ili osjećaja. Ovaj pojam ponekad također podrazumijeva da tačno razumijemo izvor te misli ili osjećaja. Konačno, ovaj pojam često uključuje i svjesno odobravanje takve misli ili osjećaja. Na primjer, ako neko ima eksplisitno pozitivan stav prema čokoladi, onda ta osoba ima pozitivan stav, zna da ima pozitivan stav i svjesno podržava i slavi tu sklonost. Vidi i implicitno.

Implicitno

Implicitno znači ili da smo nesvjesni neke misli ili osjećaja, ili da grijemo u vezi s tim. *R. Zajonc, Feeling and thinking: Preferences need no inferences, 35 AMERICAN PSYCHOLOGIST 151 (1980).* Ako smo nesvjesni neke misli ili osjećaja, ne možemo navesti da je imamo, kada nas neko pita o tome. Vidi i eksplisitno.

Test implicitnih asocijacija

IAT od učesnika zahtijeva da brzo svrstaju pojedinačne stimulativne poticaje u jednu od četiri različite kategorije koristeći samo dva odgovora (na primjer, u tradicionalnom kompjuteriziranom IAT-u, učesnici bi mogli odgovarati samo korištenjem tipke "E" na lijevoj strani tastature ili "I" na desnoj strani). Na primjer, u IAT-u koji se bavi stavovima u odnosu na dob, postoje dvije društvene kategorije: MLADI i STARI, i dvije dodatne kategorije, DOBRO i LOŠE. MLADI i STARI mogu biti predstavljeni crnobijelim fotografijama lica mladih i starijih ljudi. DOBRO i LOŠE bi moglo biti predstavljeno riječima koje se lako povezuju sa pozitivnim ili negativnim afektom kao što je "veselje" ili "agonija." Očekivalo bi se da će osoba sa negativnim implicitnim stavom prema STARIMA brže odgovarati kada ista tipka označava STARO i LOŠE, a druga tipka MLADO i DOBRO, nego kada se zamijene dobro i loše u ovim parovima.

IAT su izmisli Anthony Greenwald i kolege sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća. Project Implicit, koji osobama omogućava da urade ove testove online, održavaju Anthony Greenwald (Washington), Mahzarin Banaji (Harvard) i Brian Nosek (Virginia).

Implicitni stavovi

“Implicitni stavovi su tragovi ranijih iskustava koje osoba nije identificirala (ili je pogrešno identificirala) kroz introspekciju, a koji posreduju u stvaranju povoljnog ili nepovoljnog osjećaja, misli ili djelovanja prema društvenim objektima.” Anthony Greenwald & Mahzarin Banaji, *Implicit social cognition: attitudes, self-esteem, and stereotypes*, 102 Psychol. Rev. 4, 8 (1995). Općenito, mi nismo svjesni svojih implicitnih stavova i možda ih nećemo podržati nakon samoanalize. Vidi i stav; implicitno.

Implicitne predrasude

Predrasuda je udaljavanje od određene tačke koja je označena kao “neutralna.” Predrasude u implicitnim stereotipima i implicitnim stavovima nazivaju se “implicitne predrasude.”

Implicitni stereotipi

“Implicitni stereotipi su tragovi ranijih iskustava koje osoba nije identificirala (ili je pogrešno identificirala) kroz introspekciju, a koji posreduju u pripisivanju osobina pripadnicima neke društvene kategorije.” Anthony Greenwald & Mahzarin Banaji, *Implicit social cognition: attitudes, self-esteem, and stereotypes*, 102 Psychol. Rev. 4, 8 (1995). Općenito, mi nismo svjesni svojih implicitnih stereotipa i možda ih nećemo podržati nakon samoanalize. Vidi i stereotip; implicitno.

Implicitne društvene spoznaje

Društvene spoznaje su stereotipi i stavovi o društvenim kategorijama (npr., bijelci, mladi, žene). Implicitne društvene spoznaje su implicitni stereotipi i implicitni stavovi o društvenim kategorijama.

Stereotip

Stereotip je asocijacija između datog predmeta i određenog atributa. Na primjer: “Norvežani su visoki.” Stereotipi mogu podržavati opći stav. Na primjer, ako neko voli visoke ljude, a Norvežani su visoki, ova će osobina vjerovatno doprinijeti pozitivnoj orijentaciji prema Norvežanima. Vidi i stav.

Valjanosti

Da bi utvrdili da li su neki novi instrumenti i nalazi valjani, naučnici često traže različite valjanosti, kao što je valjanost statističkih zaključaka, interna valjanost, valjanost konstrukta i prediktivna valjanost.

Kod potvrđivanja valjanosti statističkog zaključka, postavlja se pitanje da li je tačno izračunata utvrđena korelacija između nezavisnih i zavisnih varijabli. Kod utvrđivanja interne validnosti, razmatra se da li je pored korelacije dokazana i uzročno-posljedična veza. Odnosno, da li postoje potencijalni suprotni faktori koji su proizveli tu korelaciju?

Kod utvrđivanja valjanosti konstrukta, razmatra se da li konkretni zabilježeni detalji (rezultati koje je registrovao neki instrument) u stvari predstavljaju apstraktni mentalni konstrukt koji nas zanima. Što se tiče IAT-a, neko se može zapitati da li se ovim testom u stvari mjeri snaga mentalnih asocijacija koje pojedinac stvara između društvene kategorije i nekog stava ili stereotipa.

Kod prediktivne valjanosti, razmatra se da li se nekim testom predviđa ponašanje, npr. u formi ocjene, prosudbe, fizičkog pokreta ili odgovora. Ako se prediktivna valjanost dokaže u realnim okruženjima, postoji veći razlog da se ove mjere shvate ozbiljno.

Bibliografija

Allen R. McConnell & Jill M. Leibold, [Relations Among the Implicit Association Test, Discriminatory Behavior, and Explicit Measures of Racial Attitudes](#), 37 J. Experimental Soc. Psychol. 435 (2001)

Anthony G. Greenwald, et al., [Understanding and Using the Implicit Association Test: III. Meta-Analysis of Predictive Validity](#), 97 J. Personality & Soc. Psychol. 17 (2009)

Brian D. Ostafin, & Tibor P. Palfai, [Compelled to Consume: The Implicit Association Test and Automatic Alcohol Motivation](#), 20 Psych. of Addictive Behav. 322 (2006)

Claudia Goldin & Cecilia Rouse, [Orchestrating Impartiality: The Impact of “Blind” Auditions on Female Musicians](#), 90 Am. Econ. Rev. 715 (2000)

Dan-Olof Rooth, [Implicit Discrimination in Hiring: Real World Evidence](#) (Institute for the Study of Labor, Discussion Paper No. 2764, April 2007)

Denise Sekaquaptewa, et al., Stereotypic Explanatory Bias: Implicit Stereotyping as a Predictor of Discrimination, 39 J. Experimental Soc. Psychol. 75 (2003).

Dolly Chugh, [Societal and Managerial Implications of Implicit Social Cognition: Why Milliseconds Matter](#), 17 Soc. Just. Res. 203 (2004)

Elizabeth A. Phelps, et. al., [Performance on Indirect Measures of Race Evaluation Predicts Amygdala Activation](#), 12 J. Cog. Neuroscience 729 (2000).

Eric Luis Uhlmann & Geoffrey L. Cohen, Constructed Criteria: Redefining Merit to Justify Discrimination, 16 Psychol. Sci. 474 (2005)

Eugene M. Caruso, Dobromir A. Rahnev, & Mahzarin Banaji, [Using Conjoint Analysis to Detect Discrimination: Revealing Covert Preferences from Overt Choices](#), 27 Soc. Cognition 128 (2009)

Gregory Mitchell & Philip E. Tetlock, [Antidiscrimination Law and the Perils of Mindreading](#), 67 Ohio St. L.J. 1023 (2006)

Hal R. Arkes & Philip E. Tetlock, [Attributions of Implicit Prejudice, or “Would Jesse Jackson ‘Fail’ the Implicit Association Test?”](#), 15 Psychol. Inquiry 257 (2004)

Irene V. Blair et al, [The Influence of Afrocentric Facial Features in Criminal Sentencing](#), 15 Psychol. Sci. 674 (2004)

Irene V. Blair, Jennifer E. Ma, & Alison P. Lenton, [Imagining Stereotypes Away: The Moderation of Implicit Stereotypes Through Mental Imagery](#), 81 J. Person. & Soc. Psych. 828 (2001)

Jerry Kang, [Trojan Horses of Race](#), 118 Harv. L. Rev. 1491 (2005)

Kurt Hugenberg & Galen V. Bodenhausen, [Facing Prejudice: Implicit Prejudice and the Perception of Facial Threat](#). 14 Psychol. Sci. 640 (2003)

Laurie A. Rudman & Matthew R. Lee, Implicit and Explicit Consequences of Exposure to Violent and Misogynous Rap Music, 5 Group Processes & Intergroup Rel. 133 (2002)

Laurie A. Rudman & Peter Glick, [Prescriptive Gender Stereotypes and Backlash Toward Agentic Women](#), 57 J. Soc. Issues 743 (2001)

Luciano Arcuri et al., Predicting the Vote: Implicit Attitudes as Predictors of the Future Behavior of Decided and Undecided Voters, 29 Political Psychology 369

Matthew K. Knock & Mahzarin R. Banaji, [Prediction of Suicide Ideation and Attempts Among Adolescents Using a Brief Performance-Based Test](#), 75 J. Clinical & Consulting Psychology 707 (2007).

Nicola S. Gray, et al., [An Implicit Test of the Associations Between Children and Sex in Pedophiles](#), 114 J. Abnormal Psych. 304 (2005)

Nilanjana Dasgupta & Anthony G. Greenwald,
On the Malleability of Automatic Attitudes:
[Combating Automatic Prejudice with Images
of Admired and the Disliked Individuals](#), 81 J.
Person. & Soc. Psych. 800 (2001)

Nilanjana Dasgupta & Shaki Asgari, Seeing is Believing: Exposure to Counterstereotypic Women Leaders and Its Effect on the Malleability of Automatic Gender Stereotyping, 40 J. Experimental Soc. Psychol. 642 (2004)

R. Richard Banks, Jennifer L. Eberhardt, Lee Ross, Discrimination and Implicit Racial Bias in a Racially Unequal Society. 94 Calif. Law Rev. 1169 (2006)

William Von Hippel et al., [The Linguistic Inter-group Bias As an Implicit Indicator of Prejudice](#), 33 J. Experimental Soc. Psychol. 490 (1997)

III DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

1. Za naredni čas nastave, pročitajte:
  - a. Članak: „Implicitne predrasude: Priručnik za sudove“, autor: profesor Jerry Kang, NCSC, 2009.

2. Studenti trebaju uraditi test implicitnih asocijacija (IAT) prije sljedećeg časa. Razgovarat ćemo o iskustvu studenata dok su radili test, ishodima i implikacijama testa po osobe koje rade u pravosudnom sistemu.
  - o Posjetite sljedeću web stranicu za IAT na engleskom jeziku: <http://implicit.harvard.edu>
  - o Posjetite sljedeću web stranicu za IAT na lokalnom jeziku: <https://implicit.harvard.edu/implicit/srbia/takeatest.html>

3. Za sljedeći čas pročitajte Ustav BiH, Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, kao i dodijeljene članke o etičkim pravilima za sudije, tužioce i advokate. Opciono čitanje na raspolaganju o ulozi, ovlastima i organizaciji sudova u BiH.
  - a. Napomena: navedeni materijal za čitanje nalazi se u Priručniku za studente, u okviru Modula 2.

4. Tokom naredne 2 sedmice, studenti moraju prisustvovati i posmatrati najmanje 4 sata sudskih postupaka, na sudu koji sami odaberu. Potom ćete imati 3-minutno izlaganje o prirodi postupka, uz eventualna zanimljiva zapažanja sa suda. Počnite odmah jer se rasprave često odgađaju ili prekidaju bez obavijesti, pa ćete možda morati nekoliko dana ići na sud.

Sudovi su otvoreni za javnost, ali svaka sudnica ima osiguranje. Možda ćete morati odložiti mobitel i računar prije ulaska. Obucite se prikladno i ne ometajte postupak. Sudsko osoblje i advokati su često voljni da razgovaraju s vama tokom pauza, pa iskoristite svaku priliku da se predstavite i objasnite zbog čega ste na sudu.

Vodite precizne bilješke o tome kada, gdje i šta ćete posmatrati. Svoja zapažanja ćete u pismenoj formi predati za dvije sedmice na Modulu #3.

Modul 2: Temelji pravde i načela etike

I Ciljevi učenja:

1. Studenti će u grupi govoriti o IAT testovima koje su uradili tokom protekle sedmice i utvrditi kako test može pomoći nosiocima pravosudnih funkcija da bolje služe svojim zajednicama i učine pravosudni sistem djelotvornim kada se radi o zaštiti ljudskih prava svih građana.
2. Studenti će razumjeti da su jednak pristup pravdi i vladavina zakona temelji pravde u demokratskom društvu. Osiguranje i zaštita jednakosti građana pred zakonom, te pravednog pravosudnog sistema nose brojne izazove.
3. Studenti će razumjeti ulogu, ovlasti i nadležnosti sudova u BiH; ulogu Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH (VSTV); i etička pravila koja se odnose na sudije, tužioce i advokate.
4. Studenti će se upoznati sa činjenicom da će lokalni praktičari (sudija, tužilac, advokat) biti uključeni u podršku izvođenju pojedinih segmenata nastave, odnosno pojedinačnih modula, te da će voditi raznorazne praktične vježbe za razvoj vještina zastupanja u krivičnom postupku.

II Referentni materijal:

1. Ustav Bosne i Hercegovine (pristupiti putem interneta)
2. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (pristupiti putem interneta)
3. Akteri krivičnog postupka u fazi glavnog pretresa (Aneks I: grafički prikaz aktera)
4. Važnost etike u pravosuđu (Aneks II: grafički prikaz etičkih principa)
5. Prikaz pravosudnog sistema u BiH – **opciono čitanje za studente**

I Modul 2, Referentni materijal #3

Akteri krivičnog postupka u fazi glavnog pretresa

POČETAK GLAVNOG PRETRESA

Nakon ulaska sudije/sudskog vijeća u sudnicu, sudija utvrđuje uslove za održavanje glavnog pretresa i identitet optuženog. Zatim se utvrđuje sastav sudskog vijeća i nadležnost suda. Kako bi se osiguralo da nema proceduralnih prepreka i kako bi se osigurala ravnopravnost stranaka u duhu pravednog suđenja, sudija pojedinac/sudsko vijeće daje odgovaraajuće upute svjedocima, vještacima i oštećenom. Nakon toga se izriču i pouke optuženom, kako bi se utvrdilo da je upoznat/a sa djelima kojima se tereti i da poznaje svoja prava i obaveze u postupku.

Potom slijedi čitanje optužnice od strane tužioca, nakon kojeg tužilac iznosi svoju uvodnu riječ, a branilac iznosi koncept odbrane. Svrha uvodne riječi je upoznavanje suda sa teorijom slučaja, pravnim osnovima na kojima strane u postupku zasnivaju svoju poziciju i skretanje pažnje sudu ne relevantne dokaze koji će biti izvedeni u toku dokaznog postupka. Uvodna riječ nije obavezna.

DOKAZNI POSTUPAK

U dokaznom postupku sud/sudsko vijeće preuzima pasivniju ulogu u odnosu na početak glavnog pretresa. Tužilac i branilac pristupaju izvođenju dokaza, ispitivanju svjedoka i vještaka, koje se obično odvija u sekvenci: optužba-odbrana-optužba. Svjedočenja svjedoka i vještačenja vještaka izvode se kroz direktno i unakrsno ispitivanje. Direktno ispitivanje vrši strana koja je pozvala određenog svjedoka ili vještaka, dok unakrsno ispitivanje vrši suprotna strana. U toku direktnog ispitivanja nisu dopuštena sugestivna pitanja, koja u sebi sadrže željeni odgovor ispitivača (osim ako je to neophodno za potpuno razjašnjenje izjave svjedoka, uz dopuštenje suda¹).

Sud/sudsko vijeće može po potrebi pozivati svjedoke/vještace ili nalagati izvođenje određenog dokaznog materijala za koji smatraju da su relevantni za ishod postupka. Također mogu postavljati pitanja svjedocima ili vještacima pozvanim od stranaka.

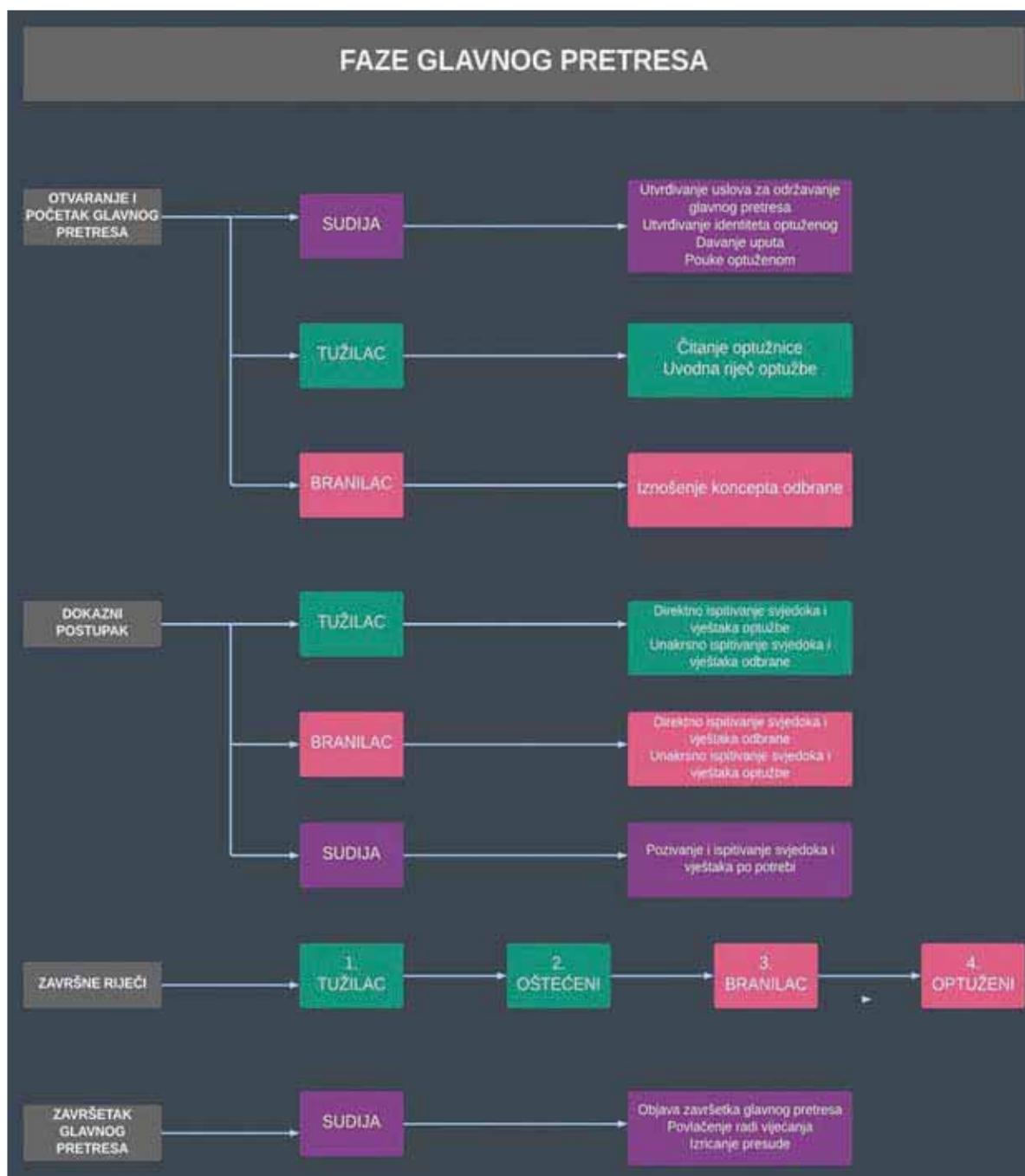
¹Član 262.(2) Zakona o krivičnom postupku BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13).

Nakon izvođenja dokaza, slijedi iznošenje završne riječi (u redoslijedu: tužilac – oštećeni – branilac- optuženi²) u kojima posebno strane u postupku podsjećaju sudiju pojedinca/sudsko vijeće na svoje argumente i najznačajnije dokaze koji potvrđuju njihovu teoriju slučaja koja je navedena u uvodnom izlaganju.

ZAVRŠETAK GLAVNOG PRETRESA

Nakon završetka glavnog pretresa, sudija pojedinac/sudsko vijeće se povlači radi vijećanja, a zatim izriče presudu i pouku strankama o primjenjivim pravnim lijekovima. Ovim završava postupak prvostepenog suda u vezi sa konkretnim predmetom.

Aneks I: grafički prikaz aktera glavnog pretresa u krivičnom postupku

²Član 384. Zakona o krivičnom postupku BiH.

III Modul 2, Referentni materijal #4

Važnost etike u pravosuđu

I Važeći propisi o etici u BiH

Osnovna svrha postojanja propisa o etici u BiH je da pruže pozitivan model ponašanja svih učesnika i učesnica u postupku, a ne skup zabrana. Dakle, načela Etičkog kodeksa trebaju da predstavljaju način života sudije, tužioca i advokata.

Primjena etičkih načela treba poslužiti jačanju svijesti o ličnoj i profesionalnoj odgovornosti, savjesnosti i učinkovitosti u obnašanju sudske i tužilačke funkcije i advokatske dužnosti, stalnom razvijanju i unapređivanju međuljudskih odnosa, kao i odnosa prema zaposlenicima i učesnicima sudskih postupaka. Sudija, advokat i tužilac trebaju da imaju visoke etičke standarde, te da prema svojoj funkciji osiguraju zakonito i pravovremeno pružanje pravne zaštite i jačanje povjerenja javnosti u pravednost i učinkovitost pravosudnog sistema.

U sudstvu, bitno je naglasiti da institucionalna nezavisnost sudova, kao jedan segment sudske nezavisnosti, sama za sebe nije dovoljna da obezbijedi pravično suđenje, ali predstavlja neophodan uslov da bi se obezbjedila individualna sudska nezavisnost, kao drugi konstitutivni segment ove nezavisnosti³.

Nezavisnost u primjeni prava i odsustvo vanjskih uticaja u primjeni zakona na utvrđene činjenice konkretnog slučaja. Najznačajnije garancije sudske nezavisnosti odnose se na način izbora sudija, kriterije napredovanja u karijeri, materijalni položaj, imunitet, ograničenja u pogledu vansudskih aktivnosti koje su nespojive sa sudskom funkcijom, i dr.

Kada govorimo o načelu nepristrasnosti, treba naglasiti da taj koncept podrazumjeva i dužnost sudije da sam zatraži izuzeće iz predmeta za koji smatra da neće moći voditi na nepristrasan način. Ukoliko to ne uradi, uveden je institut disciplinske odgovornosti sudija i tužilaca koji je definisan članom 56. i 57. Zakona o Visokom sudsakom i tužilačkom vijeću BiH. Jasan razlog za pokretanje disciplinskog postupka protiv sudije ili tužioca je propuštanje da traži svoje izuzeće od postupanja po predmetima kada postoji sukob interesa.

Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije BiH u članu 3 definiše sukob interesa kao „[...] pojavu u kojoj izabrani zvaničnici, nosioci izvršnih dužnosti, savjetnici i/ili drugi zvaničnici s javnim ovlaštenjima, imaju privatni interes koji utiče ili može uticati na zakonitost, transparentnost, objektivnost i nepristrasnost u obavljanju javnih dužnosti, odnosno u kojima privatni interes šteti ili može štetiti javnom interesu“.

1. Izuzeće sudija

Izuzeće sudije je postupak kojem sudija koji ispunjava formalne uslove da odlučuje u određenom predmetu biva zamijenjen, zato što zbog njegovih ličnih veza sa učesnicima u postupku ili predmetom postupka, postoji razuna sumnja u njegovu sposobnost da doneše nepristrasnu presudu. Sudija koji ispunjava neki od osnova za izuzeće ne može vršiti sudska dužnost. Postupkom izuzeća se čuva integritet i legititet sudskega postupka, kao i pravo stranaka na pravedno suđenje.

U skladu sa etičkim principima i članom 31. ZKP BiH, kada se dobije saznanje za postojanje nekog od razloga za izuzeće iz člana 29. tačke a. do e. ZKP BiH, sudija je dužan prekinuti svaki rad na tom predmetu i o tome obavijestiti predsjednika suda.

Stranka podnosi zahtjev za izuzeće sudije čim sazna da postoji neki od razloga za izuzeće, a najkasnije do početka glavnog pretresa, a ako se za razlog izuzeća iz člana 29. tačke a. do e. ovog zakona saznalo kasnije, zahtjev se podnosi odmah po saznanju (čl. 30.(2) ZKP BiH). O izuzeću sudije odlučuje opšta sjednica suda i vijeće, a na to rješenje nije dozvoljeno ulaganje žalbe (čl. 32 ZKP BiH).

Napomena: Primjer Rješenja o izuzeću možete naći u Prilogu 1 (uz ovaj referentni materijal).

³Obren Bužović i Ljiljana Lalović, 'Početna obuka - Modul 1: Nosioci pravosudnih funkcija i društvo', VSTV, Centar za edukaciju sudija i tužilaca (CEST) FBiH i CEST RS.

2. Relevantni zakoni

1. Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije BiH
2. Zakon o advokaturi FBiH
3. Zakon o advokaturi RS
4. Zakon o Tužilaštvu Bosne i Hercegovine
5. Zakon o tužilaštima Republike Srpske
6. Zakon o Federalnom tužilaštvu
7. Zakon o Sudu Bosne i Hercegovine
8. Zakon o sudovima u Federaciji Bosne i Hercegovine
9. Zakon o sudovima Republike Srpske
10. Zakon o Visokom sudsakom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine

3. Kodeksi

- **Kodeks sudijske etike**

Ovaj kodeks razrađuje temeljne standarde etičkog ponašanja sudija u Bosni i Hercegovini. Svrha ovog kodeksa je da pomaže sudijama kada su suočeni sa etičkim i profesionalnim dilemama, a izvršnoj i zakonodavnoj vlasti i javnosti da bolje razumiju i podrže pravosuđe. Nezavisno pravosuđe predstavlja pravo svakog građanina u Bosni i Hercegovini. Sudija ima slobodu da poštено i nepristrasno odlučuje na osnovu zakona i dokaza, bez ikakvog pritiska ili uticaja. Dužnost sudija je da podržavaju i brane sudijsku nezavisnost, ne kao privilegiju sudijske funkcije, nego kao Ustavom zagarantovano pravo svakome da o njegovom/njenom sporu raspravljaju i odlučuju nepristrasne sudije.

- **Kodeks tužilačke etike**

Ovaj kodeks razrađuje temeljne standarde etičkog ponašanja tužilaca u Bosni i Hercegovini. Svrha ovog kodeksa je da pomaže tužiocima kada su suočeni sa etičkim i profesionalnim dilemama, a izvršnoj i zakonodavnoj vlasti i javnosti da bolje razumiju i podrže pravosuđe. Tužoci imaju ključnu ulogu u sprovođenju pravde u krivičnim predmetima i slobodu da nepristrasno odlučuju na osnovu zakona.

Kodeksi ponašanja sudija i tužioca imaju mnogo zajedničkih tačaka zbog toga što se radi o državnim organima koji imaju viši stepen odgovornosti prema građanima u obavljanju svojih profesionalnih dužnosti. Tokom cijelokupnog krivičnog postupka, sudija i tužilac moraju voditi računa o zaštiti prava osumnjičene/optužene osobe na pravedno suđenje, što u praksi znači njihovu nepristrasnost, nezavisnost, jednak tretman svih stranaka u postupku, jednako uvažavanje dokaza u korist i na štetu osumnjičenog/optuženog, pretpostavka nevinosti i suđenje u razumnom roku.

Iako sudije uživaju imunitet od krivičnog gonjenja zbog aktivnosti u okviru profesionalnih obaveza, etički kodeks ih poziva na pridržavanje viših vrijednosti i čuvanja dostojarstva profesije, tako što će se uzdržavati od političkog angažmana bilo koje vrste i izbjegavati postupke koji su nedolični za osobu u njihovoј poziciji. U skladu sa navedenim, neka od najvažnijih zajedničkih etičkih načela sudija i tužioca su:

a) NEZAVISNOST

Nezavisnost pravosuđa predstavlja preduslov za vladavinu prava. Sudija obavlja sudijsku funkciju nezavisno, na osnovu zakona i vlastite procjene činjenica, podržavajući nezavisnost pravosuđa sa individualnog i institucionalnog aspekta.

b) NEPRISTRASNOST

Sudija obavlja svoju funkciju i tretira sve strane u predmetu bez favorizovanja, pristrasnosti i predrasuda. Nepristrasnost se odnosi ne samo na odluku, nego i na postupak donošenja te odluke.

c) JEDNAKOST

Sudija poznaje i poštuje razlicitosti u društvu, a koje se naročito odnose na rasu, boju kože, spol, vjersku pri-padnost, nacionalno porijeklo, društveni stalež, invalidnost, starosnu dob, bračni status, seksualno opred-jeljenje, socijalni i ekonomski status i druge kriterije, i odnosi se prema svim osobama s kojima ima profesionalne kontakte sa jednakim poštovanjem.

d) INTEGRITET I DOLIČNO PONAŠANJE

Sudija se ponaša moralno, dostojanstveno i u skladu sa dignitetom funkcije koju obavlja.

e) STRUČNOST I ODGOVORNOST PREMA POSLU

Sudija održava visok nivo profesionalne sposobnosti i obavlja svoju funkciju stručno, savjesno, marljivo i efikasno.

Sudije i tužiocu dužni su da prolaze kroz kontinuirano stručno usavršavanje kako bi osigurali najviši kvalitet rada u korist stranaka u postupku i institucija koje predstavljaju.

- **Kodeks advokatske etike FBiH i RS**

Kodeks utvrđuje načela i pravila ponašanja kojih su se, radi očuvanja i ugleda advokature, advokati uvijek dužni pridržavati pri obavljanju svoje djelatnosti. Pravila ponašanja utvrđena Kodeksom moraju postati di-jelom svijesti i uvjerenja svakog advokata. Radi osiguranja što potpunijeg poštivanja Kodeksom utvrđenih pravila profesionalnog ponašanja, obezbijedit će se sankcionisanje svih onih čije ponašanje bude suprotno pravilima Kodeksa ponašanja.

U vršenju advokatske djelatnosti i ponašanjem u privatnom životu, advokat je dužan da čuva ugled i boriti se za unapređenje i afirmaciju advokature kao samostalne profesije.

U obavljanju advokatske djelatnosti advokat je dužan postupati humano, poštujuci dostojanstvo svih sa ko-jima kontaktira. Pri tome je dužan čuvati svoju čast, moralni lik, nezavisnost i stručnost, tako da svojim ponašanjem podstiče i druge. Vršeći advokatsku djelatnost advokat je dužan da poštuje istinitost i zakoni-tost, samostalnost i nezavisnost advokature u skladu sa Ustavom i zakonima.

Advokat je dužan da energično odbaci sve pokušaje uticaja na njegovu nezavisnost i samostalnost u obavl-janju djelatnosti. Od advokata se očekuje da, pored vlastitog kontinuiranog stručnog usavršavanja, na sebe preuzmu i obučavanje novih pravnika kroz pripravničke programe, i da pružaju besplatnu pravnu pomoć kada za to postoje zakonski uslovi. Pri vršenju svih profesionalnih dužnosti, advokati moraju odgovorno i kvalitetno pristupati zaštiti interesa svakog klijenta i poštovati integritet suda.

Napomena: Vidi Aneks II za grafički prikaz etičkih načela sudija, tužilaca i advokata.

II Međunarodni standardi i dobra praksa

Osnovna svrha međunarodnih standarda je zaštita osnovnih ljudskih prava u smislu da svaki pojedinac ima jednako parvo na pravično i javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, koji će odlučivati o pravima i obavezama i o svakoj krivičnoj tužbi.

1. Osnovna načela UN o nezavisnosti sudstva (usvojio Sedmi kongres Ujedinjenih nacija o sprečavanju kriminala, 1985, a potvrđena su rezolucijama Generalne skupštine UN 40/32 od 29. novembra 1985. i 40/146 od 13. decembra 1985.),
2. Evropska povelja o zakonu za sudije (DAJ/DOC(98)23. Povelja je sačinjena pod pokroviteljstvom Sav-jeta Evrope i usvojena jednoglasno na multilateralnom sastanku evropskih sudija održanom u Strazburu od 8. do 10. jula 1998.),
3. Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije (UNCAC): član 11 (obavezujući)

4. Bangalorski principi sudijskog ponašanja, kao i Komentar,
5. Preporuka Rec(2000)19 Komiteta ministara Savjeta Evrope,

6. Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope CM/Rec(2010)12,8 i Mišljenje br. 4
7. Konsultativnog savjeta evropskih sudija (CCJE),
8. Izveštaj o pravosudnoj etici 2009–2010 Evropske mreže pravosudnih savjeta (ENCJ),
9. Smjernice Ujedinjenih nacija o ulozi tužilaca (Smernice iz Havane),
10. Evropske smjernice o etici i ponašanju javnih tužilaca („Budimpeštanske smernice“)
11. Standardi Međunarodnog udruženja tužilaca.

III Scenariji slučajeva: grupni rad

1. Sudija okružnog suda Banja Luka, S.M. postavljen je na predmet protiv L.D. za krivično djelo razbojništva. U postupku je L.D. zastupao A.B., poznati advokat iz Bijeljine. Neposredno pred početak glavnog pretresa, tužilaštvo je pokrenulo postupak izuzimanja sudije S.M. zbog toga što su došli do saznanja o vezama između sudije S.M. i advokata L.D. Naime, sudija i advokat su svake godine učestvovali u konferenciji i treningu za sudije i advokate, gdje su jednom prilikom dijelili i hotelsku sobu zbog greške u rezervacijama. U toku navedenih konferencija, sudija i advokat su često zajednički doručkovali, a ta druženja su rezultirala publikacijom zajedničkog naučnog rada na temu „Etika u sudnici“.

Pitanja za razmatranje:

- Da li u ovom slučaju postoje dovoljni osnovi za izuzimanje sudije sa ovog postupka?
- Na osnovu čega se procjenjuje relevantnost navedenih činjenica za izuzeće sudije?

2. Sudija i advokat iz prethodnog primjera nisu nikada dijelili hotelsku sobu, ali su objavili zajednički naučni rad nakon 3 godine učešća na istoj konferenciji i treningu za sudije i advokate. Da li to mijenja prirodu njihovog odnosa i relevantnost za postupak izuzeća sudije?

Pitanja za razmatranje:

- Da li u ovom slučaju postoje dovoljni osnovi za izuzimanje sudije sa ovog postupka?
- Na osnovu čega se procjenjuje relevantnost navedenih činjenica za izuzeće sudije?

3. Sudija i advokat iz prethodnog primjera nisu napisali zajednički rad, niti su dijelili hotelsku sobu, ali su redovno zajedno učestvovali na konferenciji za sudije i advokate, a prilikom grupnih obroka svih učesnika, sjedili su ili jedan do drugog ili u neposrednoj blizini, gdje su raspravljali o raznim profesionalnim temama sa kolegama. Da li to mijenja prirodu njihovog odnosa i relevantnost za postupak izuzeća sudije?

Pitanja za razmatranje:

- Da li u ovom slučaju postoje dovoljni osnovi za izuzimanje sudije sa ovog postupka?
- Na osnovu čega se procjenjuje relevantnost navedenih činjenica za izuzeće sudije?

Prilog⁴

Rješenje kojim se odbacuje zahtjev za izuzeće (pristrasnost) uslijed neblagovremenosti

Bosna i Hercegovina

Entitet

(Kanton)

Sud

Broj:

Datum i mjesto

-----sud u-----, u vijeću sastavljenom od sudije -----, kao predsjednika vijeća, sudije ----- i sudije-----, kao članova vijeća, povodom odlučivanja po zahtjevu za izuzeće sudije-----, koji je podnesen od strane -----, u predmetu protiv optuženog -----, zbog krivičnog djela -----iz člana ----- KZ FBiH/RS, dana-----godine, a u smislu člana-----ZKP-a FBiH/RS, donio je

RJEŠENJE

Odbacuje se kao nedopušten zahtjev za izuzeće sudije -----u predmetu br.----, protiv optuženog ----, zbog krivičnog djela ----- iz člana ----- KZ FBiH/RS, podnesen od strane-----.

Obrazloženje

U predmetu koji se vodi pred ovim sudom protiv optuženog-----, zbog krivičnog djela iz člana ----- KZ FBiH/RS, podnesen je zahtjev za izuzeće sudije--- kao pojedinca, zbog postojanja zakonskog razloga u smislu člana -. stav 1. tačka--- ZKP-a FBiH/RS. U zahtjevu se navode okolnosti koje izazivaju razumnu sumnju u nepristrasnost navedenog sudije, a koje se odnose na (postupanje sudije u ranijim predmetima prema istom osumnjičenom/ optuženom, rodbinska povezanost sudije sa bliskim prijateljima optuženog, način vođenja glavnog pretresa i neusvajanje prijedloga stranke ili branitelja i sl.).

Cijeneći, prije svega, vrijeme podnošenja zahtjeva, sudija je zaključila/o da je zahtjev za izuzeće podnesen poslije početka glavnog pretresa, što je u suprotnosti sa čl---ZKP-a FBiH/RS, tako da nisu ni razmatrani razlozi koji se navode u zahtjevu, s obzirom na to da se zahtjev odnosi na zakonski razlog za izuzeće u smislu člana ----- ZKP-a FBiH/RS, a koji se ne može postavljati poslije početka glavnog pretresa.

Kod odlučivanja sud je imao u vidu činjenicu da se u konkretnom slučaju radi o suđenju sudije pojedinca, što ne predstavlja smetnju za odlučivanje u smislu čl.----. ZKP-a FBiH/RS, s obzirom na to da je sudija pojedinac ovlašćen za postupanje u konkretnom predmetu, a zahtjev za izuzeće je postavljen poslije početka glavnog pretresa, kada nije moguće postavljati ovakav zahtjev iz navedenog zakonskog razloga.

Zbog svega navedenog odlučeno je kao u izreci Rješenja.

Zapisničar

PREDSJEDNIK VIJEĆA - SUDIJA

Pouka:

Protiv ovog Rješenja nije dopuštena posebna žalba.

---

⁴Preuzeto iz: Carolyn Engel Temin et al, Priručnik za krivični postupak za sudije BiH, USAID Projekat Razvoj sektora pravosuđa, VSTV BiH, 2009., str 84.

Aneks II: grafički prikaz etičkih načela

III Modul 2, Referentni materijal #5

Napomena: **Opciono čitanje za studente**

Prikaz pravosudnog sistema u BiH

*

Prvostepeni sudovi u Federaciji BiH su općinski sudovi, a u Republici Srpskoj to su osnovni sudovi. Prvostepeni sudovi su mjesno nadležni da sude optuženima za krivična djela za koja je propisana kao glavna kazna novčana kazna ili kazna zatvora do 10 godina. Pred ovim se sudovima, između ostalog, vodi ostavinski postupak, zemljišne knjige, utvrđuje zakonitost štrajka, rješavaju imovinski sporovi, bračni sporovi, sporovi iz odnosa roditelja i djece, prekršajni postupak, odlučuje o smetanju posjeda i pravima iz radnog odnosa.

Kantonalni sudovi u Federaciji BiH i okružni sudovi u RS-u imaju prvostepenu nadležnost za krivična djela za koja je propisana kazna zatvora preko 10 godina i kazna dugotrajnog zatvora. Ovi sudovi mogu biti i drugostepeni, kada odlučuju po žalbama na presude općinskih i osnovnih sudova, žalbama na rješenja o prekršajima i o drugim redovnim i vanrednim pravnim lijekovima. Dakle, neko ko je nezadovoljan odlukom općinskog ili osnovnog suda može podnijeti žalbu na presudu kantonalnom sudu u FBiH, odnosno okružnom sudu u RS-u. Ovo je tzv. **princip dvostepenosti** u odlučivanju, čiji je smisao u tome da u rješavanju svake odluke učestvuju najmanje dva suda.

Ovim se principom nastoji osigurati ujednačenost sudske odluke da bi se tako postigla jednakost u ostvarenju zaštite prava građana. Zbog toga kažemo da postupanje viših sudova vodi ka ujednačavanju sudske prakse. U Republici Srpskoj, postoje dvije vrste okružnih sudova: okružni sudovi i okružni privredni sudovi.

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine ima dva suda: Osnovni i Apelacioni Sud Brčko Distrikta BiH. Osnovni sud u prvom stepenu rješava sve krivične, prekršajne, privredne, građanske i ostale predmete, a Apelacioni sud odlučuje o redovnim i vanrednim pravnim lijekovima izjavljenim na odluke Osnovnog suda.

Ujednačavanjem sudske prakse se također bave i vrhovni sudovi entiteta – **Vrhovni sud Federacije BiH i Vrhovni sud RS.** Za razliku od kantonalnih i okružnih sudova, oni nikad nisu prvostepeni, već sude isključivo po redovnim i vanrednim lijekovima izjavljenim na pravomoćne presude sudova koje se podnose da bi se preispitale odluke ili postupci sudova nižeg stepena. U ovim slučajevima govorimo o **trostepenosti** sudske odlučivanja.

Sud Bosne i Hercegovine postupa u krivičnim, upravnim, parničnim i izvršnim predmetima iz svoje nadležnosti. U krivičnim predmetima, sudi na osnovu postupaka koje pokrene Tužilaštvo Bosne i Hercegovine. Sud BiH pruža pravnu zaštitu i građanima koji smatraju da im je povrijeđeno neko pravo upravnim aktom institucija BiH. Primjera radi, to će biti u situacijama kada Uprava za indirektno oporezivanje nekoj kompaniji utvrdi novčanu kaznu za neplaćene poreske obaveze ili kada Ministarstvo za civilne poslove utvrdi da je neko ilegalno stekao državljanstvo BiH. Također, sudi i u radnim sporovima koje radnici u institucijama BiH vode sa institucijama BiH.

U Bosni i Hercegovini postoje Ustavni sud BiH, Ustavni sud FBiH i Ustavni sud RS.

Ustavni sud BiH, kao najviši sud u Bosni i Hercegovini, ima nadležnosti koje su definirane Ustavom Bosne i Hercegovine. U zavisnosti od vrste nadležnosti i prirode sporova, Ustavni sud BiH vodi različite vrste postupaka i donosi posebne odluke. Između ostalog, vrši ocjenu ustavnosti zakona; odlučuje o sporovima koji se odnose na sukob nadležnosti (sporovi koji proisteknu iz Ustava između dva entiteta, između BiH i jednog ili oba entiteta ili između institucija BiH), ima apelacionu nadležnost za pitanja iz Ustava koja se pojave na osnovu presude bilo kojeg suda u BiH (tj. postupa po apelacijama pojedinaca koji smatraju da su im odlukom bilo kojeg suda u BiH povrijeđena prava zajamčena Ustavom).

Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine (VSTV)

VSTV BiH je institucija koja je zadužena da se na najbolji način osiguraju potpuno ujednačeni standardi za imenovanje i disciplinsku odgovornost sudija i tužilaca na cijeloj teritoriji BiH. Nadležnosti VSTV-a propisane su članom 17. Zakona o VSTV-u BiH. U skladu sa zakonom, VSTV BiH ima isključivu nadležnost za imenovanje i utvrđivanje disciplinske odgovornosti nosilaca pravosudnih funkcija. Pored toga, VSTV BiH svoju funkciju ostvaruje i kroz saradnju sa izvršnom i zakonodavnom vlašću u određenim oblastima poput zakonodavnih inicijativa, pravosudne uprave i osiguravanje sredstava za popunjavanje sudskih pozicija i druge nadležnosti.

***Materijal prilagođen** iz: Nedim Hogić, Pravosudni sistem u Bosni i Hercegovini, Fondacija za razvoj medija i civilnog društva „Mediacentar“, 2014, str. 10-20.

III DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

1. Za sljedeći čas trebate pripremiti rad od dvije stranice u kojem ćete navesti sve slučajeve koje ste posmatrali, sud, datum, vrijeme, naziv i vrstu ročišta, te vaša zapažanja i razmišljanja o iskustvu sa suda.
2. Pripremite 3-minutni govor o vašim zapažanjima sa suda za sljedeći čas. Pripremite pismene napomene glavnih tačaka vašeg izlaganja – to ne trebaju biti detaljne napomene izlaganja. Organizirajte svoje izlaganje tako da ono sadrži uvod, informativni srednji dio i zaključak. Na kraju časa ćete predavaču predati svoje napomene.
3. Potrebno je govoriti tako da privučete pažnju, uz uspostavljanje kontakta očima, imati kontrolu govora tijela, te iznositi sadržaj koji će zainteresovati studente. Vježbajte svoj govor pred prijateljima ili porodicom ako je moguće i zatražite povratne informacije od njih o tome koliko je vaše izlaganje njima bilo jasno i zanimljivo, a kako bi unaprijedili izlaganje. Možete pripremiti generalne bilješke na koje se možete kratko osvrnuti, ali ne možete čitati iz njih.

Modul 3: Javni govor

I Ciljevi učenja:

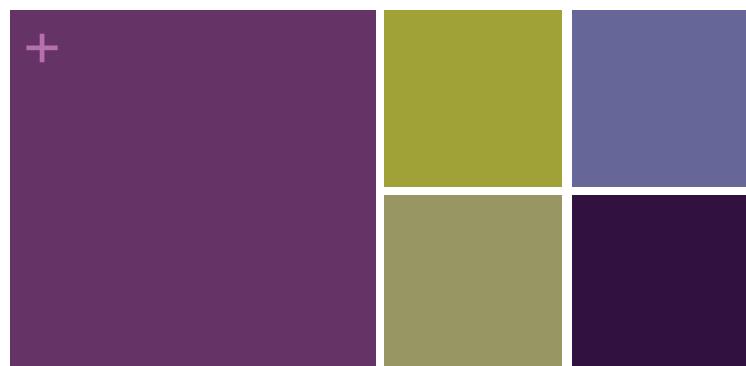
1. Studenti će naučiti da je efektivno izlaganje u javnosti neophodna vještina unutar i izvan sudnice, te da vježbanjem i napornim radom svi mogu unaprijediti svoje govorničke vještine i naučiti da kontrolisu tremu. Također će naučiti da je za efektivno izlaganje u javnosti potrebna jasna organizacija, privlačenje pažnje publike i uvjerljivost.
2. Studenti su prethodno posmatrali suđenja najmanje 4 sata i sada će svako od njih imati 3-minutnu prezentaciju o svojim zapažanjima sa suda. Studentima će biti korisne povratne informacije od ostalih studenata i instruktora.

II Referentni materijal:

1. Powerpoint prezentacija „Javni govor“

I Modul 3, Referentni materijal #1

Powerpoint prezentacija „Javni govor“

– savjeti

NAŽALOST, TO ZAHTIJEVA TEŽAK || RAD

NAROČITO NA SUDU
KONTROLIRAJTE SVOJU NERVOZU
BUDITE ODLIČNO PRIPREMLJENI
OPUSTITE SE I DIŠITE
VIZUALIZIRAJTE USPJEH
VJEŽBAJTE I SAMO
VJEŽBAJTE

+ **PRIVUCITE PAŽNJU I BUDITE
UVJERLJIVI**

- UPOZNAJTE SVOJ PREDMET SA SVIH STRANA
- UPOZNAJTE VAŠEG SUDIJA/SUDIJE
- PRIKUPITE SVE RELEVANTNE ČINJENICE I PRAVO
- ZNAJTE ŠTA ŽELITE POSTIĆI
- VODITE SUD KA CILJU KOJI NASTOJITE POSTIĆI
- PRIPREMITE GLAVNE CRTE SVOJE
PREZENTACIJE.

KORAK PO KORAK PO KORAK

+ **TRI DIJELA VAŠE
PREZENTACIJE**

UVOD: Predstavite se i recite koga zastupate, vašu namjeru i temu. Uspostavite odnos s publikom.

TIJELO: Predstavite svoje najvažnije tačke i popratne materijale, dokaze i zakone.

ZAKLJUČAK: REZIMIRAJTE svoju namjeru, temu i najvažnije tačke. Ponudite snažnu završnicu.

VAŠA TEMA

O čemu se radi u predmetu na kojem radite?

Tema se provlači kroz svaki segment suđenja.
Komunicirajte centralnu temu vašeg predmeta od početka do kraja uz jasnu poruku.

GLAVNE CRTE

- **UVODNA RIJEČ** – PREDSTAVITE TEMU I PREGLED SLUČAJA
- **PRVA TAČKA** – DEFINIRAJTE PRVU GLAVU TAČKU SVOJE PREZENTACIJE (KLJUČNI ARGUMENTI U VAŠU KORIST)
  - 1) **POD-TAČKA** – SVAKA POD-TAČKA SADRŽI POTKREPLJUJUĆE DOKAZE I/ILI RELEVANTNE ZAKONE.
  - 2) **POD-TAČKA** –
    - **TAČKA DVA** – .....
    - **ZAKLJUČAK** – PONOVO NAGLASITE TEMU I GLAVNE TAČKE I TAKO ĆETE IZLOŽITI JEDINSTVEN I KOHERENTAN

SADA SE DOBRO UPOZNAJTE SA SADRŽAJEM I USVOJITE NAČIN IZLAGANJA

- ČITAJTE I VJEŽBAJTE DINAMIKU IZLAGANJA I DIJELOVE KOJE TREBA NAGLASITI.
- UPOZNAJTE SE SA SADRŽAJEM - ALI *NEMOJTE GA UČITI NAPAMET*
- IZLAŽITE PRED PRIJATELJIMA I RODBINOM DA BISTE ČULI POVRATNE INFORMACIJE OD NJIH I UMANJITE TREMU.

+ EFEKTIVNO USMENO IZLAGANJE

- ◆ IZLAGANJE TREBA BITI OPUŠTENO I PRIRODNO.
- ◆ IZBJEGAVAJTE POŠTAPALICE "UH"- "HMM"- "ZNATE"...
- ◆ DA LI VAM GLAS ZVUČI AUTORITATIVNO?
- ◆ DINAMIKA: PREBRZO ILI PRESPORO?
- ◆ VJEŽBAJTE JASAN IZGOVOR SVAKE RJEĆI.
- ◆ IZBJEGAVAJTE MONOTONO IZLAGANJE – MIJENJAJTE BRZINU I TON.
- ◆ STRATEŠKE PAUZE MOGU BITI VRLO EFEKTIVNE.

+ GOVOR TIJELA I IZLAGANJE

- ◆ GOVOR TIJELA SE TREBA POKLAPATI SA VAŠOM PORUKOM.
- ◆ USKLADITE IZRAZ LICA I OSJEĆAJE SA PORUKOM
- ◆ USPOSTAVITE ODNOS – OČI I IZRAZI LICA.
- ◆ IZBJEGAVAJTE SNIŽENI AFEKT.
- ◆ KORISTITE PRIRODNE GESTOVE DA BISTE POJASNILI ILI NAGLASILI NEŠTO.
- ◆ ODJENITE SE PROFESIONALNO.
- ◆ DRŽANJE OSTAVLJA UTISAK - STANITE ČVRSTO I USPRAVNO.

+ UVJEŽBAJTE SVOJ GOVOR

- KORISTITE GLAVNE CRTE SVOG GOVORA ZA VJEŽBU.
- SNIMITE I PRESLUŠAJTE SVOJE IZLAGANJE.
- SNIMITE KAMEROM SVOJE IZLAGANJE I POGLEDAJTE GA.
- VIZUALIZIRAJTE KAKO DRŽITE GOVOR.
- VJEŽBAJTE PRED LJUDIMA – TRAŽITE KONSTRUKTIVNU KRITIKU.
- RAZMISLITE O KORIŠTENJU PREZENTACIJSKIH ALATA ILI SOFTVERA.
- VIZUALIZIRAJTE USPJEH.

AKO SVE OVO URADITE

BIT ĆE SVE UREDU

I BIT ĆETE SVE BOLJI

SVAKI PUT

KAD BUDETE IZLAGALI

III DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

1. Ponovo prođite kroz powerpoint prezentaciju "Javni govor - savjeti".
2. Pogledajte najmanje 6 TED govora (TED Talks: www.ted.com/talks). Odaberite onaj koji vas je najviše impresionirao i pažljivo pripremite organiziranu, jasnu i zanimljivu 5-minutnu prezentaciju o tome zbog čega vam je govor bio impresivan i šta vas je naučio o efektivnom i uvjerljivom javnom govoru. Sljedeće sedmice ćete na času pripremiti svoju prezentaciju. Koristite materijale o javnom govoru, bilješke i inspiraciju koju pronađete u TED govorima. Vježbajte pred prijateljima i porodicom i tražite povratne informacije. Vježba vodi ka savršenstvu – i mnogo doprinosi smanjenju treme.
3. Kreirajte nacrt koji će vam pomoći da organizujete svoju prezentaciju. Trebalo bi da sadrži početak, sredinu i završetak vaših komentara, te istakne glavne koncepte – ne treba da bude pisana kopija čitavog govorca. Nakon završetka prezentacije, predaćete svoj nacrt instruktoru.

Modul 4: Organizacija, sadržaj i izlaganje (prezentacije TED tipa)

I Cilj učenja:

- Studenti će biti u mogućnosti da identificiraju elemente i tehnike efikasnog i uvjerljivog govora i imat će priliku da ih primjenjuju u svojim prezentacijama.

II DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

- Pročitajte dokument: Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja.
- Pročitajte dokument: Odabrani članovi iz ZKP-a.
- Pripremite primjerak ZKP-a za korištenje na narednom času, bilo preko interneta ili odštampano na papiru.

III Referentni materijali:

- Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja – *namijenjen za korištenje na narednom modulu*
- Odabrani članovi iz zakona o krivičnom postupku -- *namijenjen za korištenje na narednom modulu*

I Modul 4, Referentni materijal #1

Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja

„Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja“

I. PRIJE SUĐENJA

- Posjetite zgradu suda. Posmatrajte sudske postupke i procese.
- Upoznajte se sa pravnom kulturom i sudskim pravilima postupka, oblačenja i ponašanja.
- Upoznajte se sa svojim predmetom. Proučite relevantne zakone, obilježja svakog djela ili navoda, imena, krivičnu evidenciju i iskaze vaših, kao i svjedoka suprotne strane.
- Pripremite se za prigovore protiv vaših dokaza, a pripremite i prigovore koje vi želite uložiti u odnosu na dokaze suprotne strane. Pripremite fizičke dokaze sa spremnim primjercima zasuprotnu stranu (tužilaštvo/odbranu) i sud.
- Budite na sudu prije zakazanog termina sa svime što vam je potrebno i spremnom listom svjedoka koje planirate pozvati tokom suđenja.

II. OTVARANJE PREDMETA NA SUDU

- Sudski službenik će objaviti da sud sada zasjeda. Svi će ustati dok sudija (ili više njih) ulazi i zauzima svoje mjesto – a onda i vi možete sjesti.
- Službenik će potom najaviti predmet po imenu i tužilac, te zatim branilac, će ustati i reći svoje ime i ime osobe (ili više njih) koju zastupaju u tom predmetu pred sudom. Trebate ustati svaki put kad se obraćate sudu ili svjedocima.
- Općenito, sudija će pitati da li su strane spremne za početak suđenja. Ako su strane spremne, onda će sudija pitati da li tužilac želi iznijeti uvodnu riječ. Tužilac ide prvi obzirom da nosi teret dokazivanja u pred-

metu. Uvodna riječ treba biti jasna i kratka. Želite informirati sud o čemu se radi u predmetu i koliko svjedoka/vještaka planirate izvesti da svjedoče/vještače tokom iznošenja vaših argumenata, te kratko navesti šta očekujete da ćete dokazati izvođenjem dokaza.

D. Odbrana će dobiti istu priliku da ukratko iznese šta očekuje da će se dokazati izvođenjem dokaza i zbog čega vjeruju da dokazi neće potkrijepiti optužbe.

III. GLAVNI ARGUMENTI:

A. Tužilac prvo prelazi na direktno ispitivanje svojih svjedoka. Svjedoci se većinom ispituju dok stojite za stolom. Ako trebate pristupiti svjedoku ili sudiji, prvo zatražite dozvolu suda: "Časni sude, molim vas mogu li pristupiti svjedoku/sudu?" Svrha direktnog ispitivanja je da u predmetu ostvarujete teret dokazivanja i da uvjerite sud u svako pojedinačno obilježje djela.

B. Obje strane u postupku imat će priliku da unakrsno ispitaju svjedoke suprotne strane. Svrha unakrsnog ispitivanja je da se svjedok navede da prizna činjenice koje će vam ići u korist i/ili diskreditovati svjedoka, kao što je razotkrivanje pristranosti ili razloga za lažno ili pristrano svjedočenje. Pažljivo slušajte direktno svjedočenje svakog svjedoka, jer ćete možda čuti iznenađujući ili čak koristan iskaz koji možete iskoristiti u korist vaše strane i u unakrsnom ispitivanju.

C. Optužba završava sa iznošenjem argumenata kada više nema svjedoka ili dokaza za izvođenje pred sudom. U tom trenutku, optužba završava svoje izlaganje; koje se može nastaviti izvođenjem dokaza kojima se pobijajunavodi odbrane (replika). Replika je prilika za izvođenje dodatnih dokaza kao odgovor na dokaze koje je odbrana izvela. To nije prilika za ponovljeno izvođenje istih dokaza u korist tužioca. Nemojte završiti sa izlaganjem svojih argumenata sve dok ne budete sigurni da ste izveli sve dokaze koji trebaju ući u zapisnik.

D. Odbrana može odlučiti da nastavi sa izvođenjem svjedoka i dokaza, ali nisu dužni da to rade jer ne nose teret dokazivanja u postupku. To također znači da optuženi nije obavezan svjedočiti i da ga ne mogu pozvati kao svjedoka tužilaštva. Ako izvode svjedoke, ispitivat će ih u skladu sa pravilima direktnog ispitivanja – dozvoljena su isključivo nenavodeća pitanja. Vi trebate ispitivati svjedoka stojeći za advokatskim stolom, ili zatražiti dozvolu suda da pristupite sudiji ili svjedoku.

E. Svaki svjedok će položiti zakletvu ili dati izjavu da će govoriti istinu, a potom će navesti svoje ime za zapisnik. Iznimka od polaganja zakletve su maloljetne osobe, osobe koje zbog duševnog stanja ne mogu shvatiti značaj iste, te osobe osumnjičene za učinjenje ili učešće u djelu za koje se saslušavaju. Ako ste ranije upoznali svjedoka, podsjetite ga ko ste i koga zastupate. Ako svjedoka niste ranije upoznali, predstavite se i recite mu koja je vaša uloga u postupku.

F. Postavljajte pitanja koja su primjerena dobi, nivou obrazovanja, jezičkim vještinama i iskustvu svjedoka. Izbjegavajte pravne ili tehničke pojmove, naročito sa svjedocima koji nisu stručnjaci, i neka vaša pitanja budu kratka i jasna.

G. Imajte spremni spisak svih potrebnih činjenica koje morate logički utvrditi direktnim i unakrsnim ispitivanjem svakog od vaših svjedoka ili vještaka. Označite svaku činjenicu kako budete ispitivali svjedoka ili vještaka. Veoma pažljivo slušajte svaki odgovor, jer vam on može pomoći ili naškoditi i navesti vas da promjenite planirani tok ispitivanja. Budite spremni da se prilagodite promjeni okolnosti na licu mjesta.

H. Ako neko sugerira da ste navodili svjedoka da svjedoči na određeni način, možete pitati svjedoka da li ste mu ikad rekli šta da kaže tokom svjedočenja.

I. U direktnim ispitivanjima, ponekad ćete pozivati svjedoke koji ne simpatišu vašu stranu, a oni znaju biti vrlo teški. Na primjer, rođak optuženog koji je svjedočio krivičnom djelu. Ako je svjedok očigledno neprijateljski nastrojen prema vašoj strani, možete od sudije zatražiti dozvolu da koristite navodeća pitanja, kako

biste bolje kontrolisali svjedoka. Sudovi to često dozvoljavaju jer je tako efikasnije, a ispitivanje teče brže.

J. Budite fer i pristojni u unakrsnim ispitivanjima, ali imajte na umu da svjedok nije na vašoj strani. Možda ćete ih morati kontrolisati ako žele ulaziti u detalje za koje ne želite da uđu u zapisnik. Zamolite sudiju da uputi svjedoka da odgovara isključivo na postavljena pitanja, bez navođenja dodatnih informacija. Ako svjedok počne preuzimati ispitivanje postavljanjem pitanja vama, objasnite da 'advokati' i sud mogu postavljati pitanja, a ne svjedoci. Možete zamoliti sudiju da opomene svjedoka ako se takvo ponašanje nastavi.

K. Sudija ili predsjedavajući sudskog vijeća mogu ispitivati svjedoka u bilo koje vrijeme i stranke mogu nastaviti ispitivanje sa srodnim pitanjima.

IV. DOKAZI:

A. Ako putem svjedoka želite izvesti fizičke dokaze kao što je neki dokument, fotografija ili predmet, prvo utvrdite da li svjedok može prepoznati dokaz i da li lično posjeduje znanje o njemu. Kad ste to utvrdili, možete zatražiti dozvolu od suda da svjedoku pokažete dokazni predmet. Ako vam sud to odobri, pokažite dokaz prvo suprotnoj strani u postupku (tužiocu/braniocu), a onda svjedoku.

B. Svi dokazi moraju biti označeni radi identifikacije, i to na način koji odredi sud.

Najefikasniji način je da se dokazi označe prije početka suđenja, i to na način koji preferira sudija. Potom zatražite od suda dozvolu da pristupite svjedoku, a za zapisnik navedite da tužiocu ili odbrani pokazujete dokaz br. _____. Prije nego što pristupite svjedoku, pitajte suprotnu stranu da li želi prva vidjeti dokaz. Najbolja praksa je da se i sudu i suprotnoj strani pokažu svi dokazi prije početka suđenja. Ali čak i u tom slučaju, možda oni neće imati taj dokaz pred sobom, pa im svejedno ponudite da im ga pokažete.

C. Kad svjedok pregleda dokaz, pitajte ga da li ga prepoznaće. Svjedok mora dokazati da lično posjeduje znanje o dokazu, a svojim svjedočenjem mora pokazati na koji način je taj dokaz bitan za dati predmet, kako bi ga sud uvrstio među ostale dokaze. Potom zatražite da se predmet uvrsti u dokaze u ime vašeg klijenta. Sud općenito pita tužioca/branioca kao suprotnu stranu da li imaju prigovor, i tada će saslušati sve prigovore i vaše odgovore na njih. Budite spremni na moguće prigovore.

D. Kada se dokazni materijal uvrsti u dokaze, svaka od strana ga može koristiti u ispitivanju svjedoka ili iznošenju argumenata.

E. Dokazni materijal možete koristiti i da biste osvježili pamćenje svjedoka. Na primjer, ako kaže da se ne sjeća datuma. Možete ga pitati da li bi im čitanje prijave, dnevnika ili neke potvrde (na primjer) "pomoglo da osvježe pamćenje". Ako kaže da bi, možete mu pokazati dokument, pustiti ga da pročita u tišini, a potom ga pitati da li se sada sjeća predmetnog datuma. Ako odgovori sa "da", možete ga pitati koji je datum u pitanju. Ako kaže "ne", i dalje možete koristiti dokument kao materijal za osvježavanje pamćenja koji je uvršten u dokaze. Prvo trebate postavljati pitanja kojima ćete potvrditi da se svjedok u vrijeme pisanja dokumenta u potpunosti sjećao događaja i da ih je ispravno zabilježio.

V. ZAVRŠETAK IZVOĐENJA DOKAZA:

A. Kad tužilac završi ispitivanje svog posljednjeg svjedoka, obavijestit će sud da je završio sa iznošenjem argumenata. Prije nego što ZAVRŠITE sa iznošenjem argumenata, budite sasvim sigurni da ste dokazali sve što je potrebno za ispunjavanje tereta dokazivanja i da ste uvrstili sve predložene dokumentarne i fizičke dokaze u dokazni materijal. Nakon izvođenja dokaza sudija, odnosno predsjednik vijeća će upitati stranke i branitelja da li imaju još neki dokazni prijedlog. Ukoliko stranke i branitelj nemaju nove dokazne prijedloge, sudija odnosno predsjednik vijeća će objaviti da je dokazni postupak završen.

B. Odrvana potom može izvoditi svjedoček, vještace i dokaze, a tužilac će imati priliku da unakrsno ispita svjedoček odbrane. Kad odbrana završi ispitivanje svog posljednjeg svjedoka, obavijestit će sud da je završila sa iznošenjem argumenata. Tužilac potom može zatražiti da sudu iznese dokaze kojima pobija argumente

odbrane (replika). To moraju biti dokazi koji su relevantni za predmet, kojima se odgovara na dokaze koje je iznijela odbrana, i ne smiju se ponavljati. Oni se izlažu kroz direktno ispitivanje ranijih ili novih svjedočka, a nakon toga odbrana ima priliku da unakrsno ispita svjedočke koji pobijaju njihove argumente – ali oba ispitivanja su ograničena na pitanja koja je odbrana pokrenula u izlaganju argumenata, a koja su izazvala potrebu za svjedočenjem u cilju pobijanja.

C. Ako odbrana završi sa iznošenjem argumenata bez predlaganja dodatnih dokaza, onda je postupak izvođenja dokaza završen. U suprotnom, dokazi odbrane kao odgovor na pobijanje (od strane) optužbe se nazivaju duplika. Nemojte čekati sa izvođenjem dokaza u korist odbrane, jer ih kasnije možda nećete moći iznijeti. Ako odbrana završi sa iznošenjem argumenata bez pozivanja svjedoka, neće biti prilike za pobijanje.

VI. ZAVRŠNE RIJEČI (SUMIRANO):

A. Redoslijed iznošenja završne riječi je sljedeći: tužilac – oštećeni – branilac – optuženi. Prema tome, optužba opet nastupa prva, a nakon nje ide odbrana. U završnoj riječi tužilac mora sudu potvrditi da je uz pomoć dokaza uspio izvan razumne sumnje dokazati sva obilježja djela ili više njih, i da su dokazi koji potkrjepljuju pravne elemente snažni, jasni vjerodostojni. Odbrana će tvrditi da su dokazi nedovoljni ili da nisu vjerodostojni. Nijedna strana ne može iznositi činjenice koje nisu uvrštene u dokaze ili zaključke koji nisu logički povezani sa dokazima.

B. Ovdje je najvažniji teret uvjeravanja. Morate biti dobro organizovani i vladati svim pitanjima u predmetu – i onima koja vam pomažu, i koja vam nanose štetu. Ne ignorirajte probleme u vašem predmetu – pozabavite se njima na najbolji mogući način. Način na koji ste vi kao tužilac ili branilac razmotrili i “obojili” dokaze doprinijet će konačnom razmatranju i cijenjenju dokaza od strane suda. Morate poznavati zakone, sve činjenice koje su uvrštene u dokaze, i ne smijete ih pogrešno prikazivati. Vaš kredibilitet je od ključnog značaja za uvjeravanje suda u korist vašeg klijenta ili optužnice.

C. Prigovori se obično ne ulažu tokom završnih riječi. Ako suprotna strana izvodi razumne zaključke iz činjenica i dokaza, to vam se vjerovatno neće svidjeti, ali je fer. Ako pogrešno prikazuje zakon ili činjenice iz dokaza, imate pravo da ispravite zapisnik i da ne dozvolite tužiocu/braniocu da obmanjuje sud. Ispravan metod reagovanja na pogrešne izjave je insistiranje na unošenju prigovora u zapisnik.

D. Optužba nema pravo na pobijanje nakon završne riječi odbrane.

II Modul 4, Referentni materijal #2

Odabrani članovi iz Zakona o krivičnom postupku

Zakon o krivičnom postupku BiH	Zakon o krivičnom postupku FBiH	Zakon o krivičnom postupku RS	Zakon o krivičnom postupku BD BiH
Član 1. Predmet i primjena ovog zakona	Član 1. Primjena pravila krivičnog postupka	Član 1. Primjena pravila krivičnog postupka	Član 1. Predmet i primjena ovog zakona
Član 2. Princip zakonitosti	Član 2. Princip zakonitosti	Član 2. Princip zakonitosti	Član 2. Princip zakonitosti
Član 3. Pretpostavka nevinosti i in dubio pro reo	Član 3. Pretpostavka nevinosti i in dubio pro reo	Član 3. Pretpostavka nevinosti i načelo in dubio pro reo	Član 3. Pretpostavka nevinosti i in dubio pro reo
Član 4. Ne bis in idem	Član 4. Ne bis in idem	Član 4. Ne bis in idem	Član 4. Ne bis in idem
Član 5. Prava osobe lišene slobode	Član 5. Prava osobe lišene slobode	Član 5. Prava lica lišenog slobode	Član 5. Prava lica lišenog slobode
Član 6. Prava osumnjičenog, odnosno optuženog	Član 6. Prava osumnjičenog, odnosno optuženog	Član 6. Prava osumnjičenog, odnosno optuženog	Član 6. Prava osumnjičenog, odnosno optuženog
Član 7. Pravo na odbranu	Član 7. Pravo na odbranu	Član 7. Pravo na odbranu	Član 7. Pravo na odbranu
Član 10. Zakonitost dokaza	Član 11. Zakonitost dokaza	Član 10. Zakonitost dokaza	Član 10. Zakonitost dokaza
Član 13. Pravo na suđenje bez odlaganja	Član 14. Pravo na suđenje bez odlaganja	Član 13. Pravo na suđenje bez odgađanja	Član 13. Pravo na suđenje bez odlaganja
Član 14. Jednakost u postupanju	Član 15. Jednakost u postupanju	Član 14. Jednakost u postupanju	Član 14. Jednakost u postupanju i pravedno suđenje
Član 15. Slobodna ocjena dokaza	Član 16. Slobodna ocjena dokaza	Član 15. Slobodna ocjena dokaza	Član 15. Slobodna ocjena dokaza
Član 16. Princip	Član 17. Princip	Član 16. Princip	Član 16. Princip akuzatornosti i teret

akuzatornosti	akuzatornosti	akuzatornosti	dokazivanja
Član 17. Princip legaliteta krivičnog gonjenja	Član 18. Princip legaliteta krivičnog gonjenja	Član 17. Princip legaliteta krivičnog gonjenja	Član 17. Princip legaliteta krivičnog gonjenja
Član 18. Posljedice pokretanja postupka	Član 19. Posljedice pokretanja postupka	Član 18. Posljedice pokretanja postupka	Član 18. Posljedice pokretanja postupka
Član 19. Prethodna pitanja	Član 20. Prethodna pitanja	Član 19. Prethodna pitanja	Član 19. Prethodna pitanja
Član 20. Osnovni pojmovi	Član 21. Osnovni pojmovi	Član 20. Osnovni pojmovi	Član 20. Osnovni pojmovi
Član 21. Obaveza pružanja pravne pomoći i službena saradnja	Član 22. Obaveza pružanja pravne pomoći i službene saradnje	Član 21. Obaveza pružanja pravne pomoći i službene saradnje	Član 21. Obaveza pružanja pravne pomoći i službena saradnja
Član 22. Pružanje pravne pomoći i službene saradnje	Član 23. Pružanje pravne pomoći i službene saradnje	Član 22. Pružanje pravne pomoći	Član 22. Pružanje pomoći
Član 23. Stvarna nadležnost Suda	Član 24. Stvarna nadležnost Suda	Član 23. Opšta odredba	Član 23. Stvarna nadležnost i sastav Suda
Član 24. Sastav Suda	Član 25. Sastav Suda	Član 24. Sastav Suda	
Član 25. Spajanje postupka	Član 32. Spajanje postupka	Član 30. Spajanje postupka	Član 25. Spajanje postupka
Član 26. Razdvajanje postupka	Član 33. Razdvajanje postupka	Član 31. Razdvajanje postupka	Član 26. Razdvajanje postupka
Član 29. Razlozi za izuzeće	Član 39. Razlozi za izuzeće	Član 37. Razlozi za izuzeće	Član 29. Razlozi za izuzeće
Član 30. Izuzeće po zahtjevu stranke ili branjoca	Član 40. Izuzeće po zahtjevu stranke ili branitelja	Član 38. Izuzeće po zahtjevu stranke ili branjoca	Član 30. Izuzeće po zahtjevu stranke
Član 31. Postupak za izuzeće	Član 41. Postupak za izuzeće	Član 39. Postupak za izuzeće	Član 31. Postupak za izuzeće
Član 34. Izuzeće tužitelja i drugih učesnika u postupku	Član 44. Izuzeće tužitelja i drugih učesnika u postupku	Član 42. Izuzeće tužioca i drugih učesnika u postupku	Član 34. Izuzeće tužioca i drugih učesnika u postupku
Član 35. Prava i dužnosti	Član 45. Prava i dužnosti	Član 43. Prava i dužnosti tužioca	Član 35. Prava i dužnosti
Član 36. Preduzimanje	Član 47. Preduzimanje	Član 44. Preduzimanje	Član 36. Preduzimanje

radnji	radnji	radnji	radnji
Član 37. Davanje uputstava	Član 50. Davanje uputstava		Član 37. Davanje uputstava
Član 38. Princip mutabiliteta	Član 52. Princip mutabiliteta	Član 46. Princip mutabiliteta	Član 38. Princip mutabiliteta
Član 39. Pravo na branitelja	Član 53. Pravo na branitelja	Član 47. Pravo na branioca	Član 39. Pravo na branioca
Član 42. Isključenje branitelja iz postupka	Član 56. Isključenje branitelja iz postupka	Član 50. Isključenje branioca iz postupka	Član 42. Isključenje branioca iz postupka
Član 45. Kada osumnjičeni, odnosno optuženi mora imati branitelja	Član 59. Kada osumnjičeni, odnosno optuženi mora imati branitelja	Član 53. Kada osumnjičeni, odnosno optuženi mora imati branitelja	Član 45. Kada osumnjičeni, odnosno optuženi mora imati branitelja
Član 47. Pravo branitelja da pregleda spise i dokumentaciju	Član 61. Pravo branitelja da pregleda spise i dokumentaciju	Član 55. Pravo branioca da pregleda spise i dokumentaciju	Član 47. Pravo branioca da pregleda spise i dokumentaciju
Član 50. Preduzimanje radnji od strane branitelja	Član 64. Preduzimanje radnji od branitelja	Član 58. Preduzimanje radnji od branioca	Član 50. Preduzimanje radnji od strane branioca
Član 51. Pretresanje stana, ostalih prostorija i pokretnih stvari	Član 65. Pretresanje stana, ostalih prostorija i pokretnih stvari	Član 115. Pretresanje stana, ostalih prostorija i pokretnih stvari	Član 51. Pretresanje stana, ostalih prostorija i pokretnih stvari
Član 52. Pretresanje lica	Član 66. Pretresanje osobe	Član 116. Pretresanje lica	Pretresanje osobe
Član 53. Naredba za pretresanje	Član 67. Naredba za pretresanje	Član 117. Naredba za pretresanje	Član 53. Naredba za pretresanje
Član 54. Forma zahtjeva za pretresanje	Član 68. Forma zahtjeva za pretresanje	Član 118. Forma zahtjeva za izdavanje naredbe za pretresanje	Član 54. Forma zahtjeva za pretresanje
Član 55. Sadržaj zahtjeva za izdavanje naredbe za pretresanje	Član 69. Pisani zahtjev za izdavanje naredbe za pretresanje	Član 119. Sadržaj zahtjeva za izdavanje naredbe za pretresanje	Član 55. Sadržaj zahtjeva za izdavanje naredbe za pretresanje
Član 56. Usmeni zahtjev za izdavanje naredbe za pretresanje	Član 70. Usmeni zahtjev za izdavanje naredbe o pretresanju	Član 120. Usmeni zahtjev za izdavanje naredbe	Član 56. Usmeni zahtjev za izdavanje naredbe
Član 57. Izdavanje naredbe za pretresanje	Član 71. Izdavanje naredbe za pretresanje	Član 121. Izdavanje naredbe za pretresanje	Član 57. Izdavanje naredbe za pretresanje

Član 58. Sadržaj naredbe za pretresanje	Član 72. Sadržaj naredbe za pretresanje	Član 122. Sadržaj naredbe za pretresanje	Član 58. Sadržaj naredbe za pretresanje
Član 59. Vrijeme izvršenja naredbe za pretresanje	Član 73. Vrijeme izvršenja naredbe za pretresanje	Član 123. Vrijeme izvršenja naredbe za pretresanje	Član 59. Vrijeme izvršenja naredbe za pretresanje
Član 60. Postupak izvršenja naredbe za pretresanje	Član 74. Postupak izvršenja naredbe za pretresanje	Član 124. Postupak izvršenja naredbe za pretresanje	Član 60. Postupak izvršenja naredbe za pretresanje
Član 61. Obaveze i ovlaštenja ovlaštene službene osobe	Član 75. Izvršenje naredbe za pretresanje osoba	Član 125. Obaveze i ovlašćenja ovlašćenog službenog lica	Član 61. Obaveze i ovlaštenja ovlaštene službene osobe
Član 62. Zapisnik o pretresanju	Član 76. Zapisnik o pretresanju	Član 126. Zapisnik o pretresanju	Član 62. Zapisnik o pretresanju
Član 63. Oduzimanje predmeta na osnovu naredbe za pretresanje	Član 77. Oduzimanje predmeta na osnovu naredbe za pretresanje	Član 127. Oduzimanje predmeta na osnovu naredbe za pretresanje	Član 63. Oduzimanje predmeta na osnovu naredbe za pretresanje
Član 64. Pretresanje bez naredbe i svjedoka	Član 78. Pretresanje bez naredbe i svjedoka	Član 128. Pretresanje bez naredbe	Član 64. Pretresanje bez naredbe
Član 65. Naredba za oduzimanje predmeta	Član 79. Naredba za oduzimanje predmeta	Član 129. Naredba za oduzimanje predmeta	Član 65. Naredba za oduzimanje predmeta
Član 66. Privremeno oduzimanje predmeta bez naredbe	Član 80. Privremeno oduzimanje predmeta bez naredbe	Član 130. Privremeno oduzimanje predmeta bez naredbe	Član 66. Privremeno oduzimanje predmeta bez naredbe
Član 67. Privremeno oduzimanje pisama, telegrama i drugih pošiljki	Član 81. Privremeno oduzimanje pisama, telegrama i drugih pošiljki	Član 131. Privremeno oduzimanje pisama, telegrama i drugih pošiljki	Član 67. Privremeno oduzimanje pisama, telegrama i drugih pošiljki
Član 69. Pravo žalbe	Član 83. Pravo žalbe	Član 133. Pravo žalbe	Član 69. Pravo žalbe
Član 73. Privremeno oduzimanje imovine radi obezbjeđenja	Član 87. Privremeno oduzimanje imovine radi obezbjeđenja	Član 138. Privremeno oduzimanje radi obezbjeđenja	Član 73. Privremeno oduzimanje imovine radi obezbjeđenja
Član 74. Vraćanje privremeno oduzetih predmeta	Član 88. Vraćanje privremeno oduzetih predmeta	Član 139. Vraćanje privremeno oduzetih predmeta	Član 74. Vraćanje privremeno oduzetih predmeta
Član 77. Osnovne odredbe o ispitivanju	Član 91. Osnovne odredbe o ispitivanju	Član 142. Osnovne odredbe o ispitivanju	Član 77. Poziv za ispitivanje
Član 78. Pouka osumnjičenom o	Član 92. Pouka osumnjičenom o	Član 143. Pouka osumnjičenom o njegovim	Član 78. Pouka osumnjičenom o njegovim

njegovim pravima	njegovim pravima	pravima	pravima
Član 79. Način ispitivanja osumnjičenog	Član 93. Način ispitivanja osumnjičenog	Član 144. Snimanje ispitivanja osumnjičenog	Član 79. Način ispitivanja osumnjičenog
Član 82. Lica koje ne mogu biti saslušane kao svjedoci	Član 96. Osobe koje ne mogu biti saslušane kao svjedoci	Član 147. Lica koja se ne mogu saslušati kao svjedoci	Član 82. Lica koje ne mogu biti saslušana kao svjedoci
Član 83. Lica koje mogu odbiti svjedočenje	Član 97. Osobe koje mogu odbiti svjedočenje	Član 148. Lica koja mogu odbiti svjedočenje	Član 83. Lica koja mogu odbiti svjedočenje
Član 84. Pravo svjedoka da ne odgovara na pojedina pitanja ⁵	Član 98. Pravo svjedoka da ne odgovara na pojedina pitanja	Član 149. Pravo svjedoka da ne odgovara na pojedina pitanja	Član 84. Pravo svjedoka da ne odgovara na pojedina pitanja
Član 85. Način saslušanja, suočenje i prepoznavanje	Član 99. Način saslušanja, suočenje i prepoznavanje	Član 150. Način saslušanja, suočenje i prepoznavanje	Član 85. Način saslušanja, suočenje i prepoznavanje
Član 86. Tok saslušanja svjedoka	Član 100. Tok saslušanja svjedoka	Član 151. Tok saslušanja svjedoka	Član 86. Tok saslušanja svjedoka
Član 88. Zakletva, odnosno izjava svjedoka	Član 102. Zakletva, odnosno izjava svjedoka	Član 153. Zakletva, odnosno izjava svjedoka	Član 88. Zakletva, odnosno izjava svjedoka
Član 89. Lica koja ne polažu zakletvu, odnosno ne daju izjavu	Član 103. Osobe koje ne polažu zakletvu, odnosno ne daju izjavu	Član 154. Osobe koje ne polažu zakletvu, odnosno ne daju izjavu	Član 89. Lica koja ne polažu zakletvu, odnosno ne daju izjavu
Član 123. Vrste mjera	Član 137. Vrste mjera	Član 181. Vrste mjera	Član 123. Vrste mjera
Član 124. Dostavljanje i sadržaj poziva	Član 138. Dostavljanje i sadržaj poziva	Član 182. Dostavljanje i sadržaj poziva	Član 124. Dostavljanje i sadržaj poziva
Član 125. Naredba za dovođenje	Član 139. Naredba za dovođenje	Član 183. Naredba za dovođenje	Član 125. Naredba za dovođenje
Član 126. Zabrana napuštanja boravišta i zabrana putovanja	Član 140. Zabrana napuštanja boravišta i zabrana putovanja	Član 184. Zabrana napuštanja boravišta i zabrana putovanja	Član 126. Zabrana napuštanja boravišta i zabrana putovanja
Član 126.a Ostale mjere zabrane	Član 140.a Ostale mjere zabrane	Član 185. Ostale mjere zabrane	Član 126.a Ostale mjere zabrane
Član 126.b Izricanje mjera zabrane	Član 140.b Izricanje mjera zabrane	Član 186. Izricanje mjere zabrane	Član 126.b Izricanje mjera zabrane
Član 126.c Sadržaj mjera	Član 140.c Sadržaj mjera	Član 187. Sadržaj mjera	Član 126.c Sadržaj mjera

⁵Napomena: Ustavni sud Bosne i Hercegovine je u predmetu br. U-5/16, na plenarnoj sjednici održanoj 01.06.2017. godine, donio Odluku o dopustivosti i meritumu, te između ostalog, utvrdio da odredbe člana 84. st. 2.,3. i 4. ZKP BiH nisu u skladu sa odredbama Ustava Bosne i Hercegovine.

zabrane	zabrane	zabrane	zabrane
Član 126.d Ograničenja u pogledu sadržaja mjera zabrane	Član 140.d Ograničenja u pogledu sadržaja mjera zabrane	Član 188. Ograničenja u pogledu sadržaja mjere zabrane	Član 126.d Ograničenja u pogledu sadržaja mjera zabrane
Član 126.e Izvršenje mjera zabrane	Član 140.e Izvršenje mjera zabrane	Član 189. Izvršenje mjere zabrane	Član 126.e Izvršenje mjera zabrane
Član 126.f Provjera mjera zabrane i obaveza izvještavanja	Član 140.f Provjera mjera zabrane i obaveza izvještavanja	Član 190. Provjera mjera zabrane i obaveza izvještavanja	Član 126.f Provjera mjera zabrane i obaveza izvještavanja
Član 126.g Posebna odredba o zabrani putovanja	Član 140.g Posebna odredba o zabrani putovanja	Član 191 Posebna odredba o zabrani putovanja	Član 126.g Posebna odredba o zabrani putovanja
Član 127. Uvjeti za određivanje jamstva	Član 141. Uvjeti za određivanje jamstva	Član 192. Uslovi za određivanje jemstva	Član 127. Uslovi za određivanje jamstva
Član 128. Sadržaj jamstva	Član 142. Sadržaj jamstva	Član 193. Sadržaj jemstva	Član 128. Sadržaj jamstva
Član 129. Prestanak jamstva	Član 143. Prestanak jamstva	Član 194. Prestanak jamstva	Član 129. Prestanak jamstva
Član 130. Rješenje o jamstvu	Član 144. Rješenje o jamstvu	Član 195. Rješenje o jemstvu	Član 130. Rješenje o jamstvu
Član 217. Sprovođenje istrage	Član 232. Sprovođenje istrage	Član 225. Sprovođenje istrage	Član 217. Sprovođenje istrage
Član 218. Nadzor Tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica	Član 233. Nadzor Tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica	Član 226. Nadzor Tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica	Član 218. Nadzor Tužioca nad radom ovlašćenih službenih lica
Član 219. Uzimanje izjava i prikupljanje drugih dokaza	Član 234. Uzimanje izjava i prikupljanje drugih dokaza	Član 227. Uzimanje izjava i prikupljanje drugih dokaza	Član 219. Uzimanje izjava i prikupljanje drugih dokaza
Član 220. Zadržavanje na mjestu izvršenja krivičnog djela	Član 235. Zadržavanje na mjestu izvršenja krivičnog djela	Član 228. Zadržavanje na mjestu izvršenja krivičnog djela	Član 220. Zadržavanje na mjestu izvršenja krivičnog djela
Član 221. Uviđaj i vještačenje	Član 236. Uviđaj i vještačenje	Član 229. Uviđaj i vještačenje	Član 221. Uviđaj i vještačenje
Član 223. Sudsko obezbjeđenje dokaza	Član 238. Sudsko obezbjeđenje dokaza	Član 231. Sudsko obezbjeđenje dokaza	Član 223. Sudsko obezbjeđenje dokaza
Član 224. Obustava istrage	Član 239. Obustava istrage	Član 232. Obustava istrage	Član 224. Obustava istrage

Član 225. Okončanje istrage	Član 240. Okončanje istrage	Član 233. Okončanje istrage	Član 225. Okončanje istrage
Član 227. Sadržaj optužnice	Član 242. Sadržaj optužnice	Član 242. Sadržaj optužnice	Član 227. Sadržaj optužnice
Član 228. Odlučivanje o optužnici	Član 243. Odlučivanje o optužnici	Član 243. Odlučivanje o optužnici	Član 228. Odlučivanje o optužnici
Član 229. Izjašnjenje o krivnji	Član 244. Izjašnjenje o krivnji	Član 244. Izjašnjenje o krivlci	Član 229. Izjašnjenje o krivici
Član 233. Razlozi za prigovor i odluka o prigovoru	Član 248. Razlozi za prigovor i odluka o prigovoru	Član 248. Razlozi za prigovor i odluka o prigovoru	Član 233. Razlozi za prigovor i odluka o prigovoru
Član 234. Opća javnost	Član 249. Opća javnost	Član 250. Opća javnost	Član 234. Opća javnost
Član 235. Isključenje javnosti	Član 250. Isključenje javnosti	Član 251. Isključenje javnosti	Član 235. Isključenje javnosti
Član 239. Obaveze sudije, odnosno predsjednika vijeća	Član 254. Obaveze sudije, odnosno predsjednika vijeća	Član 254. Obaveze sudije, odnosno predsjednika vijeća	Član 239. Obaveze sudije, odnosno predsjednika vijeća
Član 240. Redoslijed radnji glavnog pretresa	Član 255. Redoslijed radnji glavnog pretresa	Član 255. Redoslijed radnji glavnog pretresa	Član 240. Redoslijed radnji glavnog pretresa
Član 241. Dužnost sudije, odnosno predsjednika vijeća	Član 256. Dužnost sudije, odnosno predsjednika vijeća	Član 256. Dužnost sudije, odnosno predsjednika vijeća	Član 241. Dužnost sudije, odnosno predsjednika vijeća
Član 256. Ulazak sudije, odnosno vijeća u sudnicu	Član 271. Ulazak sudije, odnosno vijeća u sudnicu	Član 271. Ulazak sudije, odnosno vijeća u sudnicu	Član 256. Ulazak sudije, odnosno vijeća u sudnicu
Član 258. Utvrđivanje identiteta optuženog i davanje uputa	Član 273. Utvrđivanje identiteta optuženog i davanje uputa	Član 273. Utvrđivanje identiteta optuženog i davanje uputa	Član 258. Utvrđivanje identiteta optuženog i davanje uputa
Član 259. Pouke optuženom	Član 274. Pouke optuženom	Član 274. Pouke optuženom	Član 259. Pouke optuženom
Član 260. Čitanje optužnice i uvodna izlaganja	Član 275. Čitanje optužnice i uvodna izlaganja	Član 275. Čitanje optužnice i uvodna izlaganja	Član 260. Čitanje optužnice i uvodna izlaganja
Član 261. Izvođenje dokaza	Član 276. Izvođenje dokaza	Član 276. Izvođenje dokaza	Član 261. Izvođenje dokaza
Član 262. Direktno, unakrsno i dodatno	Član 277. Direktno, unakrsno i dodatno	Član 277. Direktno i unakrsno ispitivanje	Član 262. Direktno, unakrsno i dodatno

ispitivanje svjedoka	ispitivanje svjedoka	svjedoka	ispitivanje svjedoka
Član 263. Pravo Suda da ne dopusti pitanje ili dokaz	Član 278. Pravo Suda da ne dopusti pitanje ili dokaz	Član 278. Pravo Suda da ne dozvoli pitanje ili dokaz	Član 263. Pravo Suda da ne dopusti pitanje ili dokaz
Član 264. Posebna pravila o dokazima u slučajevima seksualnih delikata	Član 279. Posebna pravila o dokazima u slučajevima seksualnih delikata	Član 279. Posebna pravila o dokazima u slučajevima seksualnih delikata	Član 264. Posebna pravila o dokazima u slučajevima seksualnih delikata
Član 265. Posljedice priznanja optuženog	Član 280. Posljedice priznanja optuženog	Član 280. Posljedice priznanja optuženog	Član 265. Posljedice priznanja optuženog
Član 266. Polaganje zakletve, odnosno davanje izjave	Član 281. Polaganje zakletve, odnosno davanje izjave	Član 281. Polaganje zakletve, odnosno davanje izjave	Član 266. Polaganje zakletve, odnosno davanje izjave
Član 267. Zaštita svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada	Član 282. Zaštita svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada	Član 282. Zaštita svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada	Član 267. Zaštita svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada
Član 269. Angažovanje vještaka	Član 284. Angažovanje vještaka	Član 284. Angažovanje vještaka	Član 269. Angažovanje vještaka
Član 270. Ispitivanje vještaka	Član 285. Ispitivanje vještaka	Član 285. Ispitivanje vještaka	Član 270. Ispitivanje vještaka
Član 271. Otpuštanje svjedoka i vještaka	Član 286. Otpuštanje svjedoka i vještaka	Član 286. Otpuštanje svjedoka i vještaka	Član 271. Otpuštanje svjedoka i vještaka
Član 272. Saslušanje van sudnice	Član 287. Saslušanje van sudnice	Član 287. Saslušanje van sudnice	Član 272. Saslušanje van sudnice
Član 273. Izuzeci od neposrednog sproveđenja dokaza	Član 288. Izuzeci od neposrednog provođenja dokaza	Član 288. Izuzeci od neposrednog sproveđenja dokaza	Član 273. Izuzeci od neposrednog sproveđenja dokaza
Član 274. Zapisnici o dokaznom materijalu	Član 289. Zapisnici o dokaznom materijalu	Član 289. Zapisnici o dokaznom materijalu	Član 274. Zapisnici o dokaznom materijalu
GLAVA I - OSNOVNA NAČELA	GLAVA I - OSNOVNA NAČELA	I OSNOVNE ODREDBE 1. Osnovna načela	GLAVA I - OSNOVNA NAČELA
GLAVA II - ZNAČENJE IZRAZA Član 20. Osnovni pojmovi	GLAVA II - ZNAČENJE IZRAZA Član 21. Osnovni pojmovi	2. Član 20. Značenje izraza Osnovni pojmovi	GLAVA II - ZNAČENJE IZRAZA Član 20. Osnovni pojmovi
GLAVA III - PRAVNA POMOĆ I SLUŽBENA SARADNJA	GLAVA III - PRAVNA POMOĆ I SLUŽBENA SARADNJA	3. Pravna pomoć i službena saradnja	GLAVA III - PRAVNA POMOĆ I SLUŽBENA SARADNJA

GLAVA IV - NADLEŽNOST SUDA	GLAVA IV - NADLEŽNOST SUDA	II NADLEŽNOST SUDA	GLAVA IV - NADLEŽNOST SUDA
GLAVA V – IZUZEĆE	GLAVA V - IZUZEĆE	III IZUZEĆE	GLAVA V – IZUZEĆE
GLAVA VII – BRANITELJ	GLAVA VII – BRANITELJ	V BRANILAC	GLAVA VII – BRANILAC
GLAVA VIII - RADNJE DOKAZIVANJA	GLAVA VIII - RADNJE DOKAZIVANJA	XIII RADNJE DOKAZIVANJA	GLAVA VIII - RADNJE DOKAZIVANJA
GLAVA IX – POSEBNE ISTRAŽNE RADNJE	GLAVA IX – POSEBNE ISTRAŽNE RADNJE	XVII POSEBNE ISTRAŽNE RADNJE	GLAVA IX – POSEBNE ISTRAŽNE RADNJE
GLAVA X - MJERE ZA OBEZBJEĐENJE PRISUSTVA OSUMNJIČENOG, ODNOSENTO OPTUŽENOG I USPJEŠNO VOĐENJE KRIVIČNOG POSTUPKA	GLAVA X - MJERE ZA OSIGURANJE PRISUSTVA OSUMNJIČENOG, ODNOSENTO OPTUŽENOG I USPJEŠNO VOĐENJE KRIVIČNOG POSTUPKA	XIV MJERE ZA OBEZBJEĐENJE PRISUSTVA OSUMNJIČENOG, ODNOSENTO OPTUŽENOG I USPJEŠNO VOĐENJE KRIVIČNOG POSTUPKA	GLAVA X - MJERE ZA OBEZBJEĐENJE PRISUSTVA OSUMNJIČENOG, ODNOSENTO OPTUŽENOG I USPJEŠNO VOĐENJE KRIVIČNOG POSTUPKA
GLAVA XX - POSTUPAK OPTUŽIVANJA	GLAVA XX - POSTUPAK OPTUŽIVANJA	XVIII POSTUPAK OPTUŽENJA	GLAVA XX - POSTUPAK OPTUŽIVANJA
GLAVA XXI - GLAVNI PRETRES	GLAVA XXI - GLAVNI PRETRES	XIX GLAVNI PRETRES	GLAVA XXI - GLAVNI PRETRES

Modul 5: Priprema za glavni pretres

I Cilj učenja:

1. Studenti će shvatiti osnovni tok sudskog procesa, različite uloge suda i stranaka te strategije koje koriste tužioc i branici.
2. Studenti će se upoznati s članovima iz zakona o krivičnom postupku (ZKP) koji će vjerojatno biti relevantni u sudskoj raspravnoj praksi i saznati će kako ZKP može pomoći i dati informacije o predraspravnim pitanjima, prijedlozima, ispitivanjima i izlaganjima.
  - a. Napomena: U okviru ovog modula prikazani su primjeri relevantnih članova iz ZKP BiH. Konsultujte tabelu i identifikujte listu komplementarnih članova iz ZKP FBiH, ZKP RS ili ZKP BD BiH, ukoliko planirate koristiti alternativne zakone u nastavi.
3. Studenti će naučiti da, u cilju da se zadovolji uvjet tereta dokazivanja, tužilac mora ispravno navesti u optužnici i dokazati na suđenju: datum izvršenja jednog ili više krivičnih djela, lokaciju i precizno mjesto izvršenja, identitet optuženika, prirodu povrede nanesene žrtvi ukoliko je ista inkriminirana u navodima, kao i svaki pojedinačan element jednog ili više krivičnih djela za koja se optuženik tereti.
4. Studenti će primijeniti naučene lekcije iz ovog modula na predmete o kojima se govori u ovom modulu i definirati elemente krivičnih djela i činjenično stanje potrebno da bi sud imao odgovarajuću nadležnost i da bi se tužiocu omogućilo da zadovolji uvjet tereta dokazivanja u krivičnom postupku.

II Referentni materijal:

1. Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja
2. Upitnik „Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja“
3. Odabrani članovi iz zakona o krivičnom postupku
4. Obrazac “Obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija” – distribuiran studentima kao domaći zadatak i namijenjen za korištenje na narednom času
5. Model obrasca krivične optužnice – distribuiran studentima kao domaći zadatak i namijenjen za korištenje na narednom času
6. Lista prigovora – distribuirana studentima kao domaći zadatak i namijenjena za korištenje na narednom času
7. OSCE izvještaj “Procjena potreba pravosuđa u procesuiranju korupcije kroz praćenje rada na krivičnim predmetima” – distribuiran studentima kao domaći zadatak

I Modul 5, Referentni materijal #2

Upitnik: Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja

UPITNIK: „Tok glavne rasprave u krivičnom postupku – od početka do kraja“

Napomena: koncizni, kratki odgovori se traže

1. KOJA OD STRANA U POSTUPKU PRVA IZVODI DOKAZE I ZAŠTO?

2. KAKVA JE SVRHA DIREKTNOG ISPITIVANJA?

3. KOJE SVJEDOKE PODVRGAVATE UNAKRSNOM ISPITIVANJU?

4. KO IMA OBAVEZU DA IZVEDE DOKAZE I NA KOME JE TERET DOKAZIVANJA?

5. NA KOJI NAČIN VAŠI DOKAZI BIVAJU PRIZNATI KAO DOKAZNO SREDSTVO?

6. DA LI BISTE IKADA UNAKRSNO ISPITALI VLASTITOG SVJEDOKA?

7. AKO SVJEDOK POČNE DA SE PREPIRE SA VAMA – ŠTA ĆETE TADA UČINITI?

8. ŠTA ĆETE UČINITI AKO SVJEDOK ZABORAVI NEKU VAŽNU INFORMACIJU?

9. ŠTA ĆETE VI RADITI KADA BRANILAC BUDE UNAKRSNO ISPITIVAO VAŠEG SVJEDOKA?

10. ŠTA SE DEŠAVA NAKON ŠTO BRANILAC IZJAVI DA JE ZAVRŠIO SVOJE IZLAGANJE U PREDMETU I DA VIŠE NEMA PITANJA ZA SVJEDOKE?

Ime i prezime: _____

II Modul 5, Referentni materijal #4

Obrazac: obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija

OBRAZAC: OBILJEŽJA KRIVIČNOG DJELA I PRAVNA KVALIFIKACIJA

1. OSUMNJIČENI I IDENTIFIKACIJA:

2. DATUM I VRIJEME:

3. MJESTO IZVRŠENJA KRIVIČNOG DJELA:

4. OŠTEĆENA OSOBA:

5. POVREDA ILI ŠTETA:

6. NAZIV DJELA ZA KOJE SE TERETI I NAVODI OPTUŽBE:

7. BIĆE KRIVIČNOG DJELA (ELEMENTI DJELA)

A-

B-

C-

D-

E-

F-

PRAVNA KVALIFIKACIJA:

III Modul 5, Referentni materijal #5

Model obrasca krivične optužnice**Bosna i Hercegovina****[ENTITET/DISTRIKT]****{KANTON}****[...] TUŽILAŠTVO**Broj: _____ / _____
_____, _____. godine**[...] SUDU _____**
- sudiji za prethodno saslušanje -

Na osnovu člana _____ Zakona o krivičnom postupku [...] (u daljem tekstu: ZKP), podižem

O P T U Ž N I C U**Protiv:**

[Ime i prezime optuženog, nadimak, ime i prezime roditelja, djevojačko prezime majke, mjesto rođenja, prebivalište, dan, mjesec i godina rođenja, nacionalnost i državljanstvo, zanimanje, porodična situacija, da li je pismen/pismena, završeno obrazovanje, da li je služio/služila vojsku, ukoliko jeste kada i gdje, da li ima čin, da li ima medalju, zaposlenost, prethodna osuđivanost, razlozi za osuđivanost, ukoliko je prethodno osuđivan/osuđivana da li je odslužena kazna i gdje, da li je u toku krivični postupak za neko drugo krivično djelo, ukoliko je maloljetnik ime i prezime zakonskog zastupnika]

Npr.

_____, zv. _____, sin _____ i majke _____, rođene _____, rođen _____ godine u mjestu _____, općina _____, nastanjen u _____ ul. _____ broj _____, po nacionalnosti _____, državljanin BiH, po zanimanju _____, zaposlen u _____, završio _____ školu, otac _____ djeteta, osuđivan presudom _____ suda u _____ broj _____ od _____ zbog krivičnog djela _____ iz člana _____,

Što je:

(dan izvršenja krivičnog djela) ____/____/____ godine, (vrijeme) oko _____ sati, u (lokacija) _____, (opишite radnju izvršenja koja sadrži elemente bića krivičnog djla) _____

_____
_____
_____
_____
_____

Čime je počinio krivično djelo _____ iz člana _____, Krivičnog zakona [...] (u daljem tekstu: KZ).

Radi toga stavljam

P R I J E D L O G
dokaza koje treba izvesti na glavnom pretresu

1. Da se saslušaju svjedoci (uvrstiti podatke):

- status (npr. oštećena), ime i prezime _____, iz _____, (mjesto prebivališta/adresa po potrebi)
- ime i prezime _____, iz _____, (mjesto prebivališta/adresa po potrebi)
- _____ i _____, službenozvanje (npr. policajci PU) _____,

2. Da se saslušaju vještaci (uvrstiti podatke):

- _____, vještak, (zanimanje)iz _____, ul. _____,
- _____, vještak, (zanimanje)iz _____, ul. _____.

3. Da se izvrši uvid u (objekte/materijale):

- opišite - npr. fotodokumentacija, finansijski izvještaj, medicinski nalaz, itd.)
- Npr. - Fotodokumentaciju lica mjesta PU _____, broj _____ od _____,
- Npr. - Medicinsku dokumentaciju na ime oštećene _____, Doma zdravlja _____, broj _____ od _____.

4. Da se pročitaju (pismeni materijali - opišite):

- Zapisnik o uviđaju PU _____ broj _____ od _____,
- Izvještaj (nadležni državni organ) _____ broj _____ od _____,
- Nalaz i mišljenje vještaka od _____,
- Izvod iz krivične evidencije za osumnjičenog _____, PU _____, broj ___, od _____.

Rezultat istrage

Rezultat provedene istrage na nedvosmislen način potvrđuje opravdanost ove optužnice, tj.da je osumnjičeni _____ učinio krivično djelo _____ (navesti djelo za koje se optužuje i član zakona).

Iz činjeničnog stanja utvrđenog u istrazi, koje je zasnovano kako na gore naznačenim objektivnim dokazima, tako i na subjektivnim dokazima – iskazima saslušanih svjedoka, proizilazi da je osumnjičeni _____ dana _____ godine oko _____ sati počinio radnje _____ koje čine biće djela _____.

To se posebno vidi iz jasnog i nedvosmislenog iskaza svjedoka (spisak svjedoka) _____, (čiji su iskazi potkrijepljeni i iskazima svjedoka _____), kao i gore naznačenim materijalnim dokazima, koji u cijelosti potvrđuju njihovo svjedočenje kao istinito i vjerodostojno.

Na osnovu izloženog, smatramo da postoji dovoljno razloga za osnovanu sumnju da je osumnjičeni/osumnjičena učinio/učinila krivično djelo koje mu/joј se stavlja na teret, zbog čega predlažem da Sudija za prethodno saslušanje ovu optužnicu u cijelosti potvrdi.

Materijal koji potkrepljuje navode optužnice

- Zapisnik o ispitivanju osumnjičenog broj T - _____ od _____,
- Zapisnik o saslušanju svjedoka _____ broj _____ od _____,
- Zapisnik o saslušanju svjedoka _____ broj _____ od _____,
- Nalaz i mišljenje vještaka od _____,
- Izvod iz krivične evidencije za osumnjičenog _____, PU _____, broj _____, od _____,
- ...

TUŽILAC

IV Modul 5, Referentni materijal #6

Lista prigovora

LISTA PRIGOVORA		
TVRDNJА/PITANJE	PRIGOVOR	ODGOVOR NA PRIGOVOR
„Čuo sam da je rekla....” “Rekli su da su vidjeli....” “Ona je vidjela ....”	DOKAZI IZ DRUGE RUKE – Izjave ne pripadaju ovom svjedoku.	#1- Svjedok je danas na sudu i može se unakrsno ispitati o ovom iskazu. #2- (Stanje uma) Ovaj iskaz se ne daje radi istinitosti, nego zbog njegovog efekta na svjedoka koji svjedoči.
Pitanja o stvarima iz prošlosti koje nemaju veze sa ovim predmetom.	RELEVANTNOST – Događaji iz prošlosti koje nemaju veze sa optužbama su nedopustivi.	#1 – Ako mi sud dozvoli još nekoliko pitanja, vjerujem da će njihova relevantnost biti jasna ... (zavisi od povezanosti) #2 - Dokazna vrijednost izloženog dokaza ima veću težinu od mogućih predrasuda ...
„Mislim da je tačno znala šta radi....“ „Šta vi mislite, šta je ona mislila...“	ŠPEKULACIJA – Pitanje ili odgovor prenosi informaciju koju svjedok ne može lično znati.	Svjedok lično poznaje činjenice zbog...
Svjedoku se više puta iznova postavljaju ista osnovna pitanja.	PITANO I ODGOVORENO – Ovo je ponavljanje, časni sude, već su joj postavljali ovo pitanje i dala je potpun odgovor.	Ja samo pokušavam pojasniti ranije svjedočenje ove svjedokinje, časni sude.
„Jeste li je vidjeli tog dana i gdje ste otišli zajedno...?“	SLOŽENO PITANJE – Svjedok može odgovarati jedno po jedno pitanje, časni sude.	Izvinjavam se, časni sude, preformulisat ću pitanje...
„Gospođo Ivanić, prestanite traći tuđe vrijeme svojim glupim odgovorima...“	SVAĐALAČKI – Advokat napada svjedokinju lično, a nije ni postavio pitanje...	Časni sude, ja samo pokušavam dobiti odgovore na svoja pitanja, možda je vi možete podsjetiti da je pod zakletvom

„Po vašem mišljenju, da li je auto prebrzo išao prije nesreće...“	MIŠLJENJE – Ovaj svjedok nije kompetentan da iznese stručno mišljenje o ovoj temi...	Časni sude, on nema formalno obrazovanje, ali posjeduje lično iskustvo i smatram da ga je ono pripremilo da odgovori.
Advokat pokazuje svjedoku neki dokument – „Možete li reći sudu šta piše u ovom dokumentu...?“	BEZ OSNOVA – Nema osnova da se ovaj dokaz ili ono što svjedok zna o njemu unese u zapisnik sa ovog suđenja.	Svjedok može dokazati i jedno i drugo, časni sude, ako mu mogu postaviti još nekoliko pitanja...
U ponovljenom direktnom ili unakrsnom ispitivanju je postavljeno pitanje o kojem se nije govorilo tokom direktnog i unakrsnog ispitivanja ovog svjedoka.	IZVAN OKVIRA – Advokat uvodi nove teme koje nisu spominjane tokom direktnog i unakrsnog ispitivanja ovog svjedoka.	#1 - Ova informacija ne iznenađuje advokata i očigledno je relevantna za ovaj predmet .... #2 – Časni sude, svjedočenje o ..., koje je advokat potaknuo, je otvorilo vrata za moje ispitivanje.
Navodeće pitanje u toku direktnog ispitivanja.	NAVODEĆE PITANJE	
Tužilac izlaže dokaze koji su pribavljeni pretresanjem stana, u skladu sa izdatom naredbom za pretresanje suda u predmetu.	NEZAKONIT DOKAZ – dokaz pribavljen pretresanjem stana koje nije izvršeno u skladu sa predmetnom sudskom naredbom.	Časni sude, tužilaštvo je postupilo u okvirima izdate naredbe...
	Časni sude, dozvolite mi da razjasnim razloge zbog kojih tužilaštvo nije postupilo u skladu sa izdatom naredbom, te zbog kojih tražimo da se predmetni dokaz, kao nezakonit, ne uvrsti u sudski spis. (Primjeri razloga: oduzeti predmet donesen u sud tek nakon tri dana od izvršenog pretresanja, propisano vrijeme pretresanja iz naredbe nije poštovano, itd.)	
<p><i>U direktnom ispitivanju navodeća pitanja nisu dozvoljena; osim uz dozvolu sudije/predsjednika sudskog vijeća.</i></p> <p><i>U unakrsnom ispitivanju navodeća pitanja su dozvoljena.</i></p>		

III DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

Činjenični opisi (scenariji) slučajeva za izradu optužnice:

- Slučaj #1: optužba za krađu protiv Harisa Hodžića**

Dana 4. maja 2019. godine u 11:30 sati, g-din Mlinarić je bio u sportskoj radnji Kapriolo, Vilsonovo šetalište 4, Sarajevo. Slučajno je gledao kroz prozor kada je video muškarca kako sjeda na njegov bicikl koji je bio parkiran van radnje. Čovjeka nije poznavao i nije mu dozvolio da vozi bicikl. G-din Mlinarić je potrčao napole i video čovjeka kako odlazi, te je počeo vikati i juriti vozača. Vozač je naglo skrenuo da izbjegne grupu ljudi i izgubio kontrolu nad bicikлом, te je pao na zemlju. Gospodin Mlinarić je uspio da dođe do čovjeka i obuzda ga dok policijska patrola, koja je bila u neposrednoj blizini, nije stigla. Čovjek/vozač se predstavio

policajcima kao Haris Hodžić, sa datumom rođenja 27. decembar 1987. godine. Gospodin Mlinarić je prijavio da je on vlasnik bicikla, te da je isti oštećen, sa slomljenim dijelovima, kao posljedica radnji g-dina Hodžića.

- Slučaj #2: optužba za nasilje u porodici protiv Darka Banjca**

Dana 23. avgusta 2018. godine u 21.00 sat, u porodičnom domu Darka Banjca i njegovih roditelja Sanele i Adnana, u Igmanskoj ulici 26, Travnik, Darko je nakon svađe sa svojom majkom, na nju bacio tanjur hrane, izazivajući razderotinu na podlaktici ruke i nateravši je da padne i povrijedi leđa. Majka Saneli ima 63 godine sa istorijom problema sa leđima. Otac Adnan je pozvao policiju iz hitne pomoći u koju je Sanela primljena. Dežurni doktor Spahić je prijavio policajcu koji je došao na poziv u hitnu da ovo nije prvi put da je Sanela povrijedjena od strane sina Darka, jer je oštećenu tretirao za slične povrede koje je dobila u prošlosti. Oštećena Sanela je navela policiji da nije u strahu od svog sina i da je u pitanju nesrećan sticaj okolnosti, jer je on nije želio povrijediti.

- Slučaj #3: optužba za ugrožavanje javnog prometa/saobraćaja zbog omamljenosti protiv Nikoline Lolić**

Dana 3. januara 2019. godine, oko 17:30 sati, u blizini raskrsnice pored mosta Rebrovac, ulica Save Kovačevića 25, Banja Luka, Sara Rajković je prelazila ulicu, kada ju je automobil udario i izazvao da padne na tlo, dok je automobil nastavio bez zaustavljanja. Privremeno je ostala bez svijesti i odvezena je kolima hitne pomoći u bolnicu. U bolnici joj je konstatovan lakši potres mozga, slomljena lijeva nogu u predjelu potkoljenične kosti i poderotine na šakama i laktu desne ruke. Ona je u bolnici policiji dala opis činjenica kao što je gore opisano i izjavila da ne može identificirati vozača ili automobil. Policija je naposredno nakon udara pješaka, na mjestu događaja uzela izjavu od očevideca Gorana Samardžije, po zanimanju sigurnosni zaštitar koji radi u obližnjoj banci, koji je identificirao automobil koji je skrивio udar pješaka kao crni BMW registarskih tabli koje se završavaju sa K55. Izjavio je da je prolazio pored puta kada je čuo vrisak, udaranje pješaka od strane automobila, a onda je video automobil kako brzo odlazi. Saobraćajna policija je ubrzo zaustavila predmetni automobil na magistralnom putu Banja Luka-Gradiška, koji je vozila ženska osoba u vidno alkoholisanom stanju. Identitet vozača je utvrđen kao Nikolina Lolić, rođena 21. januara 2000. godine.

1. Koristite podatke iz „Obrasca - obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija“ i obrasca “Model optužnice” kako biste izradili optužnicu za slučaj na kojem je vaša grupa na času radila. Donesite dovršenu optužnicu na sljedeći čas.

a. Svaki student treba ispuniti „Obrazac - obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija“ na način da će odrediti elemente krivičnog djela i kvalifikovati krivično djelo (ili kao osnovni oblik ili jedan od kvalifikovanih/težih oblika specifičnog krivičnog djela).

b. Svaki student treba koristeći obrazac “Model optužnice” izraditi optužnicu za scenarij slučaja na kojem je vaša grupa radila. Pobrinite se da ispunjavate sve formalne zahtjeve navedene u članu 227. ZKP-a BiH (a vezano za sadržaj optužnice) i sve ostale zahtjeve o kojima je na času bilo riječi.

c. Donesite: 1) vaš ispunjen **obrazac „obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija“** i 2) vašu dovršenu **optužnicu** na sljedeći čas i odaberite jednog studenta da predstavi najbolju optužnicu ispred grupe.

2. Pročitajte publikaciju: “Procjena potreba pravosuđa u procesuiranju korupcije kroz praćenje rada na krivičnim predmetima”, OSCE, 2018, poglavje 3.2.2 (a), str.33-38.

Napomena: publikaciji možete pristupiti putem interneta, na web adresi OSCE-a.

Link: <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/373207> (pristupljeno 15.05.2018. g.)

3. Pročitajte Listu primjedbi.

Modul 6: Čitanje optužnice i podnošenje prijedloga i prigovora (na glavnom pretresu)

I Cilj učenja:

1. Studenti su radili zajedno na izradi optužnica s odgovarajućom formom i sadržajem, koristeći predmete sa kojima su radili na proteklom času. Praktičar će pregledati i osporavati valjanost njihovih optužnica, koje moraju braniti.
2. Studenti će naučiti kako, kada i zašto isticati prigovore u sudskim postupcima i kako obrazlagati prigovore ili se braniti od prigovora uz pomoć advokata.
3. Studenti će primjenjivati ono što su naučili tokom pregleda i diskusije o prigovorima dok budu vježbali pravovremeno isticanje odgovarajućih prigovora i isticanje odbrane protiv prigovora. To će studentima pomoci da integriraju prirodu i vremensku komponentu (tajming) prigovora i da vježbaju aktivno slušanje.

II Referentni materijal:

1. Lista prigovora
2. Vođenje direktnog i unakrsnog ispitivanja
3. Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja
4. Savjeti za efikasnu praksu sastavljanja i iznošenja prijedloga u sudskom postupku
5. „Priprema“ i pouka svjedoka i vještaka i postupanje s dokazima

I Modul 6, Referentni materijal #2

Vođenje i razumijevanje direktnog i unakrsnog ispitivanja

Vođenje i razumijevanje direktnog i unakrsnog ispitivanja

DIREKTNO ISPITIVANJE: Prvo ispitivanje strane koja poziva svjedoka da svjedoči na suđenju ili da da iskaz naziva se DIREKTNO ISPITIVANJE. Tužilac u krivičnim predmetima i tužitelj u građanskim predmetima predlažu svoje svjedoke i dokaze prvenstveno zato što oni nose teret dokazivanja navoda optužnice ili tužbe. Optuženi u krivičnim i tuženi u građanskim predmetima pozivaju svoje svjedoke nakon tužioca ili tužitelja, ako to žele. S obzirom da su oni strana koja poziva svjedoke da svjedoče, moraju provesti i direktno ispitivanje svojih svjedoka.

Pitanjima koja se postavljaju svjedoku tokom direktnog ispitivanja ne može se sugerirati odgovor na dato pitanje, niti se svjedoku mogu davati informacije koje nisu već uključene u izložene dokaze u predmetu. Postoji bojazan da bi se pitanjima koje sadrže takve informacije svjedok mogao navesti da prihvati sugestiju, umjesto da sudu prenese ono što sam zna. Otvorenim nenavodećim pitanjima svjedoku se omogućava da odgovori na osnovu ličnog znanja i iskustva.

PRIMJERI PITANJA ZA DIREKTNO ISPITIVANJE:

1. Molim vas možete li reći sudu šta se desilo 3. marta 2017. godine?
2. Je li tamo bilo drugih ljudi kad se to desilo?
3. Vidite li osobu koja vam je to učinila u sudnici danas?

UNAKRSNO ISPITIVANJE: Unakrsno ispitivanje se koristi kod ispitivanja svjedoka kojeg je suprotna strana pozvala da svjedoči. Navodeća pitanja – koja mogu sugerirati odgovor, sadržavati informacije koje nisu uložene u dokaze ili osporavati svjedočenje dato tokom direktnog ispitivanja svjedoka - dozvoljena su u unakrsnom ispitivanju. Njihova svrha je da se testira vjerodostojnost onoga što je svjedok rekao tokom direktnog ispitivanja. Cilj ovog ispitivanja je da se potkopa svjedočenje dato tokom direktnog ispitivanja, da se iz-

vuče samo ono što koristi strani koja provodi unakrsno ispitivanje, i da se svjedoku ne dozvoli mogućnost da ponovi svoje direktno svjedočenje. Dobro unakrsno ispitivanje je ispitivanje tokom kojeg advokat kontrolira svjedoka i usmjerava ga da odgovara isključivo na pitanja koja advokat postavi. Najbolje je ne postavljati otvorena pitanja koja svjedoku omogućavaju da preuzme kontrolu nad temom. Postavljanjem pitanja koja zahtijevaju jednostavan odgovor "da" ili "ne", ispitivač ima veću kontrolu.

PRIMJERI PITANJA ZA UNAKRSNO ISPITIVANJE:

1. Gospodine, ispričali ste mnogo različitih verzija događaja, zar ne?
2. Svjedočili ste da nikad niste rukovali pištoljem, a u stvari ste ranije osuđivani zbog nošenja ilegalnog oružja, zar nije tako, gospodine?
3. Koliko ste tačno puta osuđivani za krivična djela?

PRAKTIČNI SAVJETI ZA ISPITIVANJE SVJEDOKA:

1. Budite učtivi i ljubazni – ako izgledate previše agresivno, možete izazvati simpatije za svjedoka, a i svjedoci će češće odgovarati na vaša pitanja ako vas ne smatraju nepravednim ili grubim.
2. Koristite vokabular koji je primjereno dobi, nivou obrazovanja i jezičkim vještinama svjedoka.
3. Možete pristojno prekinuti svjedoka koji ne odgovara na vaše pitanje i ponoviti isto. Ako se to nastavi, možete zamoliti sud da svjedoka uputi da odgovara isključivo na pitanje koje postavite (a ne na ono na koje želi odgovoriti).
4. Ne svađajte se i ne raspravljajte sa svjedokom. Uputite ga da isključivo tužitelj, branilac ili sudija mogu postavljati pitanja, a njihov je zadatak da daju odgovore. Možete i zamoliti sud da opomene svjedoka da odgovori na pitanje, ili da vam dozvoli da svjedoka tretirate kao neprijateljskog svjedoka. Tokom direktnog ispitivanja, to bi vam omogućilo da koristite navodeća pitanja kako biste kontrolirali teškog svjedoka.
5. Budite spremni da uložite prigovor ako suprotna strana postavlja navodeća pitanja tokom direktnog ispitivanja, kako biste svog svjedoka zaštitali od uznemiravanja ili spriječili neprimjerena pitanja – ali saslušajte prije nego što uložite prigovor. Pitanje i odgovor vam ponekad mogu ići u korist, pa ćete možda željeti da odgovor uđe u zapisnik.

II Modul 6, Referentni materijal #3, „Tok rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja“-[vidi Modul 5, pod Ref. materijal #1]

III Modul 6, Referentni materijal #4

Savjeti za efikasnu praksu sastavljanja i iznošenja prijedloga u sudskom postupku

Savjeti za efikasnu praksu sastavljanja i iznošenja prijedloga u sudskom postupku

1. Upoznajte pravila.
2. Upoznajte sudiju.
3. Pišite efikasno.
4. Govorite efikasno

Prijedlozi mogu biti pisani, usmeni ili oboje. Uspješni prijedlozi moraju biti dobro pripremljeni, promišljeni, organizirani, potkrijepljeni i uvjerljivi. Slijedite prethodno navedena četiri zahtjeva i bit će u dobroj poziciji da postignete uspjeh sa svojim prijedlogom.

1. **Upoznajte pravila.** Većina sudova ima pravila kojima se regulira kako, kada i gdje treba ispravno podnijeti prijedlog. Najprije utvrdite lokalna pravila i uvjete, kako biste barem omogućili da vaš prijedlog bude saslušan. Često se postavljaju ograničenja u pogledu dužine prijedloga, a sud može odbiti prijedloge zbog kršenja bilo kojeg od sudskih pravila.

2. **Upoznajte sudiju.** Saznajte sve što možete o tome kako sudija vodi sud i čemu sudija daje prednost ili šta zahtjeva. Sudije teže ka tome da daju određene proceduralne prednosti i prihvataju određene argumente radije nego neke druge. Zanemarite potencijalne predrasude koje bi mogle naškoditi interesu vašeg klijenta. Ponekad morate donijeti tešku odluku da tražite izuzimanje nekog sudije zbog toga što je to u najboljem interesu vašeg klijenta.

3. **Pišite efikasno.** Jasno navedite koju radnju želite da sud preduzme ili koji stav da zauzme i u tom smislu pravno potkrijepite razloge zbog kojih mislite da bi sud to trebao učiniti. Takvo navođenje zvuči gotovo previše jednostavno, ali je velik broj podnesaka koje sud zaprimi, a koji se odbace/odbiju. Ukoliko sud ne sazna šta je to što želite – vjerovatno vam to ne može ni ispuniti.

Sažetost je najbolja. Dajte kratak pregled svog prijedloga na samom početku, iznesite suštinu prijedloga u sredini, pa završite s jasnim i dobro potkrijepljenim zaključkom. Kratka, jasna i koncizna izjava koja je pravilno potkrijepljena zakonom vrlo je korisna i uvjerljiva za sudiju. Zapamtite, sudije imaju veliki broj predmeta, veliki broj prijedloga i veliki broj podnesaka koje treba pregledati. Ako prijedlog napišete na 25 stranica, a on se može itekako dobro napisati i na 10 stranica, postoji vrlo velika šansa da ste uzaludno zakopali svoju poruku u preopširnom izražavanju. Nijedan se prijedlog ne poboljšava ponavljanjem. Zapamtite i sudije su ljudi – tražiti od njih da zbog vašeg prijedloga pretražuju po internetu dovodi u kušnju njihovo strpljenje i slabiju njihovu pažnju, te samim tim uzaludno troši previše njihovog ograničenog i dragocjenog vremena.

Pišite rečenice u gramatičkom aktivu a ne u pasivu. Time se saopštava jasan i neposredan koncept. Kao primjer uzećemo rečenicu „**Greške su napravljene**“. U ovoj rečenici, koja je napisana u gramatičkom pasivu, nije identificiran akter (vršilac radnje) i izostavljene su neke veoma bitne informacije. Rečenica „**Mi smo pogriješili**“. U ovakvoj rečenici, napisanoj u gramatičkom aktivu, jasno je identificiran akter (vršilac radnje) i data je potpunija slika.

Također, vrlo je važno izbjegavati prekomjerno složene rečenice. Neprekidno nabranje i korištenje jednog zareza iza drugog u složenoj rečenici ne čini vaše pisanje ni efikasnijim niti čitljivijim. Sudije ne zadržavaju vaša sposobnost popunjavanja stranica. Možete imati vrlo dobro shvatanje vašeg predmeta, a nadate se da ćete to shvatanje uspijeti prenijeti i sudiji tako što ćete se pobrinuti da budete temeljiti u svom prikazu svih činjenica koje su značajne, a posebno delikatnijih elemenata koje poznajete bolje nego bilo ko drugi, zbog čega je vaš podnesak duži nego što bi trebao biti, ali sigurno je da će sudija imati razumijevanja budući da

je veoma pristojna osoba i da će zasigurno željeti da vidi predmet isto toliko jasno kao i vi. Do trenutka kad dođete do samog kraja prethodne rečenice, vjerojatno ste već i sami zaboravili o čemu se tu radilo. Poruka je duboko zakopana - sjetite se sažetost i jasnoća su mnogo efikasniji i više cijenjeni od strane sudske komisije.

4. Govorite efikasno. Kada iznosite ili potkrepljujete svoj prijedlog sudu usmeno, to je za vas jedinstvena prilika da uvjerite sud da presudi u korist vašeg klijenta. Vrijeme koje imate na raspolaganju bit će ograničeno, a sud će cijeniti vaše koncizno i dobro organizirano izlaganje relevantnih činjenica i zakona kojim potkrepljujete vaš prijedlog.

Prikažite u glavnim crtama svoje argumente, jezgrovito i sažeto navedite svoje ključne činjenice te pravno uporište i praksi u svom izlaganju. Također se suočite s problemima koji postoje u vašem prijedlogu na koje će suprotna strana sigurno ukazati.

Nemojte čitati svoj prijedlog, usmjerite pogled na sud i govorite jasno i odrješito. Navedite prirodu i pravni izvor svog prijedloga, navedite presudne i uvjerljive razloge u prilog odobravanja vašeg prijedloga i završite sa zahvalom sudu što je vašem klijentu pružio ovu priliku da se prijedlog sasluša. Energično i angažirano izražavanje ide u pravcu održavanja pažnje suda usmjerene na vas i vašeg klijenta.

Uvijek se sudu i protivničkoj strani obraćajte s poštovanjem. Svi vaši komentari trebali bi biti upućeni sudu, a ne odbrani. Trebali biste savjetovati svog klijenta da se obraća s poštovanjem i da se primjereno ponaša za vrijeme saslušanja, te da ne bi trebalo biti nikakvih gestikulacija, izraza lica ili otvorenih komentara kao odgovor upućen advokatu odbrane ili sudu.

Imajte u vidu to da ste vi profesionalac i da ovaj predmet nije lične prirode. Možete biti revnosni zagovaratelj, a da pri tome ne usvajate stavove i emocije vašeg klijenta. Trebate ostati smireni kako biste bili objektivni i efikasni za vašeg klijenta.

IV Modul 6, Referentni materijal #5

„Priprema“i pouka svjedoka/vještaka i postupanje s dokazima

„Priprema“i pouka svjedoka i vještaka i postupanje s dokazima

SVJEDOCI: Svjedok laik, također poznat jednostavnije kao običan „svjedok“, jeste svaka osoba koja daje iskaz ili svjedoči u predmetu, ali koja nije stručnjak u oblasti o kojoj svjedoči. Svjedok laik svjedoči o svom osobnom saznanju i/ili opažanjima koja mogu biti relevantna za sporna pitanja. Svjedočenje svjedoka laika na osnovu njegovog ekspertnog mišljenja u pravilu nije dopušteno na suđenju, osim ako eventualno možete dokazati da ste prošli specijaliziranu obuku ili imate specijalizirano iskustvo.

- Svjedoci laici nisu osobe koje se u profesionalnom kapacitetu pojavljuju u sudnici. Ovo bi baš mogao biti prvi put da su zapravo ušli u sudnicu. Potrebno je da izdvojite vrijeme da biste im objasnili kako funkcioniра sudski postupak, šta svjedoci mogu očekivati kada svjedoče tokom direktnog ili unakrsnog ispitivanja svjedoka i kako se trebaju ponašati na sudu. To može podrazumijevati i to da shvate da moraju stizati na vrijeme i biti odjeveni u poslovnu odjeću. Ako su uznemireni, možete ih odvesti u sudnicu i pustiti ih da vide gdje će sjediti oni i drugi učesnici u postupku.
- Trebali biste ih intervjuirati u cijelosti kako biste znali što oni zapravo mogu ponuditi u predmetu i kako svjedočenje ne bi poprimilo iznenadan tok. Istražite postoje li bilo kakve pristranosti ili predrasude koje bi mogle utjecati na svjedočenje vašeg svjedoka ili ugroziti vjerodostojnost svjedoka. Također biste trebali provjeriti da li je svjedok ranije kažnjavan ili osuđivan (tj. da li je ranije uveden u krivičnu evidenciju) - i planirati kako se s tim nositi ako to u toku pretresa iskršne, npr. riječima - bilo je to vrlo davno, bio je tek dijete tada, bio je to samo običan prekršaj ...
- Recite svjedoku da vrlo pažljivo sasluša pitanje i da odgovora isključivo samo na postavljeno pitanje. Potrebno im je izvjesno vrijeme za razmišljanje prije davanja odgovora pa ne treba da srljaju prilikom davanja odgovora. Ako ne znaju odgovor, trebali bi to i reći, ali nikada ne pokušavati da pogode šta bi

mogao biti eventualni odgovor.

- Uvjebane svjedočke je lako uočiti i oni dovode u pitanje snagu argumenata u vašem predmetu, a suprotna strana može nanijeti mnogo štete vašem predmetu ako svjedok ukaže da ste im vi rekli što da izjave. Standardno pitanje koje se postavlja na unakrsnom ispitivanju jeste sljedeće: „Je li vam advokat X rekao šta ćete danas reći?“ Trebali biste reći svojim svjedocima da govore istinu.

SUDSKI VJEŠTACI: Sudski vještak je osoba sa specijaliziranim naučnim, tehničkim ili drugim obrazovanjem, obukom ili iskustvom u nekoj oblasti, koji može ponuditi „stručno mišljenje“ u stručnoj oblasti u kojoj je sudski vještak stručno specijaliziran. Prije nego što možete zatražiti mišljenje od sudskog vještaka, morate „postaviti temelje“ za njihovu stručnost u oblasti za koju tražite njihovo mišljenje. Ovi temelji bi zapravo bili specificirana obuka, obrazovanje ili iskustvo u oblasti na koju je svjedočenje usredsređeno. Česta je pojava da suprotna strana istakne prigovor sudu u vezi s prihvatanjem ovog mišljenja iz razloga što je obuka nedovoljna u ovoj oblasti.

- Pojedini sudski vještaci često vještače, dok su neki drugi možda rijetko vještačili ili uopće nikada nisu vještačili. Saznajte kakve su kvalifikacije i ugled vašeg vještaka - kako u njihovoj stručnoj oblasti tako i u pravnoj struci. Pojedini stručnjaci vještače samo za potrebe tužilaštva, a pojedini samo za potrebe odbrane, pa se i to može iskoristiti kao element pristranosti na unakrsnom ispitivanju.
- Ako će vaš sudski vještak davati mišljenje iz svoje oblasti, dobro proučite njihovu radnu biografiju, publikacije, nagrade, diplome.... Ponudite primjerke radne biografije (curriculum vitae) suprotnoj strani u postupku i sudu na pregled.
- Ako se postavi pitanje o tome da li je vještak kvalificiran, pobrinite se da iznesete sve ono što će podupirati kvalifikacije vještaka- uključujući i prethodne prilike u kojima je vještak vještačio na sudu.
- Kada je vještak pozvan s vaše strane, uobičište pitanja otvorenog tipa koja će omogućiti vještaku elaborira najvažnije tačke svog vještačenja. Predvidite unakrsno ispitivanje i postavljate pitanja tokom direktnog ispitivanja.
- Uvijek savjetujte vještaka da u govoru koristi osnovni žargon, a ne naučnu ili pravnu terminologiju, kada je to moguće, kako bi njihovo stručno mišljenje bilo u cijelosti razumljivo. Ako se vještak oslonio na istraživanje ili vanjske izvore u donošenju mišljenja, morate pokazati da su to vrste resursa koje se uobičajeno koriste u okviru njegove stručne oblasti.

OSVJEŽAVANJE PAMĆENJA I RANIJE ZABILJEŽENO SJEĆANJE: Ponekad se svjedoci, bez razlike da li se radi o svjedocima laicima ili sudskim vješticima, jednostavno ne mogu prisjetiti neke značajne činjenice. Možete im ‘osvježiti’ sjećanje tako što ćete im nakratko dati da pregledaju neki dokument - poput kalendara, rokovnika, dopisa, izvještaja ili dnevnika. Upitajte svjedoka da li bi pregledanje dokumenta eventualno moglo da im osvježi pamćenje? Ako je odgovor potvrđan, možete im pokazati dokument i omogućiti im da u tišini pregledaju dokument ili dio dokumenta. Njima nije dopušteno čitati dokument u svrhu njegovog prihvatanja kao dokaznog sredstva niti ga smiju koristiti tokom svog svjedočenja. Nakon što su ga pregledali, uklonite dokument pa ih potom pitajte mogu li se sada prisjetiti prethodno zaboravljenih informacija. Ako sada mogu potvrđeno odgovoriti na to pitanje, nastavite s ispitivanjem.

Ako se i dalje ne mogu potpuno prisjetiti, moguće je dokument označiti kao dokaz ukoliko svjedok može potvrditi vjerodostojnost dokumenta – npr. ona ga je napisala, to je njen dnevnik, ona prepoznaće vlastiti rukopis. Ako je dokument relevantan i potvrđen kao vjerodostojan, možete krenuti dalje s prihvatanjem dokumenta na način da ga označite kao „zabilježeno sjećanje“. Napomena: vidite dio u nastavku o dopustivosti dokaza.

POSTUPANJE S DOKAZIMA: Dokaz može biti i bilo koji opipljiv materijalni predmet – npr. životinja, mineral ili povrće – ukoliko je relevantan za predmet i ako je na odgovarajući način potvrđena njegova vjerodostojnost.

Dokazivanje relevantnosti i vjerodostojne (autentične) prirode dokumenta je način na koji postavljate temelje za prihvatanje dokaza kao dokaznog sredstva.

- **RELEVANTNOST** - Relevantni dokazi su svi dokazi čija je tendencija da bilo koju činjenicu koja je od značaja za utvrđivanje postupanja učine više vjerovatnom ili manje vjerovatnom nego što bi to bio slučaj bez dokaza.
- **POTVRĐIVANJE VJERODOSTOJNOSTI (AUTENTIČNOSTI)** – Da bi se potvrdila vjerodostojnost (autentičnost) dokaza mora postojati preliminarni dokaz da je predmet uistinu ono što se tvrdi da jeste a ne krivotvorina ili falsifikat.
- **ORGANIZACIJA**- U nekim predmetima se može dogoditi da ne postoje nikakvi dokazi (što je rijetka pojava), a u neki predmetima mogu se pojaviti na stotine ili hiljade dokaza. Dokazi su u svakom pogledu isto toliko važni kao i svjedoci koji imaju sposobnost govora, pa se stoga moraju pronaći, održavati i njima se mora upravljati na način da ih se odmah stavi na raspolaganje odvjetnicima na suđenju.
  - Sačinite listu – Navedite broj svakog dokaza na listi i uvrstite ime svjedoka koji će identificirati i potvrditi vjerodostojnost dokaza. Držite listu i dokaze u fascikli ili uvezu radi čuvanja i jednostavnog pristupa za potrebe pripreme ročišta i tokom ročišta.
  - Izradite kompletan skup brojem označenih dokaza za sud i za suprotnu stranu u postupku i distribuirajte ih prije početka suđenja. Time će se ostvariti enormna ušteda na vremenu za sve strane u postupku prilikom traženja dokaza kada to bude bilo potrebno.
- Pobrinite se da nakon što ste postavili temelje za to da neki dokaz bude prihvaćen kao dokazno sredstvo da to tako i naglasite: „**Poštovani sudijo, sada bih dokaz br. 1 želio predložiti na razmatranje u svrhu njegovog ulaganja u sudski spis, odnosno prihvatanja kao dokaza (dokaznog sredstva)**“. To se može obaviti usred vašeg ispitivanja kada se prelazi na razmatranje drugih pitanja - **što je u neku ruku i dobro, da to ne biste zaboravili**. Ili da to obavite na kraju vašeg ispitivanja. Pojedini odvjetnici čekaju do samog kraja svog izlaganja u predmetu i predlažu svaki dokaz na razmatranje u tom trenutku - ali je tada za to potrebno puno više vremena i vrlo često se dogodi da zaborave jedan ili dva dokaza. Nakon što vaš predmet bude okončan, tada nemate pravo predlagati prihvatanje dokaza kao dokaznog sredstava, osim ako vam sud to ne dozvoli.
- Nakon što je dokaz prihvaćen kao dokazno sredstvo, možete ga koristiti sa drugim svjedocima ili vještacima i raspravljati o njegovu značaju u vašem završnom izlaganju. Ako pak dokaz nije prihvaćen kao dokazno sredstvo, ne možete ga koristiti u izlaganju.

IZVOĐENJE DOKAZA NA GLAVNOM PRETRESU: Redoslijed i način izvođenja dokaza na glavnom pretresu zavisi od odluke/strategije postupajućeg tužioca. Tužilac može odlučiti da prvo izvede sve materijalne dokaze, a potom ispituje svjedočke i vještak ili obratno da započne sa svjedocima i vještacima, pa završi sa izvođenjem materijalnih dokaza. Konačno, tužilac može kombinovati izvođenje raznih vrsta dokaza, te npr. prilikom saslušanja svjedoka može svjedoku predočiti relevantan materijalni dokaz, te nakon saslušanja predložiti da se predmetni dokaz uloži u sudski spis. Ovo je efikasan pristup jer omogućava sudu da bolje prati hronologiju događaja u predmetu.

(NE)ZAKONITOST DOKAZA: Zakoni o krivičnom postupku propisuju da se sudska presuda temelji na upotrebi zakonitih dokaza u krivičnom postupku, odnosno propisuju zabranu upotrebe nezakonitih dokaza, te posljedično ukidanje presude koja se temelji na korištenju nezakonitih dokaza u postupku. To su: 1) dokazi pribavljeni na zakonom zabranjen način, 2) dokazi koji su pribavljeni povredama ljudskih prava i sloboda, 3) bitnim povredama odredaba ZKP-a (npr. dokazi pribavljeni pretresanjem stana, prostorija i lica ako je pretresanje izvršeno bez sudske naredbe ili bez prisustva lica koja moraju biti prisutna pretresanju; dokazi pribavljeni primjenom posebnih istražnih radnji, ako su te radnje preduzete bez naredbe sudije za prethodni postupak), i 4) dokazi za koje se saznalo iz nezakonitih dokaza (odnosno dokazi koji uzročno-posljedično proizilaze iz tih nezakonitih dokaza, iako su primjera radi sami pribavljeni na zakonit način (tzv. doktrina plodova otrovnog drveta). Zabранa upotrebe nezakonitih dokaza vrijedi od početka do završetka krivičnog postupka, u svim njegovim fazama.

III DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

1. Podijeljene su vam stranice (osnovne činjenice) o predmetu Borisa Lazića. Pročitajte sažetak jednog prijedloga branioca i jednog prijedloga tužioca. Pomoću tih informacija odredite koji bi član ili članovi trebali biti citirani iz ZKP-a BiH kao pravni izvor i dodajte ih uz svaki od prijedloga. Također odredite postoji li pravni izvor u ZKP-u BiH za suprotstavljanje svakom od prijedloga i zapišite to na poleđini svakog od prijedloga. Naredne sedmice na nastavu donesite prijedloge i činjenično stanje.
2. Pregledajte činjenično stanje i razmislite kako biste vi vodili direktno i unakrsno ispitivanje svakog svjedoka.
  - a. **Napomena:** materijal se nalazi u sklopu Modula 7 (Ref. Materijal #2).

Modul 7: Prijedlozi i vrste ispitivanja

I Cilj učenja:

- Studenti će naučiti usmeno predstaviti i braniti prijedlog pred sudom ili se suprotstaviti prijedlogu koji je podnijela protivnička strana, na logičan, organiziran način i uz pravnu podršku. Prijedlog je pravilna metoda za iznošenje pred sud pitanja koja mogu zahtijevati neposrednu sudsku intervenciju ili rješavanje problema tokom različitih faza krivičnog postupka (u prethodnom postupku, npr. u vezi s istragom ili predstojećom glavnom raspravom).
- Studenti će naučiti razliku između direktnog i unakrsnog ispitivanja, te također imati mogućnost da vježbaju kako se vode ispitivanja vlastitog svjedoka i svjedoka suprotne strane, što će značajno izgraditi njihove vještine, samopouzdanje i efikasnost u ulozi koju igraju kao jedna od strana u postupku.

II Referentni materijal:

- Podnošenje prijedloga
- Vježba direktnog i unakrsnog ispitivanja

I Modul 7, Referentni materijal #1

Podnošenje prijedloga (x2: tužilaštvo i odbrana)

1. Prijedlog tužilaštva

BOSNA I HERCEGOVINA

[ENTITET]

{KANTON}

[NADLEŽNO TUŽILAŠTVO]

BR. 12345

DATUM: 4. decembar 2017.

OPTUŽENI: BORIS LAZIĆ, datum rođenja: 6. decembar 1989.

PRIJEDLOG TUŽILAŠTVA

Na osnovu člana _____, tužilaštvo ovim putem podnosi prijedlog Sudu da se oštećena u ovom sporu, maloljetna osoba Mirna Lerović, ne sasušava kao svjedok u predmetu protiv optuženog Borisa Lazića, u skladu sa predloženim izvođenjem dokaza odbrane optuženog.

1. Oštećena u ovom sporu je dijete, djevojčica starosne dobi od 6 godina, koja je pretrpjela teške tjelesne povrede kao posljedica radnji optuženog.

2. Oštećena je već dala izjavu, koja je dostavljena optuženom, o tome da se ne sjeća predmetne saobraćajne nezgode.

3. Tužilaštvo će ispitati vještaka medicinske struke kako bi se ustanovio uzrok i stepen povrede koja je nanesena oštećenoj.

4. Njeno svjedočenje neće dovesti do davanja bilo kakvog relevantnog iskaza u ovom predmetu.

5. Traženje od djeteta da svjedoči u ovom predmetu izazvalo bi njeno izlaganje neprimjerenom i bespotrebnom stresu i traumi, te se ne može smatrati da je postupanje u najboljem interesu djeteta. Shodno tome, Tužilaštvo s dužnim poštovanjem traži da se dijete oslobodi od obaveze svjedočenja uz pomoć psihologa ili pedagoga i pojavljivanja na sudu, a po osnovu poziva za saslušanje svjedoka upućenog od strane suda.

Datum: 4. decembra 2017.

Tužilac

2. Prijedlog odbrane

BOSNA I HERCEGOVINA
[ADVOKATSKA KANCELARIJA]

BR. 54321

DATUM: 4. decembar 2017.

OPTUŽENI: BORIS LAZIĆ, datum rođenja, 6. decembar 1989.

PRIJEDLOG ODBRANE

Kao pravni zastupnik optuženog Alexa Neuma ovim putem podnosim prijedlog Sudu da preduzme sljedeće radnje u ime moga klijenta:

1. Na osnovu člana _____, Boris Lazić, s dužnim poštovanjem traži da Sud protiv njega ukine određeni pritvor, zbog toga što je Tužilaštvo propustilo da u ovom predmetu postupa sa posebnom hitnošću i osigura dodatne materijalne dokaze zbog kojih je pritvor određen, a kako je propisano u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku. Kašnjenja u ovom predmetu u obezbjeđenju novih dokaza tužilaštva u cijelosti su posljedica propusta Tužilaštva, a ne radnji optuženog.

2. _____

Datum: 4. decembar 2017.

_____
Branilac optuženog

II Modul 7 (cilj učenja #2) Referentni materijal #2

Vježba direktnog i unakrsnog ispitivanja

Vježba: Direktno i unakrsno ispitivanje

PREDMET: Optuženi Boris Lazić optužen je za nesavjesno upravljanje motornim vozilom koje je prouzrokovalo nesreću sa teškim tjelesnim povredama, koja se dogodila 12. oktobra 2017. godine ispred Međunarodne osnovne škole u ulici Francuske revolucije bb, 71210, Iličići, Kanton Sarajevo, Federacija Bosne i Hercegovine, BiH. Za vrijeme upravljanja automobilom, optuženi nije slijedio pravila koja važe za prelazak pješaka preko pješačkog prelaza i automobilom je udario djevojčicu Mirnu Lerović dok je prelazila cestu koristeći pješački prijelaz uz pomoć Damira Jusića, službenog lica zaštitara zaduženog za sigurnost pješaka. Kao posljedica udara automobilom djetetu je slomljena noga.

Svjedoci tužilaštva:

Svjedok #1: Damir Jusić, zaštitar zadužen za sigurnost prijelaza. Grupa 1 – direktno i unakrsno.

Svjedokinja #2: Mirna Lerović, djevojčica žrtva nezgode. Grupa 2 - direktno i unakrsno.

Svjedok #3: Policijski službenik koji je uhapsio optuženog. Grupa 3 - direktno i unakrsno.

Svjedoci obrane:

Svjedok #4: Boris Lazić, optuženi. Grupa 4 - direktno i unakrsno.

Svjedok #5: Maja Habul, osoba koja se vozila zajedno s okrivljenim. Grupa 5 - direktno i unakrsno.

Svjedoci mogu usputno dotjerivati činjenice tokom davanja iskaza, ali ih trebaju pojednostaviti. Svrha vježbe je da se izvježba isključivo direktno i unakrsno ispitanje. Svako direktno i unakrsno ispitanje može potrajati 5 minuta - ali ih slobodno prekinite ako prekorače dozvoljeno vrijeme. Ideja nije da okončamo cijelokupno ispitanje, nego da se kroz vježbanje obrade osnove ispitanja.

III DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

1. Pregledajte dokument Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja
2. Pregledajte Listu prigovora
3. Pregledajte dokument Vođenje direktnog i unakrsnog ispitanja
4. Pročitajte pažljivo predmet „Tužilaštvo protiv Velikog Zlog Vuka“

Modul 8: Mini simulacija suđenja – Tužilaštvo protiv V.Z. Vuka

I Cilj učenja:

1. Koristeći jednostavnu i svima poznatu priču, studenti će učestvovati u kratkoj simulaciji suđenja da bi uvježbali vještine koje su naučili o pripremi i prezentaciji sudske rasprave. Pravosudni praktičar će pomagati studentima u pripremanju predmeta za suđenje. Glavni cilj vježbe je da se omogući studentima da iskuse osnovno suđenje (glavni pretres) iz različitih perspektiva svih učesnika u postupku.
2. Studenti će doći do boljeg razumijevanja procesa i zahtjeva glavne rasprave, kao i razumijevanja različitih stajališta tužilaštva, odbrane, suda i svjedoka iz preuzimanja različitih uloga u sudskoj raspravi. Upotrebom poznatih činjeničnih obrazaca studentima je omogućeno da se usredotoče na tok i proces glavne rasprave.

II Referentni materijal

1. Tok rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja
2. Lista prigovora
3. Vođenje direktnog i unakrsnog ispitivanja
4. Predmet tužilaštva protiv V. Z. Vuka

I Modul 8, Referentni materijal #1, „Tok rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja“-[vidi Modul 5, pod Ref. materijal #1]

II Modul 8, Referentni materijal #2, „Lista prigovora“ - [vidi Modul 6, pod Ref. materijal #1]

III Modul 8, Referentni materijal #3, „Vođenje direktnog i unakrsnog ispitivanja“ - [vidi Modul 6, pod Ref. materijal #2]

IV Modul 8, Referentni materijal #4

Predmet „Tužilaštvo protiv V. Z. Vuka“

Predmet: „Tužilaštvo protiv Velikog zlog vuka“

V. Z. Vuk je optužen za: 1) narušavanje nepovredivosti doma/stana (tj. ulazak u kuću bez pristanka vlasnice); 2) protivpravno lišenje slobode (tj. držanje lica zatvorenom bez njenog pristanka) i 3) tjelesnu povredu (tj. laku tjelesnu povredu djeteta).

ČINJENICE:

Policija je primila poziv izbezumljenog djeteta koje je tvrdilo da se u bakinoj kući nalazi vuk.

Iskaz Crvenkapice, dob 10 godina:

Hodala sam prema bakinoj kući 1. aprila 2017. godine. Ona živi na adresi Ustanička br. 9. Nosila sam joj kekse koje sam napravila. Išla sam prečicom kroz šumu, jer je izgledalo da će padati kiša i nisam htjela da pokisnem.

U šumi je veliki zločesti vuk iskočio iza drveta gdje se skrивao. Rekao je: "Hej djevojčice, šta imaš u korpi?" Dok me to pitao, gledao me na strašan način. Rekla sam mu da nosim kekse baki koja živi na ivici šume u ulici Ustanička br. 9. Onda mi je veliki zločesti vuk rekao da mu dam keks. Kad je to rekao, jako mi se približio i mogla sam osjetiti njegov smrđljivi dah i vidjeti duge, oštре zube. Rekla sam velikom zločestom vuku da mi nije dozvoljeno da razgovaram s neznancima i otrčala sam odatle.

Kad sam došla u bakinu kuću, čula sam neki glas kako kaže "uđi." Nije zvučao kao bakin. Ušla sam i vidjela baku u krevetu. Bila je u spavaćici, sa viklerima i losionom na licu, ali nije ličila na sebe. Pitala sam je: "Bako, šta ti je s glasom?" Rekla je da je prehlađena. Pitala sam je šta joj je s licem. Rekla je: "Danas nisam imala vremena da stavim šminku." Onda je baka rekla: "Jesi li mi donijela kekse? Zašto ne sjedneš ovdje na krevet i daš mi jedan keks?" Sjela sam na krevet i pružila joj keks, kad sam osjetila smrdljivi dah. Rekla sam: "Bako, imaš smrdljiv zadah. U stvari, mislim da ti i nisi moja baka. Ti si veliki zločesti vuk!" On je skočio i rekao: "Tako je, sestro." Zgrabio me za ruku tako da me zaboljelo i rekao: "Sada imam tebe i tvoje fine kekse za jedan lijep ručak!" Otrgnula sam se i istrčala iz kuće.

Otišla sam kod susjeda i oni su mi nazvali policiju. Policija je došla nekoliko minuta kasnije i spasila baku. To me jako uznemirilo, a i povrijedio mi je ruku.

Iskaz bake Nađe Kesić, dob 84:

1. aprila 2017. godine, čistila sam kuću u ulici Ustanička br. 9 i čekala unuku Crvenkapu da me dođe posjetiti. Ulagana vrata su bila otvorena da bi mogao ulaziti svježi zrak. Otišla sam u kuhinju, a kad sam se vratila, u mojoj kući je stajao vuk. Uplašila sam se i otrčala do ormara u kojem čuvam palicu za bejzbol. Kad sam ušla u ormara, vrata su se zalupila iza mene, i čula sam da ih je neko zaključao izvana. Dok sam bila u ormaru, čula sam razgovor, a potom viku. Nakon nekoliko minuta, jedna fina policijka otvorila je vrata i pustila me.

Nisam dala dozvolu V.Z. Vuku da uđe u moju kuću, uzme moju spavaćicu ili me zaključa u ormar.

Iskaz policajke Azre Mašić:

1. aprila 2017. godine, poslali su me u kuću Nađe Kesić na adresi Ustanička br. 9 na poziv zbog provale i zatekla sam vrata kuće otvorena. Oglasila sam se da vidim da li nekome unutra treba pomoći. Čula sam zvukove iz ormara u dnevnoj sobi i vidjela da su vrata ormara zaključana s vanjske strane. Otključala sam vrata i unutra pronašla gđu Kesić koja je bila veoma uznemirena. Objasnila je da ju je unutra zaključao vuk koji je ušao u kuću i htio je povrijediti. Potrčala je po svoju palicu da se zaštiti, pa ju je zaključao unutra. Nije pristala na to da on uđe u njenu kuću ili da je pokuša napasti.

Razgovarala sam sa Nađom Kesić i njenom unukom Crvenkapom i one su mi vjerno opisale osumnjičenog. Pretražila sam to područje i pronašla optuženog u obližnjoj kafani sa losionom na licu i spavaćicom gđe Kesić u torbi. Oko stola za kojim je sjedio svuda su bile mrvice od keksa, kao i na njegovom licu.

Iskaz V.Z. Vuka:

Šetao sam i naišla je ta djevojčica sa korpom koja je mirisala na kekse. Zima je bila duga i bio sam gladan, pa sam se nadao da će mi dati nekoliko keksa. Ali dijete je bilo sebično, nije mi dala nijedan. Rekla mi je da ih nosi baki. Onda me to deriše nazvalo uličnim vukom i reklo mi da se gubim.

Uznemirio sam se pa sam otišao u kafanu u ulici Ustanička 9 i popio nekoliko pića sa društvom. Sljedeće čega se sjećam je kako me ta luda policijka hapsi! Nisam znao o čemu govori i nikada nisam ulazio u kuću djevojčice bake, ni tog, ni bilo kog drugog dana.

III DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

1. Pregledajte -Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja
2. Pregledajte - Listu prigovora
3. Pročitajte - Vođenje direktnog i unakrsnog ispitivanja
4. Pročitajte - „Priprema“ i pouka svjedoka/vještaka i postupanje sa dokazima

Modul 9: Radnje dokazivanja

I Cilj učenja:

1. Studenti će naučiti što su dokazna sredstva, odnosno dokazi (tj. materijalni dokazi, svjedoci i vještaci) i kako predstaviti dokaze postavljanjem odgovarajućeg temelja/utemeljenja kojim se omogućuje da neka stvar bude relevantna i dopuštena kao dokaz na sudu. Pojedini sudske slučajevi mogu imati i na stotine dokaza, tako da uspješno učenje načina na koji se dokazima upravlja i kako se s njima postupa može tok rasprave i suđenje olakšati i ubrzati.
2. Studenti će naučiti razliku između svjedoka (tj. svjedoka laika) i sudske vještaka (tj. stručnog lica) i najbolju praksu u postupanju sa svjedocima i vještacima na direktnom ili unakrsnom ispitivanju.
3. Studenti će primjenjivati i uvježbavati informacije koje su dobili u vezi s dokaznim sredstvima u vježbi u kojoj su podijeljene uloge a koja se bavi vođenjem direktnog i unakrsnog ispitivanja različitih vještaka i svjedoka.

II Referentni materijal:

1. „Priprema“ i pouka svjedoka i vještaka i postupanje s dokazima
2. Lista dokaza
3. Kontrolna lista za ispitivanje vještaka na suđenju
4. Obrazac za intervjuiranje svjedoka
5. Studentski primjerak vježbe, Modul 9, cilj učenja #2
6. Studentski primjerak vježbe, Modul 9, cilj učenja #3

I Modul 9, Referentni materijal #1, „Priprema“ i pouka svjedoka“[vidi Modul 6, pod Ref. materijal #5]

Lista dokaza**Lista dokaza**

BR. _____

TUŽILAŠTVO / BRANILAC OPTUŽENOG:

U SUDU

OPTUŽENI:

{ENTITET, DISTRIKT, DRŽAVA }

SPISAK DOKAZA

Kada počne suđenje dana____, ____

(Tužilaštvo / optuženi) ovim putem nudi sljedeće dokaze posredstvom jednog ili više ovlaštenih pravnih zastupnika:

Red.br.	Opis	Prigovor	Ponuđen	Prihvaćen	Odbačen

Potpis

Datum

III Modul 9, Referentni materijal #3

Kontrolna lista za ispitivanje vještaka na suđenju

„Kontrolna lista za ispitivanje vještaka na suđenju“

A) Kvalificiranje (vašeg) vještaka:

1. Prođite kroz relevantna pravila sa vašim vještakom i objasnite da srž njegovog vještačenja čine podaci i metodologija na koje se oslanjao u formiraju svojih mišljenja. Stoga će upravo to biti najranjiviji aspekt njegovog materijalnog vještačenja, jer će suprotna strana svim silama nastojati da dovede u pitanje pouzdanost vještakovih studija ili metoda.

2. Pitajte vašeg vještaka da li postoji više načina za formiranje njegovog mišljenja, kako biste ga pri-premili za pitanja suprotne strane o valjanosti njegovog mišljenja.

B) Priprema vještaka za sud

PITANJA MATERIJALNOG PRAVA

1. Razgovarajte sa vještakom o privilegijama odnosa advokat-klijent.

2. Ukratko objasnite vašem vještaku razliku između pravnog merituma slučaja i činjeničnih pitanja zbog kojih je on pozvan da pomogne sudu da doneše odluku.

DIREKTNO ISPITIVANJE

1. Uputite vještaka da izbjegava korištenje "apsolutnih izjava".

2. Uputite vještaka da odgovore ne formulira tako da zvuče pristrano prema jednoj ili drugo strani, kako ne bi odavao utisak pristranosti.

3. Postavljajte otvorena pitanja koja će vještaku omogućiti da elaborira najvažnije stavke svog stručnog mišljenja.

4. Postavite i pitanja za koja predviđate da će ih postaviti druga strana u unakrsnom ispitivanju.

UNAKRSNO ISPITIVANJE

1. Pitanja koja zahtijevaju odgovor "Da" ili "Ne"

a. Recite vašem vještaku kako je sasvim uredu da advokatu koji ga ispituje kaže da u datom kontekstu ne može dati tako jednostavan odgovor.

b. Ili da kaže "u nekim okolnostima", ako je to tako.

2. Odgovori "Ne znam"

a. Podsjetite vašeg vještaka da je "Ne znam" savršeno prihvatljiv odgovor, ako je to istina.

b. "Ne znam" NIJE prihvatljiv odgovor, npr. kad se pitanje direktno odnosi na osnovu ili metodologiju korištenu za formiranje mišljenja vašeg vještaka.

3. Kada je vještak prekinut u davanju odgovora
  - a. Uputite vještakada nastavi i uključi svaki važan dio vještačenja koji je potrebno uključiti
  - b. Čak i ako to znači da će na sljedeće pitanje odgovoriti tako što će reći da na prethodno pitanje nije u potpunosti ili tačno odgovoreno.
  - c. Podsjetite vašeg vještaka da ostavi "otvorena vrata" za pojašnjenje tokom ponovnog direktnog ispitivanja.
4. Držanje emocija pod kontrolom
  - a. Podsjetite vašeg vještaka da ne zauzima odbrambeni stav ako se osjeti napadnuto zbog toka ispitivanja.
  - b. Ako se može uložiti prigovor, vi kao advokat ćete se pobrinuti za to.
  - c. Podsjetite vještaka da ne odustaje od svojih stavova.
  - d. Podsjetite svjedoka da se zaustavi, udahne i razmisli o postavljenom pitanju prije davanja odgovora.

Izvor: sadržina prilagođena iz izvornika -Expert Witness Trial Testimony Checklist („Kontrolna lista za ispitivanje vještaka na suđenju“), the Expert Institute, <www.theexpertinstitute.com>, pristupljeno 01.07.2018. godine.

IV Modul 9, Referentni materijal #4

Obrazac za intervjuiranje svjedoka

OBRAZAC ZA INTERVJUIRANJE SVJEDOKA

IME PREZIME i DATUM ROĐENJA _____

ADRESA _____

RADNO MJESTO _____

TELEFON(I) _____

EMAIL _____

KONTAKT ZA HITNE SLUČAJEVE _____

OPTUŽBE _____

IME i DATUM ROĐENJA OSUMNJIČENOG _____

ODNOS SA SVJEDOK(INJ)OM _____

RADNO MJESTO _____

PODACI O RANIJOJ OSUĐIVANOSTI _____

PREDMETI U TOKU: _____

SAŽETAK INCIDENTA: _____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

MJESTO, DATUM I VRIJEME INCIDENTA _____

POVREDE I LJEKARSKI TRETMAN _____

LISTA RASPOLOŽIVIH DOKAZA (fotografije, odjeća, oštećena imovina, glasovne ili elektronske poruke, SMS poruke...) _____

DODATNI SVJEDOCI: (za svakog navedite ime, dob, adresu, telefon, email i sažetak onoga što je vidio/vidi)

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

V Modul 9, Referentni materijal #5

Studentksi primjerak vježbe, Modul 9, cilj učenja br.2

Modul br. 9 Cilj učenja br. 2 – Dokazi i svjedoci

I Vježba A:

Tužilac: Poštovani sudijo, mogu li prići svjedoku sa dokazom?

Sudija: Da, možete.

Tužilac: Poštovani sudijo, pokazat ću svjedoku dokaz br. 1, koji sam prethodno pokazao Vama i odbrani.

Sudija: Da, imam to upravo ispred sebe.

Tužilac: Sada Vam gđo Bašić pokazujem dokument označen kao dokaz br. 1. Prepoznajete li ovaj dokument?

Svjedok: Da, to je moj ljekarski nalaz iz bolnice.

Tužilac: I možete li reći sudu koji datum je u nalazu naveden kao datum ljekarske intervencije?

Svjedok: Da, bio je to 4. mart 2017. godine.

Tužilac: Pa, sjećate li se tog dana?

Svjedok: Da, to je dan kada me optuženi udario svojim autom.

Tužilac: Možete li reći sudu šta je bio razlog zbog kojeg ste toga dana bili podvrgnuti ljekarskoj intervenciji?

Svjedok: Da, zbog toga što mi je noga bila slomljena uslijed toga što me je optuženi udario svojim autom.

Tužilac: Poštovani sudijo, sada stavljam dokaz br. 1 na razmatranje kao dokazno sredstvo.

Sudija: Ima li odbrana ikakav prigovor u pogledu dokaza br. 1.

Odbrana: Ne, poštovani sudijo.

Sudija: Dokaz br. 1 je prihvaćen kao dokazno sredstvo.

II Vježba B:

Odbrana: Doktore Haliloviću, svjedočili ste tokom direktnog ispitivanja da ste liječili gđu Bašić u ordinaciji za hitne intervencije 4. marta 2017. godine, je li tako?

Svjedok: Da.

Odbrana: I svjedočili ste da ste educirani ljekar s dozvolom za rad u općoj praksi, je li tako?

Svjedok: Da, tako je.

Odbrana: S obzirom na sve pacijente koje ste od tada liječili, možete li iskreno reći da se sjećate gđe Bašić?

Svjedok: Ona mi izgleda poznato i sjećam se da joj je bila slomljena noga. Ne mogu se baš precizno sjetiti svega što se dogodilo te večeri.

Odbrana: Znači, niste u mogućnosti reći ovome sudu zasigurno da li je vaš nalaz tačan, jel da?

Svjedok: Da, nalaz je tačan. Ja uvijek pišem nalaz neposredno nakon što obavim intervenciju kod pacijenta još dok su mi činjenice najjasnije. Vjerujem da su moji nalazi precizni i svakodnevno se u svom radu na njih oslanjam.

Odbrana: Kao ljekar opće prakse, vi niste sasvim kvalificirani za procjenu rendgenskih snimaka. To je specijalnost za radiologa, zar ne?

Svjedok: Radiolozi zasigurno znaju mnogo više toga nego ja, ali je to takođe sastavni dio i moje edukacije.

Odbrana: Nemam dodatnih pitanja za svjedoka, poštovani sudijo.

Sudija: Ima li tužilac ikakvih dodatnih pitanja?

Tužilac Nemam pitanja poštovani sudijo, ali bih vas zamolio da se dokaz br. 1 prihvati kao dokazno sredstvo.

Sudija: Ima li odbrana ikakav prigovor?

Odbrana: Ne, poštovani sudijo.

Sudija: Sud će sada prihvatići dokaz br. 1 kao dokazno sredstvo.

VI Modul 9, Referentni materijal #6

Studentski primjerak vježbe, Modul 9, cilj učenja br.3**Modul br. 9, cilj učenja br. 3, Svjedočenje/Vještačenje – primjerak za studente**

1. **Svjedok TUŽILAŠTVA:** Mila Jozić, viša medicinska sestra, obavila je medicinsku intervenciju na Eni Mašić u prostorijama hitne pomoći u bolnici.

PREDMET: Optuženik, Srđan Mašić, žrtva je njegova supruga Ena Mašić.

ČINJENIČNO STANJE: Država tvrdi da je optuženik namjerno gurnuo suprugu kroz prozor, što je za posljedicu imalo to da je ona pretrpjela brojne povrede u vidu posjekotina koje je bilo potrebno tretirati sa 140 šavova.

CILJ: Omogućiti da izvještaj o medicinskoj intervenciji poduzetoj u prostorijama hitne pomoći bude prihvачen kao dokazno sredstvo.

2. **Svjedok TUŽILAŠTVA:** Nenad Bursać, policajac, službenik koji je učestvovao u hapšenju

PREDMET: Optuženik, Adnan Krpić, optužen za vožnju u pijanom stanju (odnosno ugrožavanje saobraćaja)

ČINJENIČNO STANJE: Policajac Bursać je opazio da je optuženik u vožnji nekontrolirano krivudao naglim skretanjem upravljača svog vozila prema vozilima koja su dolazila suprotnog smjera te ga je zaustavio i ustanovio da je optuženik vozio pod dejstvom alkohola – bez obavljanja alkotesta ili bez analize uzorka krvi.

CILJ: Pobrinuti se da sud dopusti izvođenje svjedočenja na osnovu mišljenja o alkoholiziranosti optuženog.

3. **Vještak TUŽILAŠTVA:** Sara Gurda, savjetnik za krizne situacije u predmetima silovanja

PREDMET: Optuženik, Haris Marković, optužen za silovanje.

ČINJENIČNO STANJE: Država iznosi navode o prisilnom seksualnom činu ili silovanju, a odbrana tvrdi da se radilo o dobrovoljnoj seksualnoj aktivnosti.

CILJ: Omogućiti da sud dopusti njen "vještačenje" o ponašanju žrtve.

4. **Vještak ODBRANE:** Dr. Ivan Delić, psiholog.

PREDMET: Optuženik, Jakob Levi, star 16 godina, optužen po brojnim tačkama optužnice za krađu automobila.

ČINJENIČNO STANJE: isto kao prethodno navedeno.

CILJ: Iznijeti mišljenje da je optuženik previše mlađ da bi shvatio neispravnost svojih postupaka.

5. **Svjedok ODBRANE:** Dr. Predrag Lulić, genetičar.

PREDMET: Optuženik, Mario Pružan, optužen za vožnju u pijanom stanju (odnosno ugrožavanje saobraćaja).

ČINJENIČNO STANJE: Nivo alkohola u krvi testiran u laboratoriji i ustanovljeno da je dva puta viši od zakonom propisanog ograničenja.

CILJ: Diskreditirati izvještaj o testu nivoa alkohola u krvi koji se nalazi među dokaznim sredstvima.

6. **Vještak TUŽILAŠTVA:** Zlatko Petrović, prodavac auto-guma.

PREDMET: Optuženik, Armin Povlakić, optužen za provalnu krađu u skladištu.

ČINJENIČNO STANJE: Tužilac navodi da se tragovi guma pronađeni na mjestu događaja poklapaju s tragovima guma na optuženikovom kamionu.

CILJ: Pobrinuti se da svjedok usporedi tragove guma pronađene na mjestu događaja sa tragovima guma optuženikovog kamiona.

7. **Svjedok TUŽILAŠTVA:** Adnan Šarić, zaštitar zadužen za bezbjednost školske djece na pješačkim prelazima.

PREDMET: Optužena Maja Jozić, optužena za nesavjesnu vožnju koja je prouzrokovala povredu kod jednog djeteta.

ČINJENIČNO STANJE: zaštitar zadužen za sigurnost školske djece na pješačkim prelazima bio je očevidac nezgode.

CILJ: Omogućiti da mišljenje svjedoka o tome kako je optuženik povećavao brzinu kretanja vozila bude prihvачeno kao dokazno sredstvo.

III DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

1. Sljedeće sedmice na programu je posjeta Sudu i/ili Tužilaštvu. Pregledajte zadatak za čitanje iz Modula #2: Pregled sudskog sistema u BiH.

2. Budite spremni postaviti korisna pitanja sudijama, tužiocima i osoblju s kojima ćete se susresti. Ovo je jedinstvena prilika za dijalog i za učenje od pravnih stručnjaka iz oblasti krivičnog prava.

Modul 10: Posjeta sudu

I Cilj učenja:

1. Studenti će imati priliku da obiju instituciju suda i/ili tužilaštva, prate tok sudskega postupka i susretne se sa sudijama i/ili tužiocima dok razred bude prelazio iz učionice pravnog fakulteta u lokalni sud/tužilaštvo.
2. Studenti su proučavali historijat i svrhu sudova u BiH, a neki od njih će se u budućnosti i sami naći u prilici da eventualno rade sa sudovima. Upoznat će se sa stvarnim sudom u njihovoј zajednici i shvatiti da je funkcija suda da dijeli pravdu u zajednici. Sudovi su otvoreni za građane i javnost, finansiraju ih građani, a postoje kako bi pružali zaštitu i podršku građanima.

II Referentni materijal:

1. Obrazac: obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija - domaći zadatak za naredni čas

III DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

1. Profesor će obavijestiti razred o tome koji će se predmet koristiti na završnoj simulaciji suđenja. Studenti trebaju pažljivo razmotriti slučaj.
2. Pripredite kratko zaključno izlaganje (završnu riječ) u trajanju od 2-3 minuta vezanu za odabrani predmet za potrebe ili tužilaca ili branilaca radi prezentacije na nastavi tokom naredne sedmice.
3. Ispunite Obrazac: „obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija“ i donesite na naredni čas.

Modul 11: Uvod u predmet simuliranog suđenja

I Cilj učenja:

1. Studenti su pripremili kratko (2-3 min) završno izlaganje koje će biti realizirano u razredu pomoću predmeta simuliranog suđenja. Na taj način će se brzo i dubinski angažirati u predmetu.
2. Studenti će biti razdvojeni u jednake ili gotovo jednake timove tužilaštva i odbrane.
3. Otpočeti će se analiza toka suđenja i prolazak kroz sve faze suđenja. Studenti će se pripremiti da razmišljaju o tome što treba učiniti i kako započeti proces zajednički tj. kolektivno.

II Referentni materijal:

1. Odabrani članovi ZKP-a
2. Obrazac obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija
3. Model obrasca krivične optužnice
4. Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja
5. Lista prigovora.
6. Vođenje direktnog i unakrsnog ispitivanja
7. „Priprema“ i pouka svjedoka
8. Lista dokaza

III DOMAĆI ZADATAK ZA NAREDNI ČAS:

1. Pročitajte sve stvari u predmetnom spisu i počnite razmišljati o tome kako će izgledati teorija vašeg predmeta/odbrane.
a) Napomena: teorija predmeta je detaljna, koherentna i tačna priča o tome šta se dogodilo. Ona sadrži opis činjenica o predmetu i objašnjenje kako se određeni tok događaja desio (faktička teorija). Takođe, sadrži pravne argumente i pravne tvrdnje o slučaju (pravna teorija).
2. Donesite ispunjen „obrazac: obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija“ na naredni čas.
3. Na čas ponesite pet centimetara debo fascikl u koji se pismena mogu čvrsto uvezivati, zajedno sa svim materijalima koje ste koristili na času vašeg razreda. Mi ćemo sastavljati “Predmetni fascikl za suđenje” koji će zadržavati sve dokumente i materijale koji će vam biti potrebni tokom suđenja.
4. Odaberite vođu (koordinatora) tima koji će na jednom mjestu prikupiti sve e-mailove za vaš tim tako da možete ostati u kontaktu jedni s drugima, uspostaviti praksu i sesije planiranja te pomagati jedni drugima.

Modul 12: Priprema za simulaciju suđenja: organizacija

I Cilj učenja:

1. Studenti će naučiti kako da organiziraju predmetni fascikl za suđenje koji će sadržavati sve dokumente, izvještaje, evidencije, nalaze, druge dokazne materijale i bilješke potrebne za suđenje. Na taj će način biti u mogućnosti da brzo pronađu sve informacije koje bi mogle pomoći prilikom ispitivanja i izlaganja.
2. Timovi će se sastati kako bi odredili: 1) ko će raditi s kojim svjedokom, 2) teoriju predmeta, 3) koje informacije trebaju dobiti od svakog od svojih svjedoka, 4) kako postupati sa svjedocima suprotne strane, 5) napisati prvu grubu skicu dokumenta sa uputstvima za direktno i unakrsno ispitivanje za svakog od svjedoka, i 6) isplanirati koje dokazne materijale trebaju prezentovati na suđenju.

II DOMAĆI ZADATAK:

1. Tim tužilaca će pripremiti optužnicu za predmet i dostaviti je timu odbrane najmanje 3 dana prije narednog časa.
2. Tim branilaca treba biti spremna da na narednom času uloži prethodni(e) prigovor(e) na optužnicu, u vezi sa tim da li su informacije u optužnici zadovoljavajuće. Prethodni prigovori se u ovom slučaju mogu uložiti isključivo vezano za formalne nedostatke u optužnici ili osporavanje zakonitosti dokaza. Tužiocu će zatim imati priliku braniti optužnicu.
3. Pripremite se, pripremite se, pripremite se. Radite s vašim svjedocima kako biste se pobrinuli da svjedoci shvate suštinu predmeta i značaj vlastite uloge.

Modul 13: Priprema za simulaciju suđenja: optužnica i prethodni prigovori

Cilj učenja:

1. Praktičar(i) će biti prisutan na ovom času kako bi blisko sarađivao sa svakim timom prilikom finaliziranja njihove teorije predmeta, podizanja optužnice i ulaganja prethodnih prigovora, ispitivanja njihovih svjedoka i svjedoka druge strane u postupku, pripreme za isticanje prigovora, postupanja s dokaznim materijalima i izlaganjima.

Modul 14: Simulacija suđenja – proba (vježbanje)

Cilj učenja:

1. Studenti će proći kroz cjelokupan tok suđenja od početka do kraja što će poslužiti kao jedan vid vježbe za izvođenje simuliranog suđenja. Studenti mogu postavljati pitanja ili ukazivati na probleme tokom ovog probnog procesa, a prije završne simulacije suđenja.

Ispit: Završna simulacija suđenja

Cilj učenja:

1. Potpuna simulacija suđenja (glavnog pretresa) u krivičnom postupku pred sudijom praktičarem ili sudskim vijećem koje čine tri praktičara u sudnici.

Bibliografija:

- Carolyn Engel Temin et al, Priručnik za krivični postupak za sudije BiH, USAID Projekat Razvoj sektora pravosuđa, VSTV BiH
- Jerry Kang, „Implicitne predrasude: Priručnik za sudove“, NCSC, 2009
- Nedim Hogić, Pravosudni sistem u Bosni i Hercegovini, Fondacija za razvoj medija i civilnog društva „Mediacentar“, 2014
- Obren Bužović i Ljiljana Lalović, ‘Početna obuka - Modul 1: Nosioci pravosudnih funkcija i društvo’, VSTV, Centar za edukaciju sudija i tužilaca (CEST) FBiH i CEST RS
- Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, predmet br. U-5/16, plenarna sjednica održana 01.06.2017. godine
- OSCE, “Procjena potreba pravosuđa u procesuiranju korupcije kroz praćenje rada na krivičnim predmetima”, OSCE, 2018
- Zakon o advokaturi Federacije BiH (“Službene novine FBiH”, br. 40/02, 29/03, 18/05 i 68/05)
- Zakon o advokaturi RS (“Službeni glasnik Republike Srpske” broj: 80/15)
- Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije BiH (“Službeni glasnik BiH”, br. 103/09 i 58/13).
- Zakon o Federalnom tužilaštvu (“Službene novine FBiH”, broj 19/03)
- Zakon o krivičnom postupku BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 65/18)
- Zakon o krivičnom postupku FBiH („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14)
- Zakon o krivičnom postupku RS („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 53/12, 91/17, 66/18)
- Zakon o krivičnom postupku BD BiH (“Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH”, 34/13, 27/14, 3/19)
- Zakon o Sudu Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik BiH”, br. 49/09, 74/09 i 97/09)
- Zakon o sudovima u Federaciji Bosne i Hercegovine (“Službene novine FBiH”, br. 38/05, 22/06 i 63/10, sa ispravkom u br. 72/10, 7/13)
- Zakon o sudovima Republike Srpske (“Službeni glasnik RS”, broj 37/12)
- Zakon o Tužilaštvu Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik BiH”, br. 49/09, 74/09 i 97/09)
- Zakon o tužilaštima Republike Srpske (“Službeni glasnik RS”, br. 55/02, 85/03, 115/03, 37/06 i 68/07)
- Zakon o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik BiH”, br. 25/04, 93/05 i 15/08).
- Kodeks advokatske etike advokata FBiH (usvojen na Vanrednoj skupštini Advokatske komore FBiH 17.09.2005. godine)
- Kodeks etike advokata Advokatske komore RS (usvojen od strane Skupštine Advokatske komore RS na zasjedanju održanom 19. 03. 2016. godine)
- Kodeks sudske etike, VSTV (“Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, br. 13/06)
- Kodeks tužilačke etike BiH, VSTV (“Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 13/06)

Aneks 1: Lista referenčnih materijala/dokumenata – prema Modulu nastave

1. Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja

[Modul 4, Modul 5, Modul 6, Modul 8, Modul 11]

2. Upitnik „Tok glavne rasprave u krivičnom postupku - od početka do kraja“

[Modul 5]

3. Odabrani članovi iz zakona o krivičnom postupku

[Modul 4, Modul 5, Modul 11]

4. Obrazac: obilježja krivičnog djela i pravna kvalifikacija

[Modul 5, Modul 10, Modul 11]

5. Model obrasca krivične optužnice

[Modul 5, Modul 11]

6. Lista prigovora

[Modul 5, Modul 6, Modul 8, Modul 11]

7. Vođenje direktnog i unakrsnog ispitanja

[Modul 6, Modul 8, Modul 11]

8. Vježba direktnog i unakrsnog ispitanja

[Modul 7]

9. Savjeti za efikasnu praksu sastavljanja i iznošenja prijedloga u sudskom postupku

[Modul 6]

10. „Priprema“ i pouka svjedoka i vještaka i postupanje s dokazima

[Modul 6, Modul 9, Modul 11]

11. Podnošenje prijedloga

[Modul 7]

12. Lista dokaza

[Modul 9, Modul 11]

13. Kontrolna lista za ispitanje vještaka na suđenju

[Modul 9]

14. Obrazac za intervjuiranje svjedoka

[Modul 9]

15. Predmet Država protiv V.Z. Vuka

[Modul 8]

16. Studentski primjerak vježbe, Modul 9, cilj učenja #2

[Modul 9]

17. Studentski primjerak vježbe, Modul 9, cilj učenja #3

[Modul 9]

Sarajevo, 2019.